

A hand-drawn landscape design illustration in a sketchy, colored style. It depicts a church with a white steeple and a dark roof, situated in a green field. In the foreground, there is a winding path or stream bed with various plants and rocks. Several trees, some with pink blossoms, are scattered throughout the scene. A few small figures of people are visible near the church. The sky is light blue with a few birds flying. The overall style is artistic and conceptual.

FRÅN ÅKERHOLME TILL ASKGRAVLUND

ETT GESTALTNINGSFÖRSLAG FÖR EN ASKGRAVLUND VID ALSIKE KYRKA I UPPLAND

From Field Island To Memorial Grave Garden For Ashes
a design proposal for a Memorial Grave Garden For Ashes at Alsike Church in Uppland

Lovisa Fogelfors

FRÅN ÅKERHOLME TILL ASKGRAVLUND

ett gestaltungsförslag för en askgravlund vid Alsike kyrka i Uppland

FROM FIELD ISLAND TO MEMORIAL GRAVE GARDEN FOR ASHES

a design proposal for a Memorial Grave Garden For Ashes at Alsike Church in Uppland

Lovisa Fogelfors

Handledare: Anna Jakobsson, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU Alnarp

Examinator: Allan Gunnarsson, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU Alnarp

Bitr. examiner: Ann Bergsjö, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU Alnarp

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Examensarbete i landskapsarkitektur / Master Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0734

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Ämne: Landskapsarkitektur

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: Augusti 2015

Omslagsbild: Perspektiv över askgravlunden, illustrerad av Lovisa Fogelfors

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Askgravlund, minneslund, begravningsplats, kyrkogård, gravskick, kyrkogårdsarkitektur, Alsike, Uppland, gestaltungsförslag, åkerholme, kulturlandskap, biologisk mångfald, landskapsarkitektur, symbolspråk, sörjandes behov, natur- och kulturhistoria

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

*"Liljorna på ängen, som är skönare i sin dräkt än kung
Salomo i all sin prakt." (Luk 12:27-28)*

SAMMANDRAG

Bakgrund

Alsike församling har sedan 2000-talets början ökat med över 300 %, vilket motsvarar ca 230 invånare per år och förväntas fortsätta i samma takt. Församlingen har en skyldighet att begrava alla boende i församlingen och har sedan 1960 sett ett behov av att utvidga kyrkogården. På Alsike kyrkogård finns idag två gravskick, urngrav och kistgrav och att det finns flera olika slags gravskick är viktigt för församlingen. Knivsta pastorat vill lägga till ytterliggare ett gravskick, i form av en gemensamhetsgrav på Åkerholmen söder om kyrkogården. Förr hävdades Åkerholmar bland annat genom slätter och kan idag vara miljö för ett svunnet odlingslandskaps flora och fauna. Landskapet Alsike kyrka ligger i har varit bebott sedan järnåldern och är landskapsbildskyddat.

Mål och syfte

Målet med examensarbetet har varit att ta fram ett välgrundat och genomarbetat gestaltungsförslag för en askgravlund på en Åkerholme vid den medeltida Alsike kyrka. Gestaltungsförslaget skulle ta hänsyn till och bevara platsens förutsättningar och värden, samt möta behoven hos sörjande och besökande i en askgravlund.

Arbetet har haft tre syften, huvudsyftet var att Knivsta pastorat skulle kunna använda arbetet som förfrågningsunderlag vid ansökan om tillstånd hos Länsstyrelsen och hos Knivsta kommun för att anlägga en askgravlund vid Alsike kyrka som möter behoven hos boende i församlingen. Dessutom skulle arbetet kunna användas som en visualisering av gestaltungsförslaget och läsas av en

intresserad allmänhet i Knivsta kommun. Slutligen skulle arbetet även kunna användas av Movium, SLU, som ett exempel på en gestaltning av en askgravlund.

Frågeställningar

1. Vilka värden och förutsättningar finns att ta hänsyn till för gestaltning av en askgravlund på en Åkerholme vid en medeltida kyrka?
2. Hur kan man gestalta en askgravlund på en Åkerholme, vid en medeltida kyrka, i ett biologiskt och kulturhistoriskt känsligt område i Uppland, och samtidigt bevara områdets olika värden?
3. Vilka behov har sörjande och besökande som bör mötas genom askgravlundens gestaltning?
4. Hur kan man i en askgravlund ta hänsyn till natur- och kulturhistoria, andligt symbolspråk och möta sörjandes och besökandes behov genom design och växtmaterial?

Metoder

För att kunna svara på frågeställningarna och uppnå målet med gestaltungsförslaget har jag undersökt platsens kulturhistoria, platsens ståndort, floran, gravskicket askgravlund och dess lagstiftning, andligt symbolspråk och besökandes behov med olika metoder. Metoderna har varit litteratur- och arkivstudier, ståndorts- och vegetationsinventering, plats- och rumsanalyser, platsbesök, fotodokumentation samt intervjuer.

Resultat

Undersökningarna gav att platsen ligger i ett landskapsbildskyddat odlingslandskap av

riksintresse med fornlämningar, där floran på Åkerholmen är trivial, men i närområdet finns sällsynt ängsflora, som kan fås att vandra in, då gravsättningsdelen av Åkerholmen ska hävdas med slätter. Landskapsbilden ska bevaras och fem siktstråk kommer att skapas från askgravlundens på Åkerholmen, som ger kontakt med odlingslandskapet, mot Alsikehagen, över Kyrkviken, mot Alsike strandäng, mot Tuna by och mot Alsike kyrka.

För att ta reda på om man kan gestalta askgravlundens och samtidigt bevara områdets olika värden, användes Riksantikvarieämbetets (RAÄ) rekommendation kring hur värderings- och urvalsarbete bör utföras vad gäller kulturarv och kulturmiljö, RAÄs fem aspekter för värderingsarbete utnyttjades; kulturhistoriska, sociala, ekologiska, estetiska, och ekonomiska aspekter, där alla aspekter gav information och pekade på att gestaltungsförslaget var genomarbetat där kulturarvet inte går förlorat, utan snarare förstärks.

De viktigaste behoven de besökande har på en begravningsplats är frid, trygghet och hopp, närhet, natur och aktivitet. Några andra behov är att kunna välja gravskick och behovet av ett hopp om återseende. Några exempel på hur behoven hos de besökande möts i gestaltungsförslaget är: frid genom valet av plats som är Åkerholmen, trygghet och hopp genom närhet till kyrka och med både skyddande träd, buskar och siktstråk, närhet genom tydlig identifiering med namnplattor på den gemensamma gravvården, natur genom platsen, naturlig och planterad växtlighet samt aktivitet genom promenadmöjlighet,

smyckningsmöjlighet och betraktande av naturens egen verksamhet.

Att ta in en andlig dimension i gestaltningen hjälper besökarna att hitta sina känslor och gå vidare i sorgprocessen. För att göra detta tas symbolspråket med i växt- och materialvalet, några exempel är grön växtlighet som står för liv, vita liljor på gravsättningsområdet som symboliserar renhet, sanning och fred, men även död och sorg, en stor ek som symboliserar livets träd. Andliga dikter eller citat som är kopplade till platsen, miljön, element som framkallar igenkänning, minnen, känslor och tankar hos besökaren placeras på lämpliga ställen. Skyltar som förklarar natur- och kulturhistoriska ting och skeenden i området hjälper till att visa på värden besökaren annars inte ser och kan tyda.

Slutledning

Självaste gestaltungsförslaget, är slutprodukten av arbetet. Genomgången av Riksantikvarieämbetets aspekter för värderingsarbete; kulturhistoriska, sociala, ekologiska, estetiska, och ekonomiska aspekter pekade på att gestaltungsförslaget var genomarbetat och att kulturarvet inte går förlorat, utan snarare förstärks genom förslaget.

Nyckelord: Askgravlund, minneslund, begravningsplats, kyrkogård, gravskick, kyrkogårdssarkitektur, Alsike, Uppland, gestaltungsförslag, Åkerholme, kulturlandskap, biologisk mångfald, landskapsarkitektur, symbolspråk, sörjandes behov, natur- och kulturhistoria

”Debora, Rebeckas amma, dog och blev begravd nedanför Betel, under en ek som man gav namnet Gråteken.” (1 Mos 35:8)

ABSTRACT

Background

The number of inhabitants in Alsike parish has increased every year since the beginning of the 21th century by 230 persons per year and is expected to continue increase at the same rate. The parish has a responsibility for the burial of the parish inhabitants and have seen a need to expand the churchyard since 1960. Today there are two burial customs at Alsike church, urn burial or traditional grave burials. The existence of different burial customs is of importance to the parish. Knivsta extended parish wishes to add an additional burial custom, a memorial grave garden for ashes, on the field island to the south of the churchyard. Historically, field islands have been maintained through annual clearing. Today they serve to preserve the flora and fauna of a disappearing agrarian landscape. The landscape surrounding Alsike church has been inhabited since the iron-age and is currently a protected area governed by strict development regulations.

Purpose

The purpose of this project is to propose a thorough design for a memorial grave garden for ashes on a field island at the medieval Alsike church. The design proposal takes into consideration the values and attributes of the site in order to best serve the needs of the visitors at the memorial grave garden for ashes.

The work has had three aims. The main goal is to provide Knivsta extended parish with an approvable design proposal for the purpose of obtaining a building permit from the local and county governments which meets the needs of the local residents. The second goal

of the project is to make the design available to the general public in Knivsta. The third and final goal is to create an academic resource specific to memorial grave gardens for ashes for Movium, SLU, etc.

Research questions

1. Which values and attributes are there to be considered in the design of the memorial grave garden for ashes on a field island, appropriate for a medieval church?
2. How can the design best complement the medieval church while considering the sensitive biological, cultural and historical attributes of Uppland?
3. What are needs of the mourning and other visitors have that could be met by the design?
4. How can the design and choice of plant material take into consideration spiritual symbols, natural and cultural history, and meet the needs of visitors in a memorial grave garden for ashes?

Methods

To be able to answer the research questions and meet the design goals, I have studied the site's cultural history, environmental characteristics, flora, the burial custom memorial grave garden for ashes and its legislation, spiritual symbol language and visitors needs through different methods. Methods include literature and archive studies, environmental and vegetation analyses, site and room analyses, site visits, photo documentation and interviews.

Results

The research revealed that the field island is situated in an agrarian landscape area of national interest, protected by strict

development regulations with ancient remains. While the flora found on the field island is trivial, the meadow flora in the surrounding area is rare and can be encouraged to spread to the field island. This plant migration may be possible as a result of traditional land management practices on the field island. The appearance of the agrarian landscape is to be preserved and five open views will be created from the interior of the field island to maintain visual contact with the agrarian landscape. The views include Alsikehagen, Kyrkviken Bay, Alsike beach meadow, Tuna village and Alsike church.

The design was informed by the standards set by the Swedish Central Board of National Antiquities (RAÄ) for the purposes of evaluating the relative importance of cultural and historical sites. The proposed design was found to be consistent with RAÄ standards and would ultimately improve the site. The RAÄ evaluation criteria include cultural historical, social, ecological, aesthetic and economic aspects.

There are five principal design requirements of a burial place needed by visitors, these are: peace, security and hope, intimacy, nature and activity. Other needs are to be able to choose burial custom and a hope of reunion. Examples of how visitors' needs are met by the design are: peace through the choice of site (the field island), security and hope through proximity to the church and protecting trees, bushes and the views, intimacy through name labels of the deceased, nature through the nature at the site and natural and planted vegetation and watching nature's own activities and activity through walking possibilities and site beautification.

To incorporate a spiritual dimension in the design helps the visitors to deal with their emotions and go on in the mourning process. To do this the symbology of the plants and materials is used in the design, for example, green vegetation stands for life, white lilies symbolize purity, truth and peace but also death and sorrow. A large oak symbolizes the tree of life. Spiritual poems or quotations which are connected to the site, the environment, element that evokes memories, feelings and thoughts within the visitor, are placed in suitable places. Discrete signage that explains nature and cultural historical things and occurrences in the area help to show values the visitor otherwise would not see or understand.

Conclusions

The final product is a design which incorporates the four distinct seasons as its overall framework.

The proposed design was found to be consistent with RAÄ standards and would ultimately improve the site. The RAÄ evaluation criteria include cultural historical, social, ecological, aesthetic and economic aspects.

Key words

Askgravlund, minneslund, begravningsplats, kyrkogård, gravskick, kyrkogårdsarkitektur, Alsike, Uppland, gestaltungs-förslag, åkerholme, kulturlandskap, biologisk mångfald, landskapsarkitektur, symbolspråk, sörjandes behov, natur- och kulturhistoria.

”Människan är som gräset och all hennes härlighet som blommor i gräset. Gräset vissnar och blommorna faller av. Men herrens ord består i evighet.” (1 Pet 1:24-25)

FÖRORD

Denna uppsats i ämnet landskapsarkitektur utgör mitt examensarbete inom Landskapsarkitektprogrammet (300 hp) vid SLU, Alnarp.

Under sommaren 2012 praktiserade jag som landskapsarkitekt på Knivsta pastorat, i Knivsta kommun. Knivsta är centralorten i Knivsta kommun och är ett kraftigt växande stationssamhälle beläget längs järnvägen mellan Stockholm och Uppsala (fig. 1, sid. 12). Under praktiken fick jag som uppgift att rita ett gestaltungs-förslag för en minneslund vid Alsike kyrka i Alsike socken, en av Knivsta kommuns sex socknar. Knivsta pastorat hade redan utsett en plats där de gärna såg att minneslundan blev placerad, nämligen på en åkerholme strax söder om kyrkogården. Åkerholmen låg i en söderslutning med magnifik utsikt över landskapets fält, skogsdungar och våtmarker ner mot Kyrkviken. Det är en mycket vacker plats, men är idag övervuxen

med slånbuskage, gräs och asksly.

Samtidigt som jag började skriva på mitt examensarbete, skickade Movium ut idéer till examensarbeten. En idé var att rita ett gestaltungs-förslag för en askgravlund, ett gravskick som jag inte tidigare hade haft kontakt med. Efter lite efterforskning fann jag att gravskicket påminner om minneslundan men är inte fullt så anonymt. Jag ville gärna göra något nytt och detta kändes intressant. Den lägre anonymiteten i en askgravlund tilltalade mig. En minneslund är opersonlig även för andra besökare än anhöriga och ger inte lika mycket kulturhistoria till eftervärlden som t.ex. askgravlundan. Askgravlund kändes som ett mycket intressant koncept att arbeta vidare med. Därmed startade det arbete som lett fram till denna uppsats.

Alsike 2015-05-15
Lovisa Fogelfors

TACK!

Jag vill passa på att tacka alla som har varit med och hjälpt mig i mitt arbete med detta gestaltungs-förslag. Jan Moby och Knivsta pastorat, speciellt kyrkogårdsförvaltningen där jag satt under praktiken. Anna Jakobsson, min handledare. Ann-Britt Sörensen, Birgitta Rämert, Brian Heaton, Emma Gunnarsson, Erika Nilsson, Eva Gustavsson, Gramoz Krasniqi, Mårten Hammer, Marit Gamberg, Per Johan Svärd, Ulla Myhr, Susanne Petersson, Syster Karin, samt personalen på Landsarkivet i Uppsala.

Ett speciellt tack till mina föräldrar, Birgitta Mannerstedt Fogelfors och Håkan Fogelfors!

“De fagra blomsterängar Och åkerns ädla säd, De rika örtesängar Och lundens gröna träd, De skola oss påminna Guds godhets rikedom, Att vi den nåd besinna, Som räcker året om.” (Psalmboken, 1966, 474:2)

INNEHÅLL

1. INLEDNING	s 12
Bakgrund	s 12
Orientering i landskapet	s 13
Frågeställningar	s 15
Mål och syfte	s 15
Avgränsningar	s 15
Material och metoder	s 16
2. HISTORISK BESKRIVNING, INVENTERING OCH VÄRDEDEFINITION	s 18
Alsikes historia	s 18
Bygdens historia	s 18
Alsike kyrka och kyrkogårds historia	s 21
Åkerholmens historia	s 28
Alsike idag	s 29
Demografi i Alsike församling	s 29
Alsike kyrkas verksamhet	s 29
Alsike klostrets verksamhet	s 29
Biologisk mångfald i Alsike	s 30
Vegetations- och ståndortsinventering	s 32
Klimatförhållanden	s 32
Markförhållanden	s 32
Växtlighet	s 35
Fotoinventering av Åkerholmen	s 38
Alsike kyrkogård- gestaltning och upplevelse	s 40
Rum- och platsanalyser	s 41
Åkerholmens relation till landskapet	s 41
Analys av Åkerholmen	s 42
Diskussion kring historia och dagsläge	s 43

3. GRAVSKICK, LAGSTIFTNING, SYMBOLSPRÅK OCH BESÖKARENS BEHOV	s 46
Gravskicket askgravlund	s 46
Lagstiftning och förhållningsregler	s 47
Begravningslagen	s 47
Kulturmiljölagen	s 47
Kyrkoordningen	s 47
Miljöbalken	s 47
Plan- och bygglagen	s 47
ALM	s 47
Vad det sista vilorummet representerar	s 48
Trosuppfattning	s 48
Sorg, frid, minne och läkning	s 48
Andlig symbolik	s 48
Behov hos sörjande och besökande	s 49
Att tänka på vid gestaltningen	s 49
Platsbesök- gestaltningsexempel	s 51
Berthåga kyrkogård- minneslund	s 51
Lunda kyrkogård- askgravlund	s 52
Norra kyrkogården i Lund- askgravlund	s 53
Oxelösunds kyrkogård- askgravlund & minneslund	s 54
Täby södra begravningsplats- minneslund	s 55
Diskussion kring gravskick, symbolik & lagstiftning	s 56

4. GESTALTNINGSFÖRSLAG	s 60
Koncept för Alsike askgravlund	s 60
Illustrationsplan för askgravlunden	s 62
Visualisering av askgravlunden	s 64
Snitt	s 64

Perspektiv	s 65
Årstidsaspekter	s 66
Gravanordningar och konst i askgravlunden	s 67
Växtval i askgravlunden	s 68
Träd	s 68
Buskar	s 68
Örter och gräs	s 69
Geofyter	s 71
Diskussion kring gestaltningsförslag	s 73

5. AVSLUTANDE DISKUSSION OCH REFLEKTION	s 74
---	------

6. REFERENSER	s 82
Otryckta källor	s 82
Arkiv	s 82
Muntliga källor	s 82
Elektroniska källor/Internet	s 82
Tryckta källor	s 83

7. BILAGOR	s 84
Ordförklaringar	s 84

1. INLEDNING

BAKGRUND

Alsike kyrka är en medeltida sockenkyrka i ett landskapsbildsskyddat (fig. 37 sid. 30), småskaligt jordbrukslandskap i Knivsta pastorat, som inte utvidgat sin kyrkogård sedan 1925, trots den kraftiga befolkningstillväxten i församlingen. Mellan 1910 - 1990 var befolkningen mellan 400 - 600 personer, medan folkmängden mellan 1990 - 2010 steg till ca 3400 invånare och fortsätter att växa snabbt (fig. 34 sid. 29). Alsike kyrkas kyrkogård har aldrig tidigare haft varken en minneslund eller en askgravlund, gravskick som idag efterfrågas i allt högre grad. Minneslund finns dock vid andra kyrkor i pastoratet. Knivsta pastorat har önskemål om ett gravsättningsområde i form av en gemensamhetsgrav vid Alsike kyrka, lokaliserad på åkerholmen strax söder om kyrkan.

Askgravlunden är liksom minneslunden, båda gemensamhetsgravar där de avlidnas askor gravsätts i gravsättningsområden utan gravrätt. Kyrkogårdsförvaltningen har alltså skötselansvaret. Anonymiteten i minneslunder är ett problem för många anhöriga. Ofta har den avlidne valt gravskicket för att de efterlevande ska slippa skötselkravet som finns för gravplats med gravrätt, men inte på grund av att de vill gravsättas anonymt (Wall, *Gravskick i förändring: traditioner och visioner*, 2000, sid. 39 och 41; Åkesson, *Inför döden*, 2006, sid. 232). I askgravlunden till skillnad från minneslunden, får de anhöriga närvara vid gravsättningen och får på så

sätt veta var deras käre NN gravsätts. Platsen markeras inte och all smyckning sker på ett gemensamt smyckningsställe i båda fallen, men enligt flera studier är vetskapen om var den avlidne är gravsatt och närvarandet vid själva gravsättningen, som är fallet i askgravlunden, en hjälp i sorgprocessen för de anhöriga (Lundin, *Sorg och sorgereaktioner: en studie av vuxnas reaktioner efter plötsliga och oväntade dödsfall*, 1982, sid. 38 och 157; Wall, 2000, sid. 14 och 21). Den enda visuella skillnaden mellan askgravlund och minneslund är att det i askgravlunden ska finnas en gemensam plats för uppsättning av namnskyltar om man vill. Gestaltningen av en askgravlund och en minneslund är alltså likartad, men askgravlundens lägre anonymitet tillsammans med kyrkogårdsförvaltningens ansvar för skötseln, kan göra att gravskicket askgravlund kommer att efterfrågas allt mer. Detta speciellt i en region där antalet invånare ökar. I Knivsta pastorat finns redan gravskicket minneslund, men ingen askgravlund. En större mångfald av gravskick kan ge fler människor en chans att hitta det gravskick man söker. Därför är mitt förslag att anlägga en askgravlund vid åkerholmen vid Alsike kyrka.

Strax sydväst om Alsike kyrka, närmare bestämt 28 meter söder om kyrkogårdsmuren, ligger en liten åkerholme på kyrkans mark (fig. 6, sid. 15). Det är den åkerholmen som Alsike kyrka vill använda som sin ask-

gravlund. Detta dels för att Alsike kyrka inte har någon minneslund eller askgravlund än och läget beror på den fina utsikten som man har från åkerholmen ut över Kyrkviken.

Figur 1. Översiktskarta över Knivstas geografiska läge i Mälarenregionen (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från eniro [online] sökord: Knivsta).

“Låt Anden din mig bliva när, Så att ett träd jag ständigt är, Som goda frukter giver. Förlän att jag, en planta grön, En saronslilja, täck och skön, Uti din vård förbliver.” (Psalmboken, 1966, 475:9)

Orientering i landskapet

Alsike kyrka (fig. 2) och kyrkogård ligger i Alsike socken, Knivsta pastorat, Knivsta kommun (fig. 4 sid. 13) och Uppsala län i Uppland. Landskapet är flackt men omväxlande med slätter, skogsområden och skärgård. Alsike ligger i den nordligaste delen av mälaramrådet (fig. 3), vilket karaktäriseras av fjärdar och vikar med öar, omgivna av ett landskap med rik jordbruksbygd, skogsområden och ekbackar (Jonsell & Aronsson, 2010, *Upplands flora*, sid. 35). Alsike kyrka är en landsbygdskyrka och ligger på en åsrygg tillsammans med det gamla folkskolehuset, numera Alsike kloster, längs med länsväg 255. Länsvägen går mellan Uppsala och Märsta, men kallas även gamla Stockholmsvägen eftersom den är en del av föregångaren till E4an. På

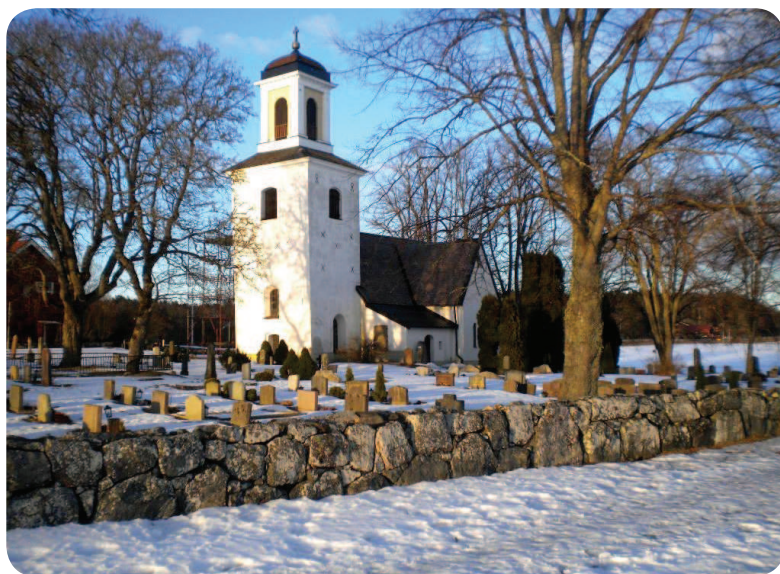
åsryggen har kyrkan utsikt över Kyrkviken, en vik av fjärden Ekoln i Mälaren, och det omgivande jordbrukslandskapet. Trots att kyrkan ligger ute bland fälten är det inte långt till samhällen och städer. Från Alsike kyrka är det 7 km till Knivsta, 1,5 mil in till Uppsala respektive Sigtuna, 2,5 mil till Arlanda och 5,5 mil till Stockholm. Detta centrala läge mellan storstadsregionerna Uppsala och Stockholm, tillsammans med de snabba tåg- och bilpendlarmöjligheterna från Knivsta har gett upphov till den kraftiga befolkningstillväxten i kommunen under 2000-talet (fig. 35 sid. 29).

Platsen där kyrkan ville ha sitt nya gravsättningsområde är en åkerholme strax söder om kyrkogården. Åkerholmar är skyddade biotoper och det krävs tillstånd från

Länsstyrelsen för att få vidta en åtgärd som skulle kunna skada naturmiljön (Miljöbalken (1998:808) 7 kap. 11 §). Landskapet som Alsike kyrka och åkerholmen ligger i utgör även riksintresseområde för kulturmiljövården samt riksobjekt för naturvård (*Naturvårdsinventering av Uppsala kommun 1988-1996*. 35, *Alsike socken (ALS)*, 1997, sid. 6). Detta betyder att gestaltungsförslaget måste ta hänsyn till inte bara de lagar som skyddar kyrkogårdens kulturminne utan även till den skyddade naturmiljön och landskapsbilden.

Ett något förvirrande faktum är att det finns flera Alsike i Alsike socken (fig. 5 sid. 14); Alsike kyrka som ligger vid Mälaren, Alsike stationssamhälle vid järnvägen norr om Knivsta, nya Alsike som är ett nybyggt

villaområde öster om Alsike stationssamhälle, samt gamla Alsike by. Denna by låg utefter länsväg 255 strax nordväst om Alsike kyrka, men finns inte längre (Eniro [online] sökord: Alsike; Riksantikvarieämbetet [online] *fornsök*, sökord: Alsike). I detta arbete är det Alsike kyrka med dess närmaste omgivning mellan väg 255 och fälten ner mot Kyrkviken, Ekoln (fig. 6 sid. 15) som kommer att behandlas.

Figur 2. Alsike kyrka och kyrkogård, mars 2013 (Foto: Lovisa Fogelfors).

Figur 3. Orienteringskarta över bygderna och landskapet omkring Alsike socken. Alsike kyrka är markerad med rött (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från eniro [online] sökord: Knivsta).

FRÅGESTÄLLNINGAR

Uppsatsen innehåller följande frågeställningar:

- Vilka värden och förutsättningar finns att ta hänsyn till för gestaltning av en askgravlund på en åkerholme vid en medeltida kyrka?
- Hur kan man gestalta en askgravlund på en åkerholme, vid en medeltida kyrka, i ett biologiskt och kulturhistoriskt känsligt område i Uppland, och samtidigt bevara områdets olika värden?
- Vilka behov har sörjande och besökande som bör mötas genom askgravlundens gestaltning?
- Hur kan man i en askgravlund ta hänsyn till natur- och kulturhistoria, andligt symbolspråk och möta sörjandes och besökandes behov genom design och växtmaterial?

MÅL OCH SYFTE

Målet med examensarbetet har varit att ta fram ett välgrundat och genomarbetat gestaltungs-förslag för en askgravlund på en åkerholme vid den medeltida Alsike kyrka. Gestaltungs-förslaget skulle ta hänsyn till och bevara platsens förutsättningar och värden, samt möta behoven hos sörjande och besökande i en askgravlund.

Arbetet har haft tre syften, huvudsyftet var att Knivsta pastorat skulle kunna använda arbetet som förfrågningsunderlag vid ansökan om tillstånd hos Länsstyrelsen och hos Knivsta kommun för att anlägga en askgravlund vid Alsike kyrka som möter behoven hos boende i församlingen. Dessutom skulle arbetet kunna användas som en visualisering av gestaltungs-förslaget och läsas av en intresserad allmänhet i Knivsta kommun. Slutligen skulle arbetet även kunna användas av Movium, SLU, som ett exempel på en gestaltning av en askgravlund.

AVGRÄNSNINGAR

Inför examensarbetet arbetade jag under sommaren 2012 med tre olika projekt vid Alsike kyrkogård; dels en minneslund på åkerholmen strax söder om kyrkogården (fig. 6), dels en utvidgning av själva kyrkogården söder ut och dels ett gestaltungs-förslag för en klosterträdgård nordost om kyrkan.

Minneslundens på åkerholmen var mest brådiskande och blev mitt huvudprojekt under praktiken.

I detta arbete har jag valt att avgränsa mig genom att arbeta vidare med endast åkerholmen, och utforma ett förslag på en askgravlund. Detta tillfredsställer både pastoratets önskan om ett gravsättningsområde i form av en gemensamhetsgrav och Moviums önskan om gestaltungs-förslag på askgravlunder. Knivsta pastorat får då

också två alternativ att välja mellan, den minneslund som jag redan ritat samt askgravlundens i detta arbete.

Vägen till askgravlundens och askgravlundens relation till kyrkogården tas inte heller upp i större utsträckning i det här arbetet, då det tillhör förslaget för utvidgningen av kyrkogården söder ut.

För att komma fram till gestaltungs-förslaget har jag valt att undersöka sex fokusområden. Dessa fokusområden är platsens kulturhistoria, platsens ståndort, floran, gravskicket askgravlund, andligt symbolspråk och besökandes behov. Jag ville härigenom identifiera platsens värden och de behov som fanns för att kunna applicera dessa på gestaltungs-förslaget.

Figur 6. Åkerholmens läge i landskapet, söder om Alsike kyrkogård i en södersluttning ner mot Kyrkviken (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från eniro [online] sökord: Alsike kyrka).

MATERIAL OCH METODER

För att kunna svara på mina frågeställningar och uppnå målet med gestaltungsförslaget har jag undersökt de sex fokusområdena platsens kulturhistoria, platsens ståndort, floran, gravskicket askgravlund, andligt symbolspråk och besökandes behov med olika metoder. Metoderna har varit litteratur- och arkivstudier, ståndorts- och vegetationsinventering, plats- och rumsanalyser, platsbesök, fotodokumentation samt intervjuer. På detta sätt har jag inom mina fokusområden undersökt historia, dagens situation och eventuella framtidsplaner för åkerholmen och dess omkringliggande landskap, ståndort och markförhållanden, biologisk mångfald och biotopskyddet för åkerholmar, landskapsbildsskydd i området, begravningsbestämmelser och designprinciper för askgravlunder samt andligt symbolspråk på begravningsplatser. Med hjälp av resultaten från undersökningarna har jag tagit fram platsens värden och besökandes behov, som jag sedan byggt gestaltungsförslaget på. Gestaltungsförslaget har jag ritat och visualiserat med hjälp av handritning, Adobe Illustrator, Photoshop och Google Sketch Up. Allt har till sist satts ihop i programmet Adobe In Design.

Litteraturstudier

I litteratursökningen har jag främst använt SLU bibliotekets sökkataloger LIBRIS, Epsilon och LUKAS, men även databaserna Web of Knowledge, Google Scholar och Primo. Sökord har varit askgravlunder, kyrkogårdar, symbolik, åkerholmar samt Alsike, Alsike kyrka och Alsike socken.

Bestämmelser och lagar kring nybyggnation, begravningsplatser, kulturhistoriska platser och åkerholmar har studeras och dessa har varit begravningslagen, kulturmiljölagen, kyrkoordningen, miljöbalken, plan- och bygglagen och ALM.

Arkivstudier

Arkivstudierna har dels gjorts på internet via Lantmäteriets historiska kartmaterial och Riksarkivets databas [online] GEORG, samt på Landsarkivet i Uppsala. Sökord i detta fall har varit Alsike, Alsike socken, Alsike kyrka, Alsike kyrkogård och Krusenbergs.

Ståndorts- och vegetationsinventering

Ståndorts- och vegetationsinventering har gjorts dels övergripande för området där åkerholmen ligger med hjälp av Sveriges geologiska undersökning (SGU), Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI) samt i litteratur såsom *Upplands flora* (Jonssell & Aronsson, 2010), *Naturvårdsinventering av Uppsala 1988-1996*. 35, *Alsike socken*

(ALS) (1997, Uppsala kommun) samt *Faunan och floran på Krusenbergs i Uppland* (Ahlén [online] 2007). Dels har detaljinventeringar av åkerholmen gjorts i fält löpande under året.

Plats- och rumsanalys

Plats- och rumsanalys har gjorts över åkerholmen samt över åkerholmens relation till det omkringliggande landskapet. Hur landskapet kan läsas har studerats genom litteratur så som *Theory in Landscape Architecture: a reader* (Swaffield, 2002) och *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet* (Riksantikvarieämbetet [online] 2015).

Platsbesök- inventering av utformning, element och symboler i askgravlunder och minneslunder

Platsbesök på andra askgravlunder och minneslunder har gjorts för att inventera vilken utformning, vilka element och vilka symboler som används samt för att få inspiration till gestaltungsförslaget. Platserna för platsbesöken har varit Berthåga kyrkogårds minneslund i Uppsala [2013-03-29], Lunda kyrkogårds askgravlund i Märsta [2014-06-09], Norra kyrkogårdens askgravlund i Lund [2013-06-21], Oxelösunds kyrkogårds ask-

gravlund och minneslund [2014-08-10], samt Täby södra begravningsplats minneslund [2014-08-07].

Fotodokumentation

Fotodokumentation av åkerholmens vegetation och läge i landskapet har gjorts löpande under året. Dessutom har platsbesökens vegetation, gestaltning, element och symboler fotodokumenterats.

Intervjuer och korrespondens

Intervju har gjorts med Kyrkoherde Per Johan Svärd [2014-06-09] i Märsta pastorat, granpastoratet till Knivsta pastorat, angående besökandes behov och andlig symbolik. Telefonintervju har gjorts med forskningsledare Mårten Hammer [2013-09-10] vid SLU angående växtmaterial och e-mail korrespondens har gjorts med kyrkogårdsforskare Ann-Britt Sörensen [2013-08-14] vid Movium angående askgravlunders gestaltning.

Andra personer som har kontaktats för att få expertutlåtanden om respektive ämne är kyrkojurist Susanne Petersson [2014-06-09] i Märsta pastorat för lagstiftningen rörande kyrkogårdar. Landskapsarkitekt och universitetslektor vid SLU, Ulla Myhr [2013-09-16] och landskapsingenjör Marit Gamberg [2013-08-09] på Vegtech för växtmaterialfrågor.

2. HISTORIA OCH DAGSLÄGE

“Lär mig du skog, att vissna glad En gång som höstens gula blad:
En bättre vår snart blommar, Då härligt grönt mitt träd skall stå
Och sina djupa rötter slå I evighetens sommar.” (Psalmboken, 1966, 572:1)

ALSIKES HISTORIA

För att kunna skapa ett gestaltungsförslag har platsens historia studerats. Det ger större förståelse för landskapets utseende idag. Det ger även insikter kring möjligheter och begränsningar inför gestaltungsförslaget

Bygdens historia

Förhistorisk tid

Uppland har bebotts alltsedan landhöjningen tillät. Därför är de äldsta bosättningarna belägna i Upplands västra, högst belägna del (Nationalencyklopedin [online] sökord: Uppland). De är daterade från äldre stenåldern (ca 7500- 4000 f.Kr.), men de flesta fornlämningarna i Uppland är från brons- och järnåldern, främst gravhögar, stensättningar, fornborgar, rösen, hållristningar samt runstenar. På grund av landhöjningen har Uppland haft en stadig tillväxt av odlingsmark i de lerfyllda dalarna mellan moränpartierna. Bebyggelsen har följt den nya odlingsmarken nerför backarna mot de lägre partierna och har då undgått att odla bort sina fornlämningar (Nationalencyklopedin [online] sökord: Uppland).

Alsike socken är inget undantag. En detaljerad sökning för området kring Alsike kyrka (Riksantikvarieämbetet [online] *Fornsök*, sökord: Alsike socken) ger 34

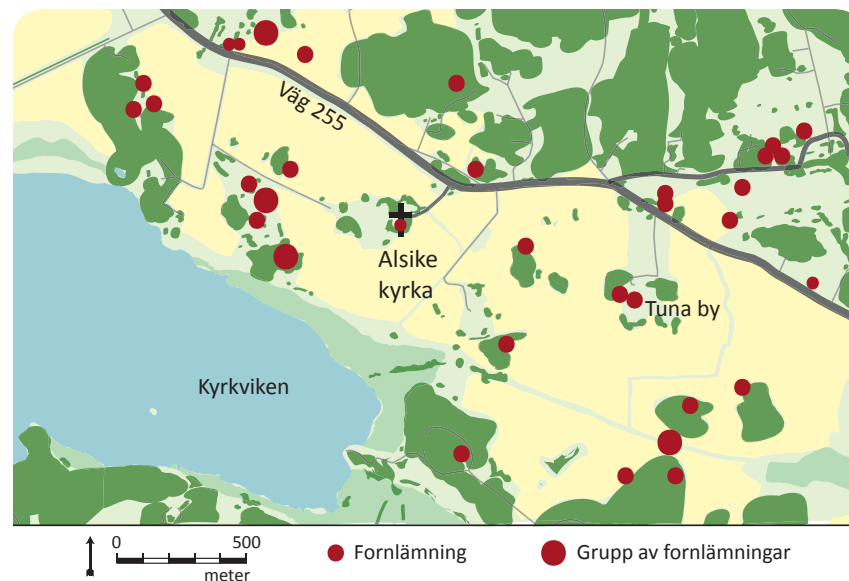
träffar (fig. 8), varav de äldre lämningarna är belägna på en högre höjd än de yngre. De 34 fornlämningarna består bland annat av sju gravfält, fem stensättningar, en runsten som nu står utanför kyrkans vapenhus, fyra terrasseringsar, tre lägenhetsbebyggelser, två vägmärken, två källor samt två minnesmärken. Ingen fornlämning är dock belägen på den aktuella åkerholmen (Riksantikvarieämbetet [online] *Fornsök*, sökord: Alsike socken).

Runstenen utanför Alsike kyrkas vapenhus hittades 1947 under sockeln på vapenhuset, när man förstärkte kyrkgunden på grund av sättningar och sprickbildningar i kyrkan (Kilström & Estham, 1971, *Alsike kyrka*, sid. 6-7). Nu står den två meter höga runstenen i rödgrå granit utanför vapenhuset med inskriptionen: “Sibbe och Ingrid läto resa stenen efter Gage (?) och efter Hård, sina söner (och) Sigmund och Sigfast (efter) sina bröder. Öpir ristade.” (Riksantikvarieämbetet [online] *Fornsök*, RAÄ *Alsike* 15:1).

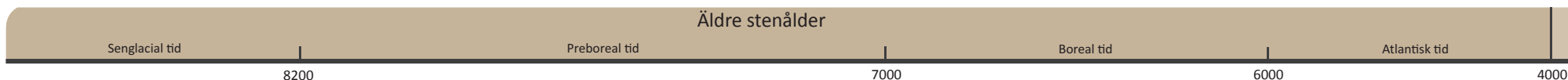
Den mest kända fornlämningen i Alsike socken är dock båtgravfältet vid Tuna by (Sabel, 2006, *Arkeologisk landskapsanalys och prospektering av bebyggelseämningar och gravfält vid Alsike hage* [online] sid. 12). I Tuna by har arkeologiska utgrävningar visat att de äldsta bosättningarna härör från

sent 500-tal (Hjulström & Isaksson, 2005, *Tidevarv i Tuna* [online] sid. 44). Den goda åkermarken av glacial och postglacial lera är tillsammans med de frodiga våtängarna längs med Kyrkviken samt närheten till Mälaren och sjöfartslederna till Uppsala och Sigtuna anledningarna till att människor bosatte sig här (Sabel, 2006 [online] sid. 13-14).

Carlsson skriver i *Vi i Alsike* att det fanns 12 byar och 38 gårdar i Alsike socken på 1500-talet. Han beräknar att det år 1570 skulle finnas 50 bondefamiljer, en präst, en klockare och några hantverkare, vilket skulle ge en befolkning på 300-350 personer i socknen (Carlsson, 1960 [online] sid. 11).

Figur 8. Karta över fornlämningarnas läge runt Alsike kyrka idag (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, underlag till kartan är Riksantikvarieämbetet [online] *Fornsök*, sökord: Alsike socken).

Figur 9. Tidslinje från stenåldern till nutid (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Nationalencyklopedin [online] sökord: arkeologi samt medeltiden).

1600- och 1700-tal, Krusenberg säteri bildas och Alsike by försvinner

Alsike by (fig. 10) var den by som hade brukat marken runt Alsike kyrka sedan medeltiden. Tuna by brukade marken öster om Alsike bys ägor. År 1640 grundades Krusenbergs säteri genom att adelsmannen Johan Cruus köpte upp ett flertal av Alsike bys gårdar med tanke på att bygga ett slott (Elsemark, 1991, *Krusenberg - en krönika med bilder* [online] sid. 5). Bönderna blev torpare och löd under Krusenberg säteri. För att få bo kvar skulle de utföra dagsverken på säteriet och fick i

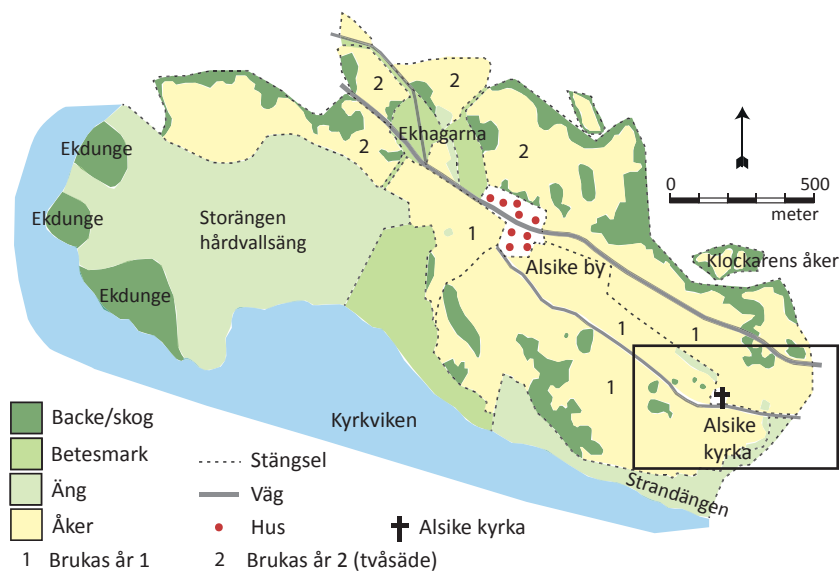
gengäld en bit mark att odla upp (Elsemark, 1999, *Torphistoria från Krusenberg* [online] sid. 28-29).

Under 1600-talets senare del tillkom flera torp: Udden, Mellanbo, Nybygget, Krogen, Nytorpet, Erik Erssons torp, Johan Olssons torp samt en fattigstuga (Borgegård, 1994, *Markanvändningen i Krusenberg* [online] sid. 7-8).

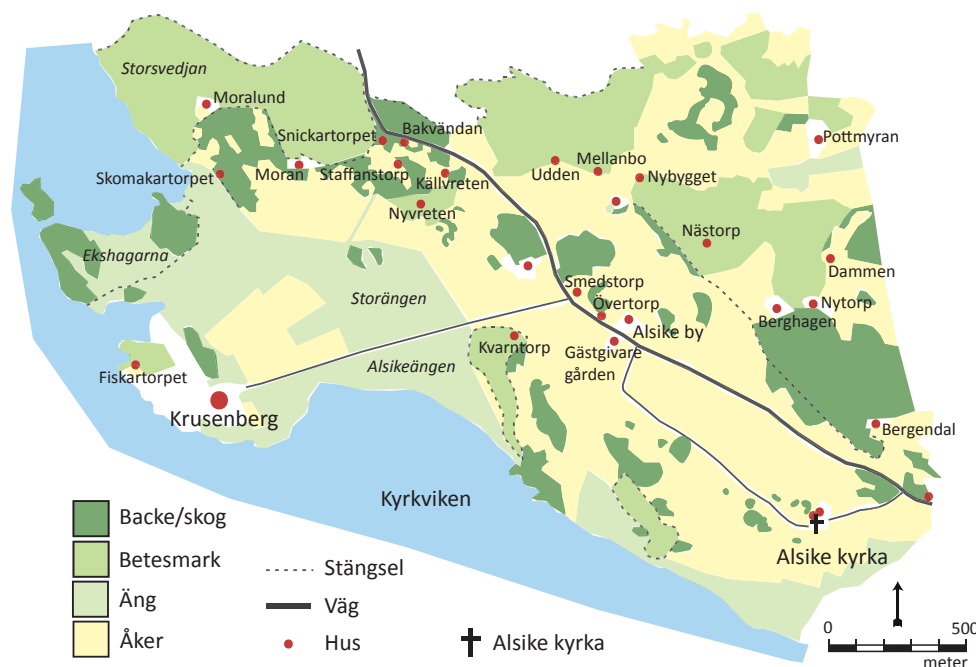
Från järnåldern ända fram till 1800-talets början hade landskapet runt Alsike brukats på samma sätt med inägor och utmark (Borgegård, 1994 [online] sid. 1). På inägorna

låg åker och äng, inhägnade från den lösgående boskapen som betade på utmarken utanför. Mellan inägorna och utmarken gick fågator där djuren togs från ladugårdarna vid byn till utmarken varje morgon. Djuren togs hem varje kväll för att gödseln skulle kunna tas om hand och spridas på åkrarna. Åkrarna brukades i tvåsäde, alltså halva åkerarealen brukades som åker ena året medan den andra halvan låg i träda. Året efter brukades den andra halvan medan den första halvan låg i träda (fig. 10). Åkerarealen som låg i träda samt dess åkerholmar kunde användas

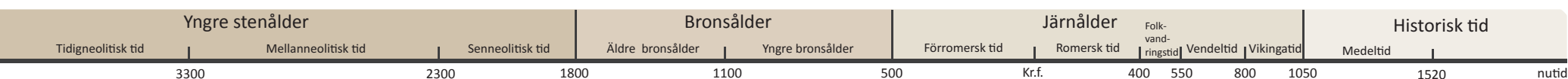
som bete. Även ängen kunde användas som bete efter att skörden bärgats. Ängens skörd var vinterfodret för djuren i byn, tillsammans med hö från vägkanter och åkerholmar samt löv från hamlade träd och stubbskott. Fuktängar gav mer skörd än hårdvallsängar. Hela byn hjälptes åt med vårbbruk och skörd, sedan delades skörden efter hur stor gård (hur många hemman) man hade (Borgegård, 1994 [online] sid. 1).

Figur 10. Markanvändningskarta över Alsike bys inägor från år 1635, de ägor som senare skulle komma att bli en del av Krusenberg säteris ägor (se figur 7, sid. 17 för bild på originalkarta). Rektangeln runt Alsike kyrka visar utsnittet för figur 16, sid. 22 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Riksarkivet [online] GEORG: Karta A10:140-141; Borgegård, 1994 [online] sid. 6).

Figur 11. Markanvändningskarta över Krusenberg säteris södra ägor från år 1844 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Borgegård, 1994 [online] sid. 10; Elsemark, 1999 [online] sid. 10, 20 och 25).

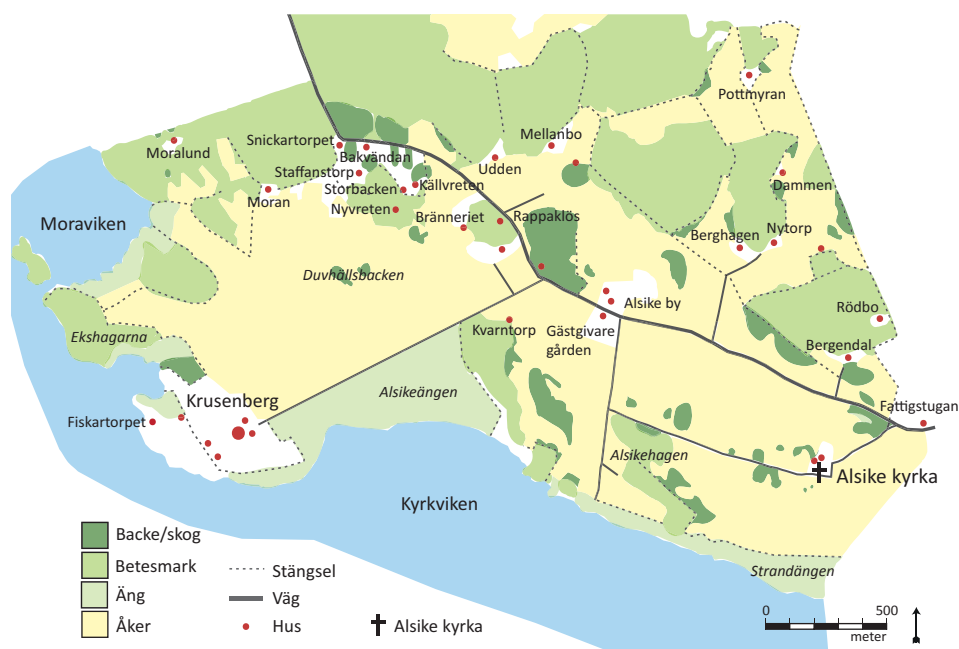

1800-tal, landskapet odlas upp

Under 1800-talet skedde stora förändringar i Alsikes landskap. Krusenbergs säteris ägor odlades upp, ängar, betesmarker och utmark blev åker (fig. 11, sid. 19 och fig. 12), med mycket slit från dagsverkande torpare. På åkern odlade man nu bland annat vall (artificiell äng), vilket gav högre avkastning än de forna ängsmarkerna. Fuktängarna sparades dock, så de bör fortfarande ha gett en hög avkastning. Efter Laga skifte år 1827 hägnades inte inäggarna in längre, istället hägnades betesmarkerna. Efter detta förlorades mycket av den traditionella hävden och det traditionella jordbruket med dess speciella biotoper, flora och fauna (Borgegård, 1994 [online] sid. 1).

Brantshammarsjön som ligger 3 km öster om Alsike kyrka och har sitt utlopp i Kyrkviken sänktes år 1824. Landskapet kring Krusenberg kan ha dikats ut i samband med det. Detta samt järnplogens tillkomst omkring år 1850 var mycket betydande för uppodlandet av ängarna i bygden (Carlsson, 1960 [online] sid. 15). Under senare halvan av 1800-talet hade flera maskiner för att underlätta jordbruket börjat komma till användning i Sverige (Nationalencyklopedin [online] sökord: jordbruk).

Stora träd fanns i landskapet. Gästgivaregården som hade byggts år 1693 av Krusenbergs säteri hade under mitten av 1800-talet en "lönnskrog" i en stor lönn utanför byggnaden i trädgården (Carlsson, 1960 [online] sid. 52).

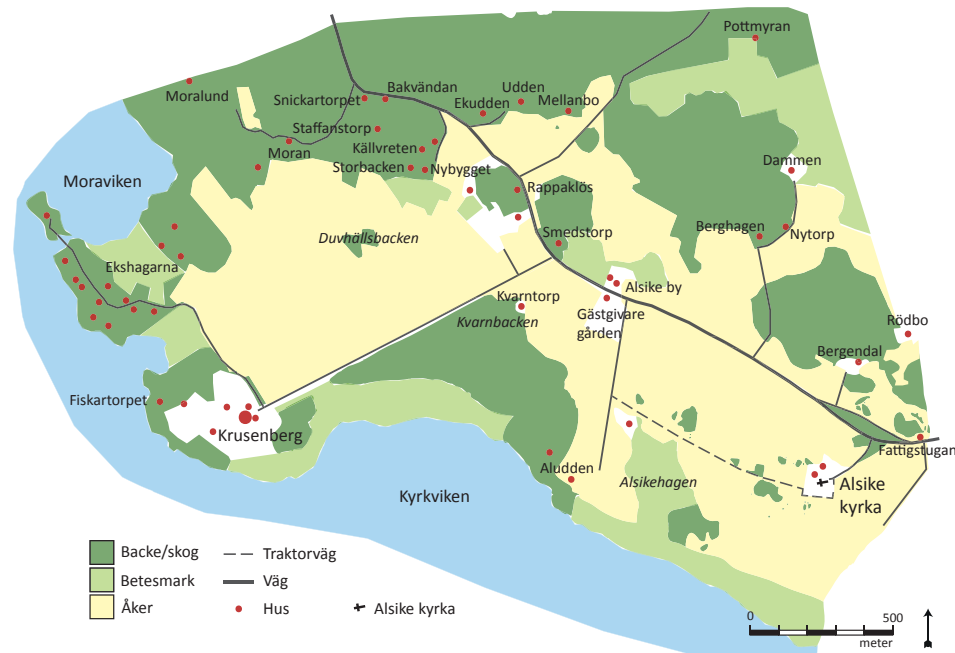

Figur 12. Markanvändningskarta över Krusenbergs säteris södra ägor från år 1895 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Lantmäteriet [online] Historiska kartor, 03-ALS-45 Laga skifte, 1895; Borgegård, 1994 [online] sid. 12; Elsemark, 1999 [online] sid. 10, 20 och 25; Riksantikvarieämbetet [online] Fornsök, sökord: Alsike).

1900-tal, det moderna jordbrukets landskap

Under 1900-talet blev järnplogen, slåttermaskinen, självläggaren, självbindaren och de stationära tröskverken allt mer vanliga (Nationalencyklopedin [online] sökord: jordbruk). Detta gjorde att jordbruket effektiviserades och krävde mindre arbetsinsats. Användning av handelsgödsel och nya sädessorter gav högre avkastning. Alla de små tegar som hade odlats upp under 1800-talet behövdes inte längre, odlingen koncentrerades till de bästa markerna och det övriga landskapet började växa igen med skog. Detta ser man tydligt om man jämför kartorna över Krusenbergs södra ägor från år 1895 och år 1955 (fig. 12 och fig. 13).

Ängen är det förlorande markanvändningslaget. De ängar som fortfarande syns på kartan från år 1895 (fig. 12) är betesmark eller skog år 1955 (fig. 13). Idag finns ingen äng i området och arealen betesmark har krympt ytterliggare. Detta utgör ett stort hot mot den biologiska mångfalden, eftersom växtarter som endast lever i dessa miljöer och funnits sedan odlingens begynnelse, inte har någon miljö att växa i längre och djur som lever på dessa arter har då heller inget att leva på (Ahlén, 2007, *Faunan och Floran på Krusenberg i Uppland* [online] sid. 8-9).

Figur 13. Markanvändningskarta över Krusenbergs säteris södra ägor från år 1955 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Lantmäteriet [online] Historiska kartor, Alsike J133-1115b54 Ekonomiska kartan, 1952; Borgegård, 1994 [online] sid. 14; Elsemark, 1999 [online] sid. 10, 20 och 25; Riksantikvarieämbetet [online] Fornsök, sökord: Alsike).

Alsike kyrka och kyrkogårds historia

Medeltid, Alsike kyrka och kyrkogård byggs

Kristendomen gjorde sitt intåg i Sverige under 800-talet med missionären Ansgar från Tyskland som predikade för svearna i Birka, men det var inte förrän omkring år 1050 som kristendomen blev den mest betydande religionen i landet (Nationalencyklopedin [online] sökord: Kristendom). De nya kyrkorna som uppfördes behövde vara synliga i landskapet för att påminna sockenborna om kristendomen och fungera som en sammanhållande faktor i socknen (Svala, 2010, *Kyrkogårdsmuren - kultur och konstruktion*, sid. 6). Alsike kyrka ligger precis som Svala beskriver medeltida kyrkor: väl synlig, belägen på en höjd i landskapet och i anslutning till medeltida färdvägar på land och till sjöss, samt i närheten av äldre kultplatser.

Med kristendomens intåg behövde de döda begravas intill kyrkan i vigd jord, istället för

i byarnas egna gravfält som tidigare hade använts. Kyrkan behövde då en kyrkogård och eftersom kyrkan ofta var placerad på en höjd, som i Alsikes fall, behövde det oftast tillföras jord för att få en plan yta som var tillräckligt djup att begrava sockenborna i. Denna yta behövde stöttas upp och då användes oftast träbalkar eller gråsten (obearbetad sten från markerna i trakten). Kyrkogårdsmuren blev på så sätt en stödmur för den terrasserade kyrkogården. Kyrkogårdsmuren fungerade även som ett stängsel för de lösgående djuren som betade fritt utanför inhägnade åkrar och ängar, samt för klockarens boskap som betade på kyrkogården (Svala, 2010, sid. 6-7).

Själva kyrkogården var liten och bestod av en öppen vildväxande äng utan träd eller annan vegetation. I ängen gick tillfälliga gångar för transporter och oregelbundet uppställda gravminnen stod vid enstaka gravplatser

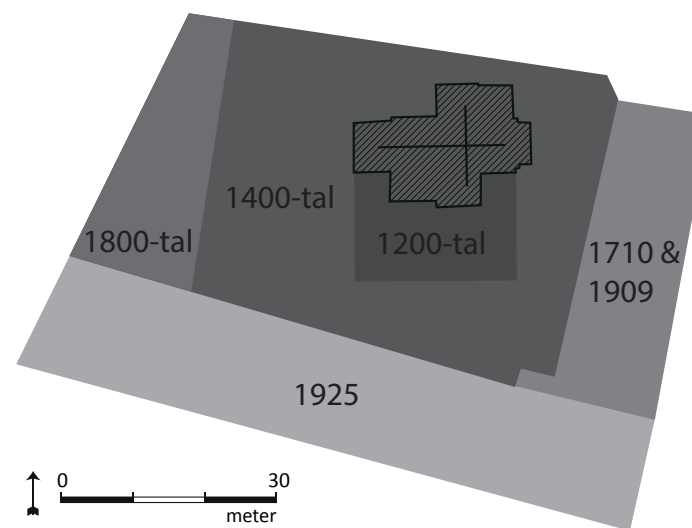
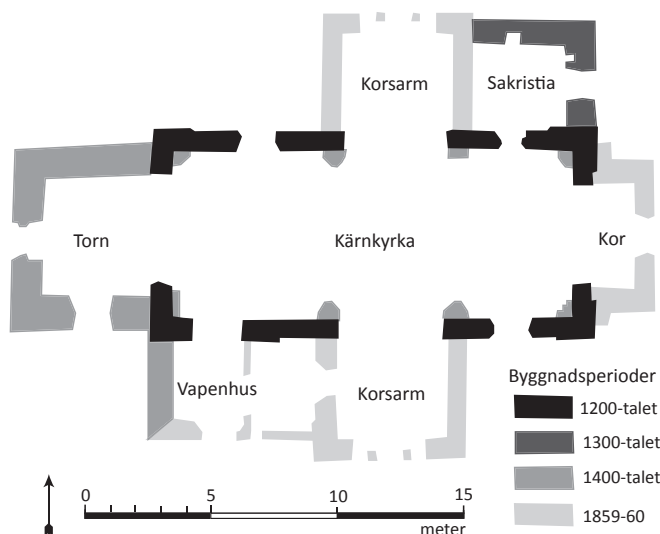
för de välbärgade (Lundquist, 1992, *Från beteshage till trädgård - kyrkogårdens historia*, i Bucht, 1992, *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, sid. 14).

Alsike kyrkas äldsta delar tros härröra från 1200-talet (fig. 14), dock kan den nuvarande kyrkan i sten och tegel haft en äldre föregångare i trä (Kilström & Estham, 1971, *Alsike kyrka*, sid. 3). Namnet Alsike tros även det härröra från denna tid. År 1288 skrevs det Alseke eller Alzeke och man tror att det antingen betyder "helgedomen vid ekdungen", från fornsvenskans al som betyder tempel eller helgedom och eke som betyder ekdunge eller eklund (Kilström & Estham, 1971, sid. 3). Ett annat förslag är att Alsike istället betyder "den albevuxna sankmarken", efter trädslaget al och seke som är fornsvenska och kan betyda sankmark eller vattensjuk mark (Wahlberg, 2003, *Svenskt ortnamnslexikon*, sid. 21). Jag

själv kan inte avgöra vilket som är troligast, båda trädslagen är vanliga i området och det har förmodligen funnits en offerlund eller kultplats i närheten av Tuna samt sankmarker utmed hela Kyrkvikens norra och östra sida.

Att Alsike kyrkas äldsta del byggdes i tegel, som är ovanligt för Uppländska sockenkyrkor, tror man är en influens från de närliggande kyrkorna i Sigtuna och Skokloster, som båda är byggda i tegel under 1200-talet (Kilström & Estham, 1971, sid. 3). Sakristian är byggd i gråsten och kan komma från en äldre träkyrka på platsen, men anslutits till Alsike kyrka på 1300-talet (fig. 14). Tornet byggdes i gråsten under 1400-talets första hälft, med en överbyggnad av tegel och en högrest spira utan klockor, klockorna hängde i en stapel på klockstapelsbacken väster om kyrkan. Vapenhuset byggdes i gråsten under mitten av 1400-talet (Kilström & Estham, 1971, sid. 4-5).

Figur 14. Karta över Alsike kyrkas utbyggnadsetapper. Kärnkyrkan är från 1200-talet, sakristian från 1300-talet eller äldre, tornet, vapenhuset och valvpelarna är från 1400-talet, 1799 fick tornet ytterligare en våning samt klockor, år 1859-60 gjordes resterande tillbyggnader (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Kilström & Estham, 1971, sid. 2-4).

Figur 15. Illustration av Alsike kyrkogårds möjliga utvidgningsetapper (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Alsike kyrka och kyrkogård under 1600-talet
På kartan från 1635 (fig. 10, sid. 19 och fig. 16) kan man se markanvändningen runt Alsike kyrka under 1600-talet. Kyrkan låg omgiven av inhägnad, delvis dikad åkermark som brukades i tvåsäte av Alsike by (Borgegård, 1994 [online] sid. 6). Landsvägen (idag väg 255) hade nästan samma dragning som idag och gick rakt igenom Alsike by. Infarten till Alsike kyrka var dock en annan och av denna väg finns det idag bitar kvar i form av en traktörväg söder och väster om kyrkan (fig. 16). Borgegård (1994 [online] sid. 7) skriver att Alsike bys ekhagar under 1600-talet bestod av ek, ask och hassel, vilket säger lite om vilka träslag som fanns i området. Runt kyrkan är det åkermark och tomt på träd enligt kartan från 1635 (fig. 16). Kyrkan ligger i en annan vinkel på kartan från år 1635 än vad den gör på senare kartor och eftersom

det inte beskrivs att kyrkan blivit flyttad (Kilström & Estham, 1971) är det troligast att kartan inte är korrekt på den punkten.

Sigurd Curman och Karl Asplund skriver i *Sveriges kyrkor - Uppland, Erlinghundra härad* från 1912 att kyrkoherde Henricus Matthiæ Uplandensis hade besökt Alsike kyrka år 1615 och beskrev den så här:

“Kyrkian war här så ganska illa förfallen och alldheeleß Tackelööss, all Spåånen wtthrutten ock affallen wppå Torneth sampt wppå Kyrkietaacket, vappenhuusett, sachrijstijgian och boogårdhen. Inghen Klockestapäll then östre boogålmuren nijderfallen, så att här sågh mecktigt illa och skröpeligt wdht.” (Curman & Asplund, 1912, *Sveriges kyrkor - Uppland, Erlinghundra härad*, sid. 132)

Idag skulle det ungefär översättas till: “Kyrkan var här illa förfallen och alldeles taklös, all spån var rutten och avfallen på tornet, kyrktaket, vapenhuset, sakristian och kyrkogården. Ingen klockstapel och den östra kyrkogårdsmuren var nerfallen, här såg det mycket illa och skröpligt ut.” Vilket vittnar om en nergången och illa skött kyrka och kyrkogård.

Curman och Asplund skriver att den östra sidan av kyrkogårdsmuren som Henricus Matthiæ beskriver som nerfallen år 1615, byggs om år 1661. Det beställdes spån till avtäckning av muren bland annat året 1662. Alsikes kyrkogårdsmur var troligen högre på 1600-talet än idag, avtäckt med spånplattor och försedd med två stigluckor, en större och en mindre (Curman & Asplund, 1912, sid. 133-134).

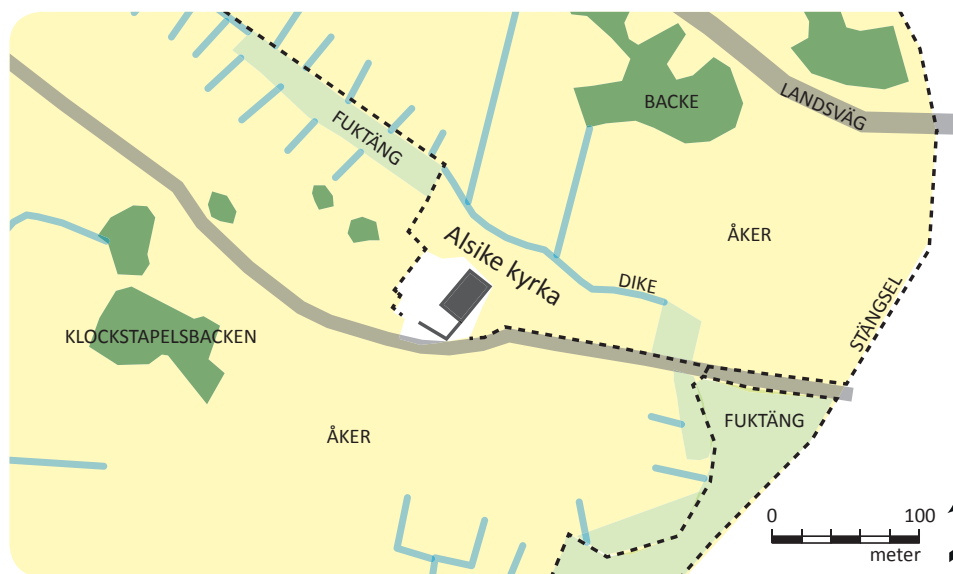
Vid en gravgrävning har man även hittat en äldre mur på 1 m djup som gick från kyrktornet rakt söder ut mot den södra långsidan av dagens mur. Muren som hittades var 1 m bred och 4-5 m lång och bestod av gråsten i murbruk, vilket kan vara muren från 1600-talet. År 1616 restes klockstapeln på klockstapelsbacken sydväst om kyrkan (Curman & Asplund, 1912, sid. 133-134).

I Sverige hade kyrkogårdarna inte förändrats nämnvärt på 1600-talet från hur de såg ut på medeltiden, skriver Lundquist (1992), de var fortfarande små och gräsbevuxna utan träd. Klockarens boskap betade fortfarande på kyrkogården och skulle göra det fram till 1819. Dock kunde välbärgade personer köpa sig en gravplats inne i kyrkan på 1600-talet, vilket ledde till att endast de som inte hade råd begravdes ute på kyrkogården. Detta medförde att kyrkogården fick en lägre status och vården av kyrkogården försumrades (Lundquist, 1992, sid. 18).

Alsike kyrka och kyrkogård under 1700-talet
Under 1700-talet gjordes restaureringar av kyrkan. År 1799 fick tornet på kyrkan ytterliggare en våning i tegel samt en lanternin. Klockorna från klockstapelsbacken flyttades då in i tornet och tornet fick det utseende som det har idag (Kilström och Estham, 1971, sid. 4), tidigare hade kyrkan haft ett högt och spetsigt torn med tjärat spåntak (Carlsson, 1960 [online] sid. 100).

Under år 1710 dör 50-60 personer i Alsike socken i pesten, de begravs då på den nyligen tillkomna kolerakyrkogården (Carlsson, 1960 [online] sid. 99). Det råder dock delade meningar om var den låg, antingen på det som senare blev kyrktäppan (B1 i fig. 17) eller skolträdgården (nr. 3 i fig. 18). Mellan 1750-1800 dog en tredjedel av de födda barnen i kolera innan de hunnit fylla 10 år (Carlsson, 1960 [online] sid. 12).

Sveriges kyrkogårdar under 1700-talet såg ut som under 1600-talet och medeltiden. Det vill säga en inhägnad liten vildväxande äng med träkors i olika stadier av nedbrytning. Kyrkogårdarna på landet, så som Alsike kyrkogård, var indelade efter hemman, varje hemman i socknen hade sin yta i ängen till att begrava sina anhöriga. Det kom ofta in klagomål om hur kyrkogårdarna såg ut under 1700-talet, på grund av klockarens boskap som betade på gravarna och för att uppgrävda ben från de döda låg synliga i benhusen (Lundquist, 1992, sid. 26). Carl von Linné beskriver en typisk svensk lantkyrkogård 1747 när han är på Västgötaresan och 1748 när han besöker Blacksta kyrkogård i Södermanland. Han skriver att det står några gravstenar utan inskriptioner ihop med ett stort antal kors med initialerna på de begravda i frodigt friväxande gräs med brännässlor. Omgivet av

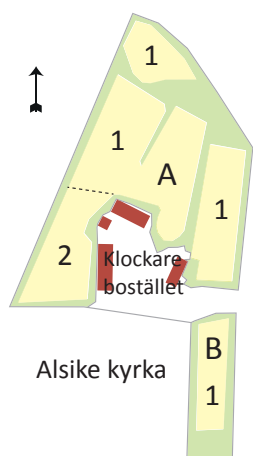
Figur 16. Karta över Alsike kyrka med omkring liggande omgivningar från år 1635 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Riksarkivet [online] GEORG: Karta A10:140-141; Borgegård, 1994 [online] sid. 6).

en mur med stigportar och port (Lundquist, 1992, sid. 25).

Under 1700-talets senare hälft började tankar kring hygien på kyrkogården dyka upp på allvar. År 1779 begär prästerna att det ska bli förbjudet att begravas inne i kyrkorna av sanitära skäl och 1783 fastslår Sveriges riksdag ett förbud mot försäljning av gravar inne i kyrkorna. Uppsala är 1793 den första stad i Sverige som begär att få flytta ut sin kyrkogård från Domkyrkan inne i staden till hospitalskyrkogården strax utanför (Lundquist, 1992, sid. 27). I slutet av 1700-talet började även benhusen försvinna från kyrkogårdarna och det blev vanligare att låta benen få stanna i jorden (Lundquist, 1992, sid. 21). På Alsike kyrkogård behölls dock benhuset mycket längre, Evert Carlsson (1960) skriver:

“Sedan år 1150 torde över 8.000 lik ha begravts på Alsike kyrkogård, därav nära 5.500 från 1750, och på “gamla” kyrkogården får vi räkna med cirkulation 40 gånger. Om vid gravgrävning nu påträffas skelett eller delar därav nedgräves de ånyo när graven skottas igen. Detta kunde till omkring 1875 ej ske enär det hörde till ritualen graven skulle skottas igen omedelbart efter gudstjänsten, allt under det klockorna ringde. Alla vuxna och friska manliga begravningsgäster ålåg det att därvid medverka, och då gick det av estetiska skäl inte för sig att skelettdelar låg litet här och där i jordhögen, utan dessa hade dödgrävaren lagt i “benlåren” som stod vid kyrkans ved- och materialbod å kyrkogårdens sydöstra hörn.” (Carlsson, 1960 [online] sid. 66)

Figur 17. Avsöndring av klockare bostället från Tuna bys och Krusenbergs ägor, år 1811.

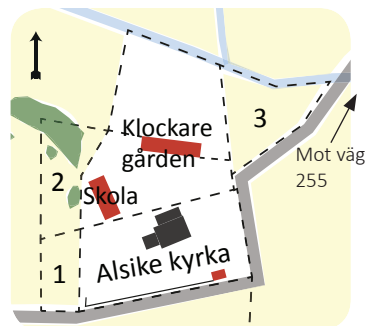
A- Hemvreten

B- Kyrk Tappan

1- Lerjord

2- Lerjord med moimblandning

(Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Lantmäteriet [online] *Historiska kartor: 03-ALS-19 ägomätning år 1811*. Gryssinger).

Figur 18. Avsöndringar från Krusenbergs ägor till Alsike församling år 1907.

1. Ett jordområde för utvidgning av Alsike sockens kyrkogård, innehåller 663 kvm.

2. Alsike sockens folkskoletomt, innehåller 1177 kvm.

3. Lägenheten skolträdgården, innehåller 1570 kvm.

(Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0006:00001. *Karta öfver 1:o, ett område för utvidgning af Alsike sockens kyrkogård*. 1907. Jansson).

Alsike kyrka och kyrkogård under 1800-talet
Mellan år 1859-60 gjordes stora ombyggnationer och kyrkan fick det utseende den har idag. Det lilla koret i öster byggdes (fig.14, sid. 21), vapenhuset och sakristian revs till stor del och byggdes om i tegel för att ge plats åt de nya korsarmarna. Dessa skulle hjälpa till att stödja upp kyrkan eftersom den under årens lopp hade fått restaureras ett antal gånger på grund av sprickbildningar och sättningar, som var en följd av att kyrkan hade uppförts på lera (Kilström & Estham, 1971, sid. 4).

I Alsikes kyrkstämmoprotokoll år 1834 står det att enligt en sägen kunde kyrktäppan (fig. 17) redan ha tillhört kyrkan och det var då där de som dog i pesten 1710 blev begravda. Man skulle försöka ta fram en karta över detta. Klockaren odlade för tillfället landbiten,

men den var förhyrd av kyrkan om koleran skulle bryta ut (Carlsson, 1960 [online] sid. 100). Enligt kyrkstämmoprotokoll år 1857 fick klockaren slå gräset på kyrkogården som extra foder till sina djur, men de fick inte beta där (Carlsson, 1960 [online] sid. 107).

Vid skolreformen år 1842 bestämdes att alla socknar skulle ha en folkskola vid kyrkan. I Alsike socken bestämdes det att sockenstugan norr om kyrkan skulle användas som folkskolehus. Sockenstugan låg på samma tomt som klockarebostället där klockaren bodde med sin familj (fig. 18) (Carlsson, 1960 [online] sid. 75).

I Sverige gick kyrkogårdarna under 1800-talet från att vara vildvuxna ängar utan träd med betande boskap, till att bli det vi ser idag. År 1805 skrev Gustav IV Adolf ett brev till Sveriges biskopar att på grund

Figur 19. Foto över Alsike kyrka, folkskolehuset och skolträdgården år 1910. Fotot är taget från infarten från väg 255 (Foto: Oscar Halldin, 1910, Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Se Upplandia [online] *Alsike - Alsike kyrka* Foto Oscar Halldin, 1910, RAÄ. Sökord: Alsike).

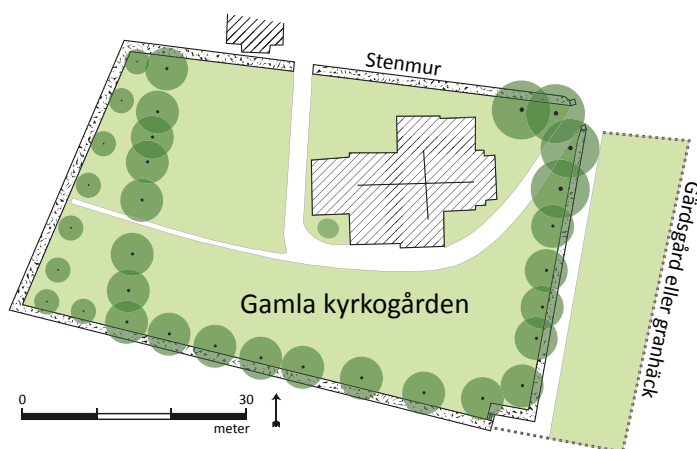
av hygieniska skäl skulle kyrkogårdarna flyttas ut utanför städerna. De nya begravningsplatserna skulle förses med anständiga staket, ändamålsenliga tecken och träd skulle planteras runt platserna, eftersom träden sades rena marken och luften från sjukdomar (Lundquist, 1992, sid. 28-29). År 1815 beslöt Sveriges riksdag att kyrkogårdarna skulle flytta ut utanför städer och byar. Dessa nya begravningsplatser, speciellt de stora utanför städerna, försågs med arkitektoniska planteringar, trädtrader, trädkransar, symmetriska gångsystem och stora regelbundna kvarter. Ute på landsbygden kom dessa förändringar lite senare, men efter 1850 kunde man även få se en nyplanterad trädkrans på en sockenkyrkogård ute på landet (Lundquist, 1992, sid. 30).

I början av 1800-talet användes mest inhemska träd på kyrkogårdar i Sverige; så som ask, alm, lönn, ek och skogslind,

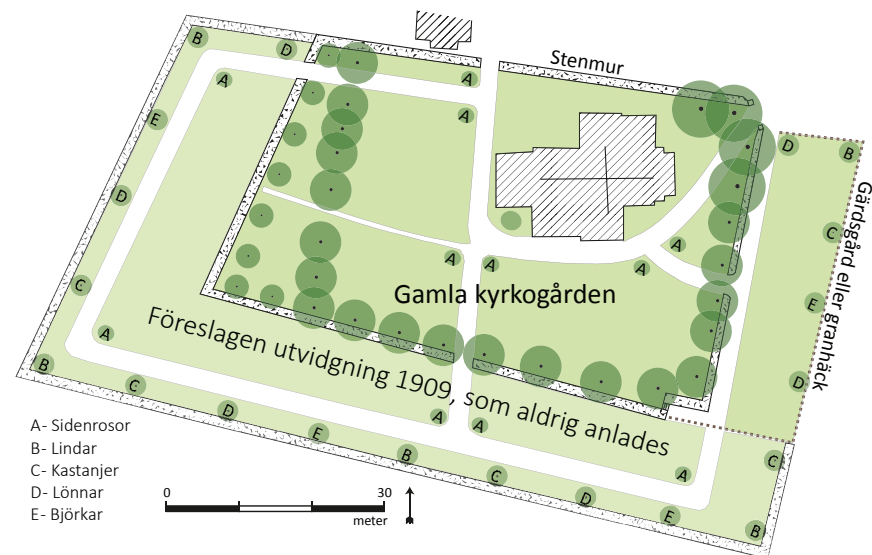
ofta blandade, tillsammans med de nyare träden parklind och hästkastanj. Senare mot 1800-talets slut kom även de olika sorgeträden och sorgebuskarna med hängande grenar och mörka blandverk som skulle förstärka känslan av melankoli på kyrkogårdarna, så som hängask, hängalm och rödhängbok (Lundquist, 1992, sid. 32).

Av den gamla inre trädkransen på Alsike kyrkogård finns det idag sju träd kvar; tre lindar (*Tilia cordata*) och en skogslönn (*Acer platanoides*) på östra sidan samt tre lönnar (*A. platanoides*) på västra sidan.

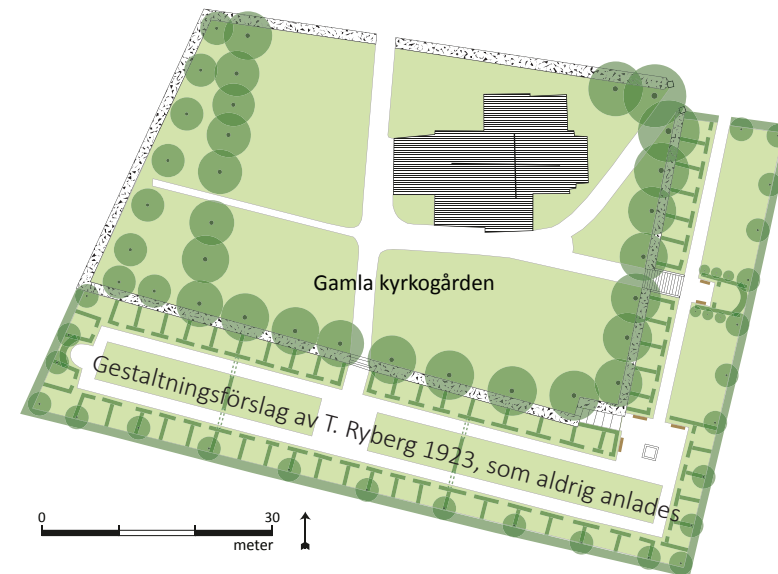
Efter mycket diskussion om hygien och moral blev det 1888 lagligt med eldbegängelse i Sverige. I Stockholm hade redan den första kremationen ägt rum året innan. Dock var detta något som många såg som "ett grundskott mot de kristna lärorna och ett steg mot ett sekulariserat samhälle." (Klintborg Ahlklo, *Mellan trädkrans och minneslund*, 2001, sid. 24).

Figur 20. Karta över Alsike kyrkogård från år 1909 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0006:00002. *Plan för ordnande av Alsike kyrkogårds område [Osignerad]*. 1909).

Figur 21. Karta över föreslagen utvidgning av Alsike kyrkogård från år 1909 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0006:00002. *Plan för ordnande av Alsike kyrkogårds område [Osignerad]*. 1909).

Figur 22. Gestaltningsskiss för Alsike kyrkogårds utvidgning, ritad 1923 av arkitekt Ture Ryberg. Dock blev det inte Ture Rybergs förslag som anlades (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, O I a:3. *Handlingar angående kyrkogården 1909-1978. Förslag till utvidgning av Alsike sockens kyrkogård*. 1923. Ryberg).

Alsike kyrka och kyrkogård under 1900-talet
Från början av 1900-talet finns det en rad utvidgningsförslag för Alsike kyrkogård hos Landsarkivet i Uppsala. Det första dokumentet är i från 1907 då dåvarande ägaren till Krusenbergs säteri, baron Emanuel Cederström, skänker tre markområden till Alsike socken (fig. 18, sid. 23), bland annat för att kyrkogården (fig. 20, sid. 24) ska kunna utvidgas men även för att utvidga folkskolemtten och anläggningen av en skolträdgård (Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0006:00001. *Karta öfver 1:o, ett område för utvidgning af Alsike sockens kyrkogård*. 1907. Jansson). År 1909 föreslås en utvidgning av kyrkogården mot väster och söder (fig. 21, sid. 24). Kartan visar att man ville öppna den gamla

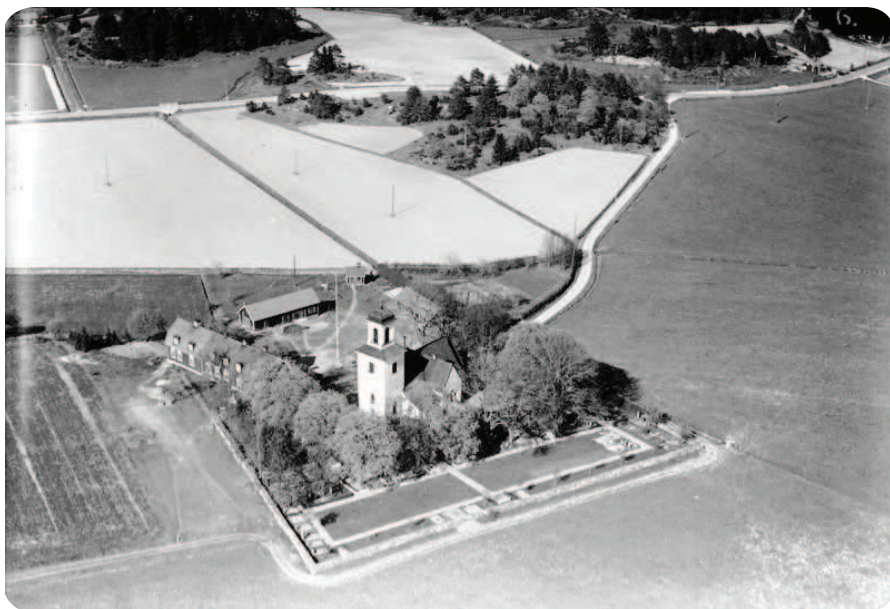
kyrkogårdsmuren på tre ställen och anlägga en ny mur runt utvidgningen. Man ser hur gångarna skulle dras samt vilka växtval de hade tänkt sig: sidenrosor, lindar, kastanjer, lönnar och björkar (Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0006:00002. *Plan för ordnande av Alsike kyrkogårds område [Osignerad]*. 1909). Från den 14 april 1909, finns det dessutom ett kostnadsförslag för en flyttning, anläggning samt nyanläggning av kyrkogårdsmuren vid Alsike kyrka. Västra sidan av kyrkogårdsmuren ska flyttas och anläggas, den norra och södra sidan ska nyanläggas. Allt detta skulle kosta 500 kr (Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, *Ola/3. Handlingar angående kyrkogården 1909 - 1978*). Alsikes kyrkstämmoprotokoll från år 1909 säger dock:

“Enär det område åt väster Baron Emanuel Cederström skänkt för kyrkogårdens utvidgning visat sig bestå av lera, i vilken liken och kistorna ha svårt att förmultna, samt å ena sidan saknade nödigt djup, beslöts att i stället den s.k. Kolerakyrkogården ånyo skulle användas” (Carlsson, 1960 [online] sid. 67).

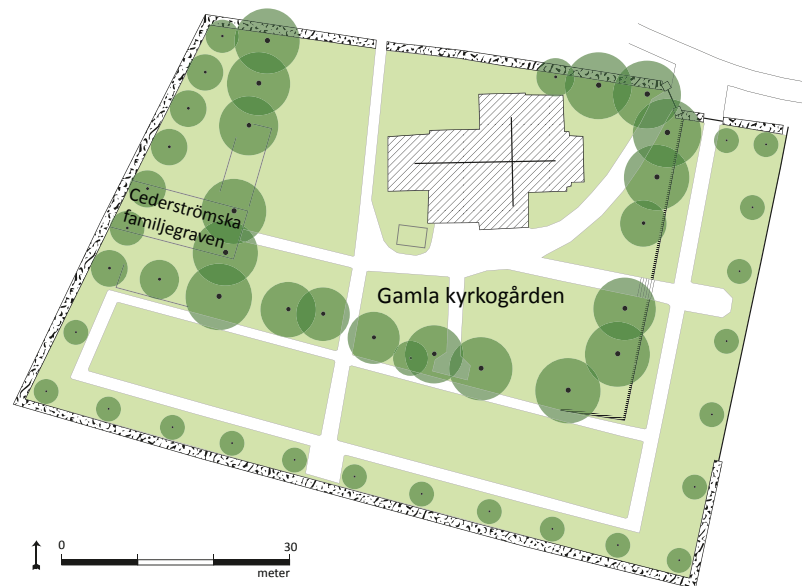
Landbiten väster om kyrkogården gick alltså inte att använda som kyrkogård på grund av lerjorden samt den ytliga berggrunden. Därför fick den gamla kolerakyrkogården (klockarens kyrktäppa) tas i bruk som kyrkogård igen.

År 1922 söker Alsike församling om tillstånd att utvidga kyrkogården igen. Kungliga byggnadsstyrelsen utser arkitekt Ture Ryberg att besöka Alsike och komma med ett förslag till utvidgning av kyrkogården.

Ryberg skriver att kyrkogården är omgiven av en 1 m hög stenmur och på den östra sidan om muren finns även en utvidgning med en granhäck, kolerakyrkogården. Han tycker att utvidgningen skulle passa bäst att förläggas söderut, i förbindelse med kolerakyrkogården. Kungliga byggnadsstyrelsen godkänner förslaget med krav på att den gamla kyrkogårdsmuren behålls. I november 1923 kommer Ryberg med gestaltungsforlaget för utvidgningen av Alsike kyrkogård (fig. 22 sid. 24). Dock förkastades förslaget av församlingen eftersom de ville utvidga kyrkogården både i sydlig och västlig riktning, samt riva den gamla muren och bygga en ny mur runt hela det nya kyrkogårdsområdet. Kungliga byggnadsstyrelsen går till slut med på att den södra delen av muren kan rivas efter att riksantikvarien Sigurd Curman

Figur 23. Flygfoto över Alsike kyrkogård med omgivningar från år 1936. Här ser man storleksskillnaden och åldersskillnaden på den inre trädkransen och den yttre trädkransens två etapper, Cederströmska familjegraven och utvidgningen 1925 (Foto: Flygtrafik AB, 1936, *Flygfoto över Alsike kyrka med omgivande bebyggelse och åkermark, Alsike socken, Uppland 1936*. Digitalt museum [online] Upplandsmuseet. Sökord: Alsike).

Figur 24. Karta över Alsike kyrkogård från år 1947 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0008:00002. *Karta över Alsike Kyrkogård i Alsike socken, Stockholms län*. 1947. Pavell).

skrivit in och sagt att murens södra och västra sida är nyanlagda. Detta resulterar i ett nytt gestaltningsförslag som anläggs 1925 (fig. 23 och 24 sid. 25) och ger kyrkogården dess nuvarande utbredning (Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, Ola/3. *Handlingar angående kyrkogården 1909 - 1978*).

År 1947 görs en grundförstärkning av hela Alsike kyrka, korsarmarna hade inte löst problemet med sättningar och sprickbildningar i kyrkan. Betongpelare (57 stycken) trycktes ner i marken till berggrunden (Kilström & Estham, 1971, sid. 6), vilket visade sig vara 10 meter under det lilla koret i öster (Carlsson, 1960 [online] sid. 97). I samband med detta hittades runstenen

under vapenhuset (sid. 18).

I februari 1960 behandlas frågan i Alsike kyrkoråd om att anlägga en urngravplats i det nordvästra hörnet av kyrkogården. Där är jorddjupet så pass grunt att vanliga kistgravplatser inte kan upplåtas. Dessutom har Uppsala stad beslutat att anlägga ett krematorium, så att antalet kremationer kommer troligen öka även i Alsike. Vid en inventering av kyrkogården i augusti samma år visar det sig dessutom att kyrkogården endast hade ett 50-tal gravplatser lediga och att kyrkogården därför skulle behöva utvidgas inom 15 år. Den senaste utvidgningen 1925 hade endast 20 platser kvar. De föreslog att den nya utvidgningen skulle ske öster

ut, öster om den gamla kolerakyrkogården, dock behövde marken först förvärfvas av Krusenbergs egendom. År 1974 erhåller Alsike församlig mark till en ny utvidgning av kyrkogården från Krusenbergs, men inte åt öster utan söderut mot åkerholmen (Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, Ola/3. *Handlingar angående kyrkogården 1909 - 1978*). År 1992 ritar Markkonsulter i Uppsala AB ett gestaltningsförslag för en utvidgning av kyrkogården söderut, som även innefattar åkerholmen (fig. 27 sid. 27). Förslaget kom inte att användas, men kyrkogården är fortfarande i behov av att utvidgas och kan därför komma att tittas på igen.

Kyrkogårdar i Sverige under 1900-talet

I Sverige förändrades kyrkogårdsarkitekturs idén mycket under 1900-talet. Århundradet kännetecknas av växande skötsel effektivisering, massproduktion och industrialisering av gravvårdar, som tillsammans med nya utformningsbestämmelser av gravplatser skapade en lägre variationsrikedom. Samma sak gäller gestaltningen av kyrkogårdarna. Krattade grusgångar och grusgravar med granitramar byts ut mot skötleffektiva, sammanhängande gräsytor, individuella häckarrangemang byts ut mot rygghäckar och trädkransar mot trädgångar eller bestånd (Lundquist, 1992, sid. 33-34). Århundradet

Figur 25. Karta över Alsike kyrkogård med omgivningarna år 1991. Trädkransarna är här fortfarande intakta och man ser att kyrkogården är väldigt skuggig (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0007:00001-00004. *Alsike kyrkogård, Uppsala kommun. Utvidgning av kyrkogård, grundundersökning. 1991.* Bjerking Ingenjörbyrå AB).

Figur 26. Vykort över Alsike kyrka, okänt årtal. Här kan man se att gravarna fortfarande var täckta med grus och inramade med kantsten, samt storleken på träden i den inre trädkransen. Norr om kyrkan är det öppet, inga träd som det är idag vid Alsike kloster (Foto: Upplandia [online] *Alsike - Kyrka* (2). Sökord: Alsike).

kännetecknas även av att melankoli och syndaskuld byts ut av hoppet och ljuset. Istället för mörka sorgeträd i symmetriska mönster planteras inhemska ljusa arter som björk och tall. Det nordiskt romantiska parkidéalet med naturefterliknande gestaltningar, porlande bäckar, ängar och lundar är ett resultat av de nya gravskicken, först urngravar och sedan minneslundar. Dessa gravskick tar mindre yta i anspråk och lämnar på så sätt större rum kvar till gestaltningen. Kyrkogården ska inte längre bara vara en plats åt de döda, utan även en plats för de efterlevande (Klintborg Ahlklo, 2001, sid. 11-35).

Minneslundens uppkomst på slutet av 1960-talet grundade sig i tankar om gemenskap och ett demokratiskt samhälle

där alla människor var jämlika inför döden. Den anonyma och anspråkslösa karaktären skulle tilltala människor samtidigt som skötseln skulle bli billigare och enklare för kyrkogårdsförvaltningen. I början av 1970-talet hade gravskicket redan blivit så populärt att även småortskyrkor började anlägga minneslundar på sina kyrkogårdar. Dock visade det sig på 1980-talet att det inte var gravskickets anonymitet eller tanken om att alla människor var lika inför döden som lockade, utan det var av rent praktiska skäl. Man ville inte att de efterlevande skulle behöva sköta en grav eller ens betala för att den skulle skötas. En grav som kunde ligga på en helt annan ort än där släktingarna bodde. Av samma skäl ville man heller inte riskera att graven blev

vanskött. Anonymiteten visade sig till och med vara ett problem när forskning visade att den exakta platsen för gravsättningen var en viktig del i sorgeprocessen att veta, kunna återvända till, sköta om eller se på. Efter att detta blev känt blev det vanligare att sätta upp namnplattor eller minnesböcker i minneslundarna. Idag är det istället närheten till naturen som ses som den största faktorn till varför människor väljer gravskicket minneslund. Detta eftersom minneslundar ofta ligger i en fin miljö med god gestaltning, vilket visar på gestaltningens vikt i valet av gravskick (Klintborg Ahlklo, 2001, sid. 28-35). Det är ur denna problematik som dagens nya gravskick så som askgravlund, askgravplats och kistlund (se sid. 46) har sin uppkomst.

Vision Alsike klosterby 2025

Alsike kloster som ligger norr om Alsike kyrka har planer på att bygga ut sin verksamhet. På åsen mellan Kyrkviken och landsväg 255, väster om klostret, planeras en ekologisk klosterby (fig. 28) med plats för 8-12 småstugor (Alsike kloster [online] s:t nicolai). Tanken är att Alsike klosterby ska efterlikna en oskiftad bondby med låga röda trähus längs en bygata med plats för flyktingar, kurser, retreatar och odlingar (Uppsala nya tidning [online] vision mot klosterby går vidare). Detta projekt har dock ej påbörjats.

Figur 27. Markkonsulter i Uppsala ABs förslag på utvidgning av Alsike kyrkogård från 1992 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0007:00005-00008. *Alsike kyrkogård, skissförslag. [VA-ledningar. Äganderättskarta, förslag till inköp av mark.].* 1992. Markkonsulter i Uppsala AB).

Figur 28. Vision Alsike klosterby 2025 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Alsike klostrets visionsskiss av klosterbyn, ritad av Syster Marianne Nordström 2012).

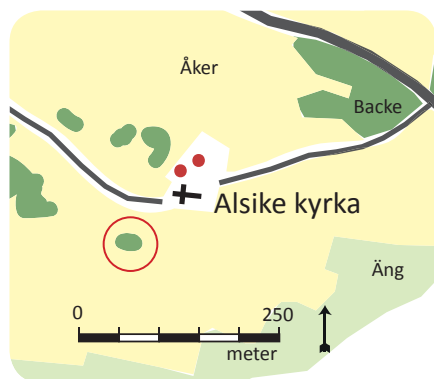
Åkerholmens historia

Den äldsta kartan över området är från 1635 (fig. 16, sid. 22), där är åkerholmen inte utritad. Kanske för att den då endast bestod av de uppstickande berghällarna och först under 1800-talets uppodlingsepok kom att tjäna som upplag för bortröjda stenar från angränsande marker. Då området kring hållarna inte ansågs odlingsvärt och fick då växa igen som ängsmark (med bete och slåtter). Den första kartan som åkerholmen är utritad på är nämligen en markanvändningskarta över Krusenbergs säters södra ägor från 1844 (fig. 29) (Borgegård, 1994 [online] sid. 10). Sedan dess har åkerholmen ritats ut på kartorna från 1895 (fig. 30), 1907 (fig. 31), 1955 (fig. 32) och 1992 (fig. 33). Marken som gränsat till åkerholmen har ritats ut som åker på alla kartor sedan 1635.

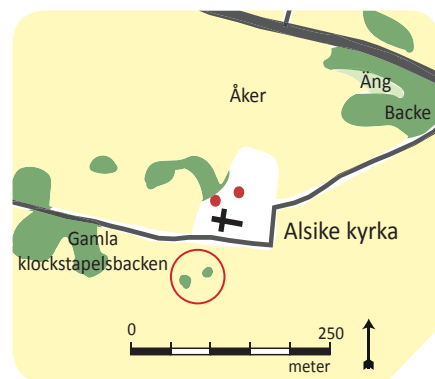
Teorin om att området med de uppstickande berghällarna använts som upplag av bortröjda stenar från åkrar stöds även av att

åkerholmen idag består till stor del av lösa stenar i olika storlekar (fig. 45, sid. 34). Den kan även ha använts till att slänga sten på från reparationer av kyrkogårdsmuren.

Bertilsson (1998) skriver att åkerholmar ligger där de ligger för att de förr utgjorde något slags hinder och inte kunde uppodlas, så som t.ex. berg i dagen (Bertilsson, Åkerholmar, 1998, sid. 45). Men de skriver även att odlingssten är något av det vanligaste man kan hitta på en åkerholme, tillsammans med fornlämningar och små snibbar eller flikar från en äldre åker (Bertilsson, 1998, sid. 46). Någon fornlämning har inte hittats på den här åkerholmen vid Alsike kyrka, enligt Riksantikvarieämbetet (fig. 8, sid. 18), men odlingssten finns det alltså gott om. En åkerflik är inte heller helt omöjlig eftersom odlingsstenen är lagd i en båge på nordöstra och västra sidan, vilket lämnar en odlingsbar bit i mitten och söder ut (fig. 45, sid. 34).

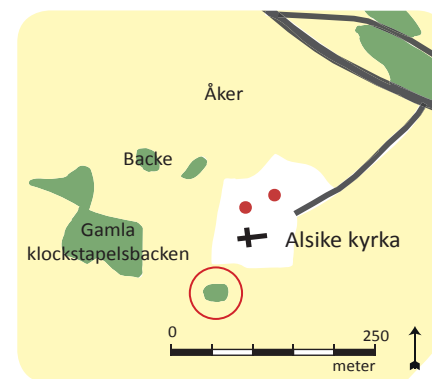
Figur 29. Karta över Alsike kyrka och åkerholmen från år 1844 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Borgegård, 1994 [online] sid. 10).

Figur 30. Karta över Alsike kyrka och åkerholmen från år 1895 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Borgegård, 1994 [online] sid. 12).

Figur 31. Karta över Alsike kyrka och åkerholmen, upprättad 1907. (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0006:00001. 1907. Jansson).

Figur 32. Karta över Alsike kyrka och åkerholmen från år 1955 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Borgegård, 1994 [online] sid. 14).

Figur 33. Karta över Åkerholmen efter Bjerking ABs ritningar 1992 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0007:00001-00004. Alsike kyrkogård, Uppsala kommun. Utvidgning av kyrkogård, grundundersökning. 1991. Bjerking Ingenjörbyrå AB).

ALSIKE IDAG

Demografi i Alsike församling

Området för Alsike socken och församling har sedan 2000-talets början haft en snabbt växande population (fig. 34). Mellan år 2000 och 2010 mer än tredubblades invånarantalet. Detta är huvudsakligen beroende på Alsike tätorts utbyggnad (fig. 34). Knivsta kommun förväntas fortsätta växa i samma takt som den har gjort under 2000-talet (fig. 35).

Alsike kyrkas verksamhet

Knivsta pastorat består av sex församlingar

(Knivsta, Lagga, Alsike, Vassunda, Husby-Långhundra och Östuna). Alsike kyrka är en landsbygdskyrka, men i Alsike församling ingår även tätorten Alsike, vilket består av nya och gamla Alsike samt stationssamhället (Svenska kyrkan [online] *Alsike församling*).

I Alsike kyrka är det gudstjänst varje söndag klockan 10.00. Men församlingen har även tillgång till S:ta Maria Alsike i nya Alsike, där är det förutom en mässa i kapellet varje fredag även en skola, förskola, gruppboende och lägenheter. Församlingen har dessutom en kör och en syförening i S:ta Maria Alsike. De flesta aktiviteter som Alsike

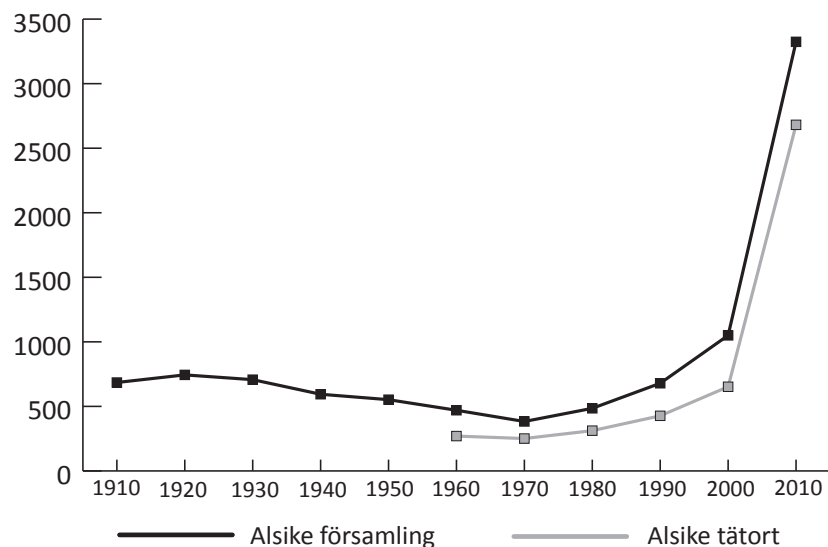
församling har äger rum i nya Alsike där befolkningsunderlaget är större. Dock firas änglamarknaden varje höst ute vid Alsike kyrka, vilket genererar mycket besökare precis som vigslar, dop och begravningar (Svenska kyrkan [online] *Alsike församling*).

Alsike klostrets verksamhet

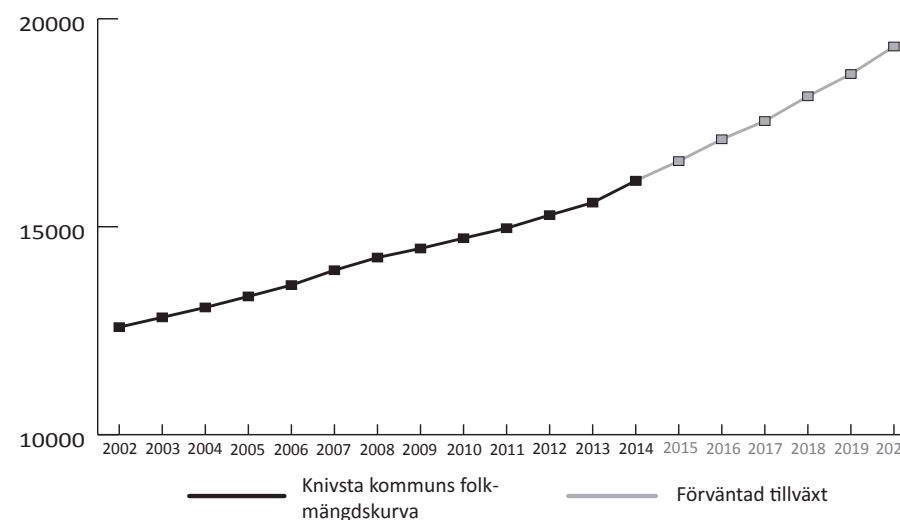
I den gamla skolbyggnaden intill Alsike kyrka ligger Alsike Kloster. Det är Helgeandssystrarna (syster Marianne, syster Ella och syster Karin) som bor och har sin verksamhet där. De tillhör Svenska kyrkan och flyttade ut hit 1964 efter att de hade startat i Uppsala 1957 (Svenska

kyrkan [online] *Helgeandssystrarna*). "Alsike kloster är fristad för flyktingar i nöd" (Svenska kyrkan [online] *Alsike församling, klostret*) står det på skylten utanför klostret och de har bland annat asylsökande flyktingar, ungdomar och splittrade familjer boende hos sig.

I klostret är det mässa två gånger i veckan, onsdagar och fredagar. Man kan även besöka klostret som gäst eller medarbetare för att vila eller hjälpa till i deras arbete (Svenska kyrkan [online] *Alsike församling, klostret*).

Figur 34. Folkmängdskurva över Alsike församling och Alsike tätort fram till år 2010 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, G/2. *Folkmängdsuppgifter 1862-1995, 1862-1999*; Statistiska centralbyrån [online] *Sveriges officiella statistik, statistiskt meddelande MI 38 SM 0703, Tätorter 1960-2005*, sid. 12).

Figur 35. Folkmängdskurva över Knivsta kommun från 2002 till 2014, samt dess förväntade tillväxt fram till 2020. År 2002 var det 12 586 invånare i Knivsta kommun och 2014 var det 16 105 invånare. År 2020 är prognosen att det bor 19 334 invånare i kommunen (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Statistiska centralbyrån [online] *Statistikdatabasen*. Folkmängd efter region. Sökord: Knivsta kommun; Knivsta kommun [online] *Befolkningsutveckling*; Knivsta kommun [online] *Befolkningsprognos*).

Biologisk mångfald i Alsike

I Uppsala kommuns naturvårdsinventeringsrapport (1997) står det skrivet att Alsike socken är den socknen i Uppsala kommun som har de mest varierande och särpräglade naturförhållandena i hela kommunen (*Naturvårdsinventering av Uppsala kommun 1988-1996. 35, Alsike socken (ALS)*, 1997, sid. 5). Knivsta ingick då i Uppsala kommun, men blev en egen kommun 1 januari 2003 (Nationalencyklopedin [online] sökord: Knivsta). Området längs med Ekoln samt södra delen av socknen består av ett odlingslandskap med bondebygdskaraktär. Norr om denna 1-1,5 km breda odlingsbåge ligger den sydligaste hälften av Lunsen, en storskog som breder ut sig upp till Uppsala. I den västra delen av odlingsbågen, längs med Ekoln ligger herrgårdarna Krusenbergs och Kungshamn-Fredrikslund samt Uppsalaåsen. Bondebygden i södra och sydvästra Alsike ligger i en söderslutning ner från Lunsen mot

Kyrkviken och Brantshammarsjön. Den högsta punkten i socknen ligger i Lunsens västra del och är 65 m ö. h. (*Naturvårdsinventering*, 1997, sid. 4-5).

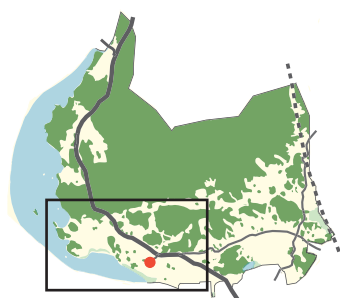
Hela bågen med odlingmark i Alsike socken är i Uppsala kommuns naturvårdsinventering (1997) märkt som ett "större odlingslandskap med särskilda landskapsvärden" (fig. 37). Detta betyder att landskapsbilden här är extra känslig för felplacerad bebyggelse, skogsplantering, energiskogsodling, kraftledning och vägar. Utöver detta har socknen även fyra allmänna naturvårdsobjekt (ALS A, B, C och D) där speciella naturvårdsobjekt ingår (fig. 38). De allmänna naturvårdsobjekten är sammanhängande områden där helhetsbilden är det viktiga, medan de speciella naturvårdsobjekten är avgränsade, mindre områden som valts på grund av sin speciella naturkaraktär och sina specifika värden (*Naturvårdsinventering*, 1997, sid. 4).

Floran kring Alsike kyrka

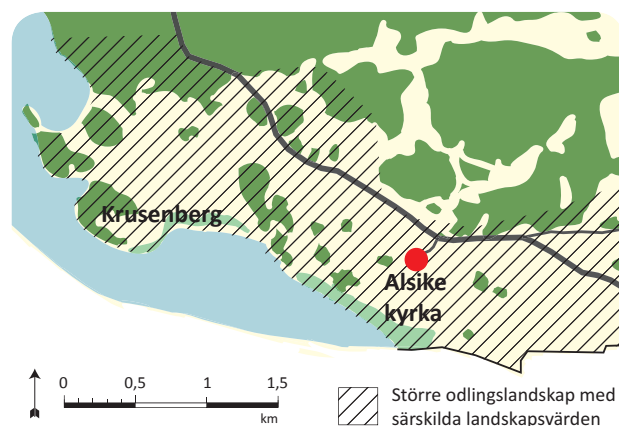
Alsike kyrka ligger i en av de fyra allmänna naturvårdsobjekten i Alsike socken, objekt A - Krusenbergs herrgårdsskapslandskap (fig. 38). Detta område har en 5,7 km lång strandlinje och området utgörs av betade strandängar, naturbetesmarker med ogödslade torrbackar, åkerholmar, skogsdungar och jordbruksmark. I Uppsala kommuns naturvårdsinventering (1997) beskriver de objekt A, så här:

"Krusenbergs herrgård med omgivning utgör ett lummigt och förhållandevis öppet och storskaligt målarlandskap, rikt på ädellövskog och med rikt djurliv. Från herrgården till Kyrkviken finns beteshävdade backar och strandängar. Inom hela området finns en fauna och flora som idag är mycket sällsynt och kräver särskild hänsyn." (*Naturvårdsinventering av Uppsala kommun 1988-1996. 35, Alsike socken (ALS)*, 1997, sid. 9)

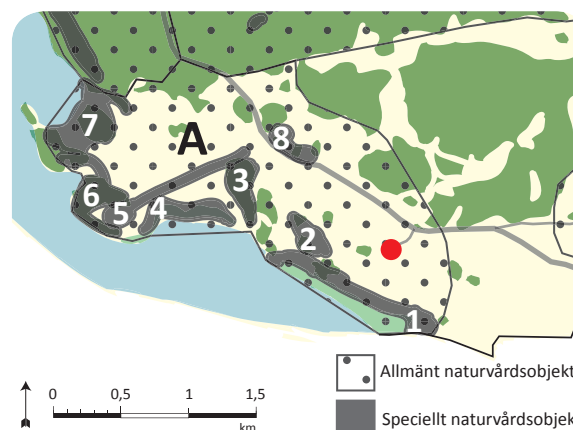
Uppsala kommun skriver i sin naturvårdsinventering att inventeringsresultaten pekar mot att Krusenbergs herrgårdsskapslandskap är av riksintresse på grund av sin sällsynta och hänsynskrävande flora och fauna. De föreslår att en särskild skötselplan ska upprättas för att bevara och gynna de sällsynta arterna i området, speciellt för naturbetesmarkerna och skogsskötseln (*Naturvårdsinventering*, 1997, sid. 12). I rapporten nämns att bland annat objekt A utgör riksintresseområde för kulturmiljövården samt riksobjekt för naturvård (*Naturvårdsinventering*, 1997, sid. 6). Ingemar Ahlén (2007) skriver dock att Krusenbergs herrgårdsskapslandskap har blivit föreslaget av länsstyrelsen att bli naturreservat två gånger, utan resultat (Ahlén, 2007, *Faunan och Floran på Krusenbergs i Uppland* [online] sid. 14).

Figur 36. Översikt över Alsike socken med markerat utsnitt som redovisas här intill (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från Eniro [online] sökord: Alsike).

Figur 37. Större odlingslandskap med särskilda landskapsvärden i Alsike socken (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från *Naturvårdsinventering av Uppsala kommun 1988-1996. 35, Alsike socken (ALS)*, 1997, sid. 4).

Figur 38. Naturvårdsobjekt i Krusenbergs herrgårdsskapslandskap i Alsike socken (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från *Naturvårdsinventering av Uppsala kommun 1988-1996. 35, Alsike socken (ALS)*, 1997, sid. 4).

- A - Krusenbergs herrgårdsskapslandskap
- 1- Strandängar längs Kyrkvikens nordostsida
  - 2- Betesbackar väster om Alsike kyrka
  - 3- Kvarnbacken
  - 4- Strandängar öster om Krusenbergs
  - 5- Krusenbergs herrgårdspark och allé
  - 6- Ädellövpartier intill Krusenbergs herrgård
  - 7- Ekshagarna
  - 8- Hage vid Smedstorp
- Allmänt naturvårdsobjekt
■ Speciellt naturvårdsobjekt

I inventeringen delar Ahlén (2007) upp objekt A i 45 delområden och redgör var man funnit däggdjur, fåglar, kräldjur och groddjur, insekter, spindlar, kärlväxter, mossor, lavar och svampar. Nedan är ett kartutsnitt över delområdena (fig. 39) runt Alsike kyrka samt en lista på vad Ahlén anser de särskilda värdena är och var de ligger. Notera nummer 39, som är Åkerholmen gestaltsningsförslaget i det här arbetet ska anpassas till.

De små Åkerholmarna i området med få eller inga träd har en rik torrängsflora, så som delområde 34, men även 26 och 44, skriver Thor (2007, *Krusenbergs kärlväxter*, i Ahlén (red.) *Faunan och Floran på Krusenberg i Uppland* [online] sid. 79). Han skriver även att de öppna och halvöppna Åkerholmarna bör hållas öppna för att inte riskera igenväxning och förlust av torrängsfloran, här nämner han

även säfferot (*Seseli libanotis*) och flentimotej (*Phleum pleoides*) som exempel på växter som skulle missgynnas av igenväxning (Thor, 2007 [online] sid. 80).

Delområde 26, som är en ogödslad naturbetesmark med torrbackar som tidigare inte har varit åker, hade en artrik flora med arter som endast hittades där. Dessa var bland annat låsbräken (*Botrychium lunaria*), hällebräken (*Woodsia ilvensis*), knippfryle (*Luzula campestris*), ängsfryle (*Luzula multiflora*), darrgräs (*Briza media*), kamäxing (*Cynosurus cristatus*), luddlosta (*Bromus hordeaceus*), vårstarr (*Carex caryophylla*), gröknavel (*Scleranthus annuus*), råttsvans (*Myosurus minimus*), backsippa (*Anemone pulsatilla*), rockentrav (*Arabis glabra*), äppelros (*Rosa rubiginosa*), jungfrulin (*Polygala vulgaris*), solvända (*Helianthemum*

nummularium), backförgärmigej (*Myosotis ramosissima*), vårveronika (*Veronica verna*), spåtistel (*Carlina vulgaris*) och kattfot (*Antennaria dioica*) (Thor, 2007 [online] sid. 78).

Åkerholmens flora- inga särskilda värden

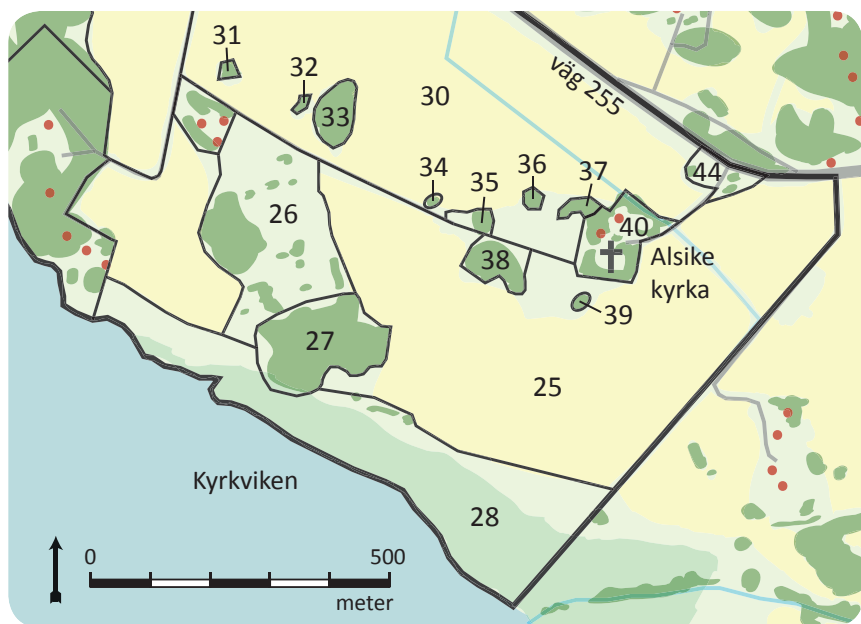
Ingenstans i skriften nämner Ahlén några särskilda värden för delområde 39, Åkerholmen strax söder om Alsike kyrkogård. De arter Ahlén nämner för de intilliggande områdena med liknande naturtyper kan dock komma att användas som inspiration till det senare gestaltsningsförslaget av askgravlunden. Han nämner även rönnbär som en av faktorerna att delområde 38, klockstapelsbacken, har ett särskilt värde för fåglar (Ahlén, 2007 [online] sid.136).

Kyrkan, kyrkogården och klostret, delområde 40, fick däremot ett särskilt värde för kärlväxter i Ahléns inventering (Ahlén, 2007 [online] sid. 8). Detta är dock inte begränsat till Alsike kyrkogård utan är relativt

allmänt för äldre kyrkogårdar, Svenska kyrkan i Uppsala skriver om det på sin hemsida:

“Varje kyrkogård har sin speciella karaktär och skönhet. Gamla träd, murar och ängsmark utgör en refug för hotade djur och växter och kyrkogården i sin helhet är en kulturhistorisk skatt.” (Svenska kyrkan [online] *Uppsala kyrkogårdar*)

Vallentuna församling i Stockholm har tagit fasta på detta efter att Sveriges riksdag antog sina 16 miljömål för ekologisk hållbarhet, varav bevarande av växt- och djurliv var ett av dem. På Markims kyrkogård i Vallentuna församling finns bland annat vildväxande mandelblom, gräslök, rödfibbla, penningblad, olika fetbladsväxter, bockrot och höstvädd i en del av kyrkogården, som de låter gå i blom för att gynna pollinerande insekter (Svenska kyrkan [online] *Vallentuna församling, kyrkogården - en del av vårt kulturarv*).

Figur 39. Karta och lista över delområdena runt Alsike kyrka i Ahléns (2007) inventering över fauna och flora på Krusenberg i Uppland (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Ahlén, 2007 [online] sid. 8-9).

Delområdenas naturtyp, areal och särskilda värden enligt Ahlén (2007):

- 25- Åker på 27,94 ha
- 26- Alsikehagen. Naturbetesmark på 5,88 ha, med särskilt värde för kärlväxter, svampar, fåglar och grodor.
- 27- Alsikehagen. Naturbetesmark på 2,12 ha, med särskilt värde för kärlväxter, svampar, fåglar och grodor.
- 28- Alsike strandäng. Strandäng på 8,18 ha, med särskilt värde för fåglar, grodor och insekter.
- 30- Åker på 29,82 ha

- 31- Åkerholme på 0,11 ha
- 32- Åkerholme på 0,07 ha
- 33- Åkerholme på 0,53 ha
- 34- Åkerholme på 0,06 ha
- 35- Åkerholme på 0,25 ha
- 36- Åkerholme på 0,08 ha
- 37- Åkerholme på 0,15 ha
- 38- Klockstapelsbacken. Åkerholme på 0,57 ha, med särskilt värde för fåglar.
- 39- Åkerholme på 0,06 ha
- 40- Kyrka, kyrkogård och kloster på 1,51 ha, med särskilt värde för kärlväxter.
- 44- Åkerholme på 0,58 ha

VEGETATIONS- OCH STÅNDORTSINVENTERING AV ÅKERHOLMEN OCH DESS NÄROMRÅDEN

Klimatförhållanden

Nederbörd

Årsnederbörden för Alsike är ungefär densamma som för hela Uppsala- och Stockholmsområdet och ligger på 600 mm enligt SMHI:s standardnormalperiod 1961-90 (SMHI [online] *Normal uppmätt årsnederbörd, medelvärde 1961-1990*), 20% eller 120 mm av det är snö (SMHI [online] *Normal andel snö av årsnederbörden, medelvärde 1961-1990*).

Vind

SMHI:s närmaste vindmätstation ligger vid Arlanda, 1,5 mil sydost om Alsike, den näst närmaste ligger vid Ärna utanför Uppsala 2 mil norr om Alsike. De förhärskande vindriktningarna på Arlanda är väst och

sydväst, de förhärskande vindriktningarna på Ärna är sydväst och syd (fig. 41) (SMHI [online] *Vindstatistik för Sverige 1961-2004*, sid. 11). Troligen ligger Alsike där emellan, speciellt eftersom Ekoln och Kyrkviken ligger sydväst om Alsike kyrka och därmed inte ger något vindskydd. Medelvindhastigheten under ett år ligger på 3,7 m/s på Arlanda, varav det blåser mest i maj med 4,0 m/s och minst i augusti med 3,2 m/s (SMHI [online] *Vindstatistik för Sverige 1961-2004*, sid. 5).

Sol

Solen går upp i öster och kommer från sydost på förmiddagen, vid lunchtid står den i söder och i sydväst på eftermiddagen för att sedan gå ner i väster. Detta ger Åkerholmen sol hela dagen på grund av sitt exponerade läge ute på södersluttningen.

Växtzon

Alsike ligger på gränsen mellan växtzon 2 och 3, med en vegetationsperiod på 190-200 dagar i genomsnitt per år. Den omedelbara närheten till Mälaren gör att växtzonen är så pass låg, trots läget en bra bit in i Uppland (Jonsell & Aronsson, 2010, sid. 62-63).

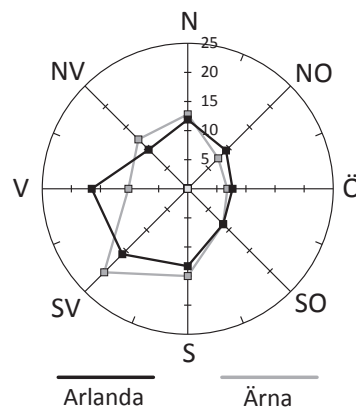
Markförhållanden

Berggrund

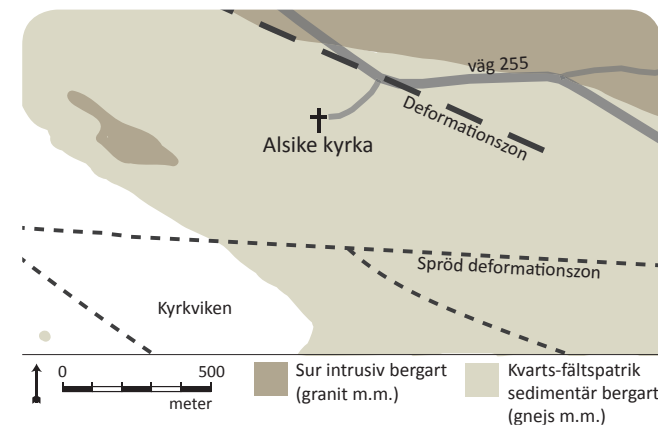
Berggrunden i området kring Alsike kyrka (fig. 42) är nästan helt uteslutande en relativt kalkrik sedimentgnejs (Jonsell & Aronsson, 2010, sid. 44). Kalken i berggrunden är dock inte den som påverkar växterna mest enligt Jonsell & Aronsson (2010), utan det är mer den kalk som återfinns i de glaciala jordarterna och sen lakas ut i grundvattnet som sipprar igenom jorden (Jonsell & Aronsson, 2010, sid. 47).

Figur 40. Karta över Åkerholmens placering i landskapet (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Eniro [online] Sökdord: Alsike).

Figur 41. Radardiagram över vindriktningarnas fördelning i procent, uppmätta under ett år på Arlanda och Ärna i Uppland (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från SMHI [online] *Vindstatistik för Sverige 1961-2004*, sid. 11).

Figur 42. Berggrunden i området runt Alsike kyrka (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från SGU [online] *Kartgeneratören, berggrundskarta 1:50 000*).

Jordarter

Jordarten som Alsike kyrka byggts på är lera. Därav de stora problemen med sättningar och sprickbildningar i kyrkan genom tiderna. Under koret finns hela 10 m lera ner till berggrunden (Carlsson, 1960, [online] sid. 97). På SGU:s jordartskarta (fig. 43) kan man se att Alsike kyrka ligger på en stor ö av glacial lera. Alsike kloster och den gamla skolträdgården ligger på ett litet parti sandig morän norr om kyrkan. Åkerholmarna ligger på uppstickande berggrund med ett tunt eller obefintligt jordtäck och allt är omgivet av postglacial lera ner mot Kyrkviken där gyttjeleran tar över närmast vattnet (SGU [online] *Kartgeneratort, jordartskarta 1:50 000*).

Grundvatten

Vid en tidigare, privat undersökning av grundvattnet 3 km öster om Alsike kyrka befanns vattnet där vara mycket hårt, det vill säga mycket kalkrikt. Detta gäller troligen för grundvattnet vid Alsike kyrka också, vilket har en stor betydelse för växtligheten på platsen.

Höjder

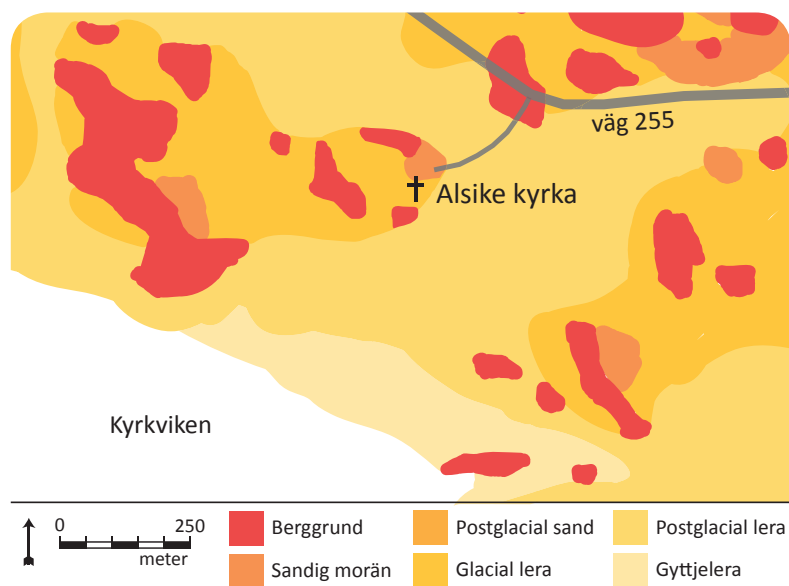
”Ön” av glacial lera som Alsike kyrka ligger på är egentligen en låg kulle (ca 12 m.ö.h. vid kyrkan) omgiven av flacka fält ner mot Kyrkviken (fig. 44). Kullen fortsätter väster om kyrkan med en max höjd på 20 m.ö.h (GET [online] *Lantmäteriets digitala kartmaterial*. Sökord: Alsike). De flacka fälten var förr vikar in i landskapet och man kan tänka sig

att kyrkan därför hade en mycket närmare kontakt med Mälaren och dess sjöfartsleder när den uppfördes på 1200-talet. Detta pågrund av landhöjningen, men även utdikning under 1800-talet.

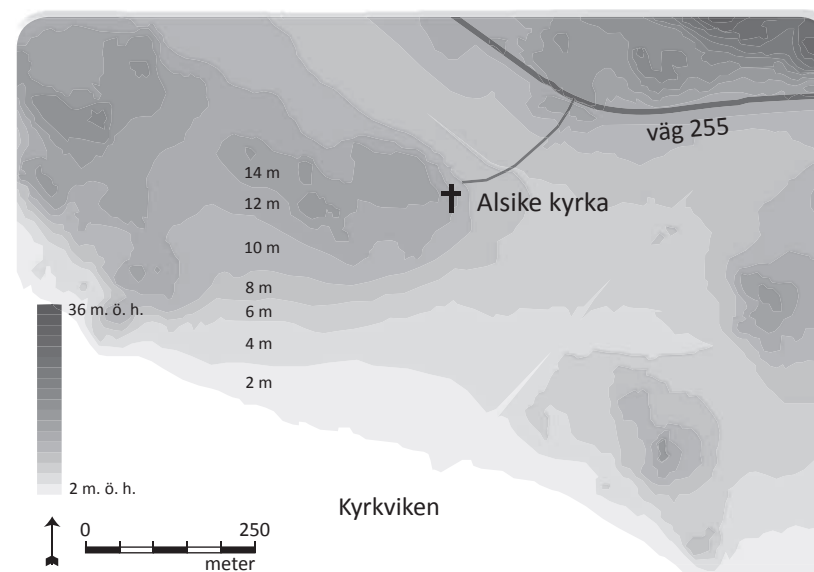
Landhöjningen

För 11 300 år sedan var inlandsisens avsmältningsfront vid Stockholm (Jonsell & Aronsson, 2010, sid. 50-51). Alsike sockens högsta punkt är 65 m. ö. h. och för 9 400 år sedan stack den upp ur havet. Hela Lunsen var uppe ur havet på yngre stenåldern för 4 000 år sedan. För 3000 år sedan, på bronsåldern, stod vattennivån 15 meter högre än idag (fig. 44), alltså stack bara några toppar upp av det som idag ligger

söder om länsväg 255. På vikingatiden (1000 e.Kr) var vattennivån 5 meter högre än idag (SGU [online] *Uppsala - från istid till nutid*). När Alsike kyrka byggdes på 1200-talet var alltså vattennivån i Mälaren och Kyrkviken nästan 5 meter högre (eller landet nästan 5 m lägre) än vad den är idag. Landhöjningen för Uppland pågår fortfarande och är idag ca 4-5 mm per år (Jonsell & Aronsson, 2010, sid. 50), vilket kommer resultera i att Mälaren sjunker allt längre bort från kyrkan, om inte klimatförändringarna gör situationen annorlunda.

Figur 43. Övergripande jordartskarta över området kring Alsike kyrka (Illustrerad av Lovisa Fogelfors med underlag från SGU [online] *Kartgeneratort, jordartskarta 1:50 000*).

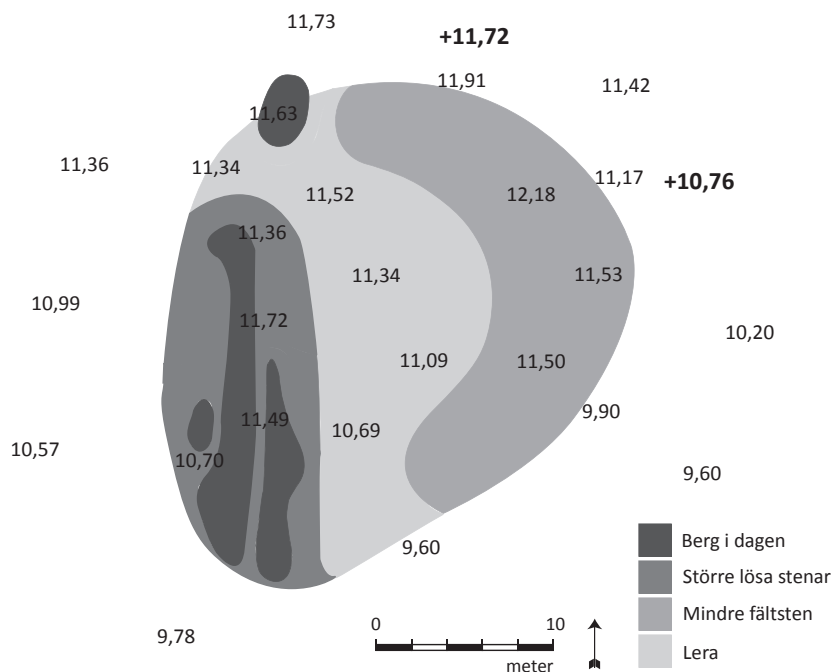
Figur 44. Höjdskilnadskarta över området kring Alsike kyrka idag. Ljust är lägre, mörkt är högre och varje nyansskillnad representerar 2 meter (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Lantmäteriets raster höjddata 2 m, som är tillgänglig via SLU bibliotekets karttjänst GET [online] *Lantmäteriets digitala kartmaterial*. Sökord: Alsike).

Markförhållanden på åkerholmen

Åkerholmen som ska gestaltas är 28 x 26 m och ligger ute på ett södersluttande flackt fält, 28 meter söder om kyrkogårdsmuren. Den består av två steniga höjdryggar (fig. 45) med både berg i dagen, större block samt mindre fältsten som troligen samlats från åkrarna runt omkring och lags på hög där det redan fanns berg som hindrade uppodlandet av marken. Mellan dessa två höjdryggar går en flackare tunga med lera in. Dessa olika markprofiler kan hålla olika mängd vatten och ger på så sätt åkerholmen olika markförhållanden som gynnar olika växter.

Mäktigheten av leran är svår för mig att

bestämma, men vid en enkel inventering där en järnpinne trycktes ned i marken på några ställen, fanns inga hinder på 3-4 dm djup. Denna leriga bit inne på åkerholmen skulle kunna ha brukats förr, då plogekipagen kunde göra tvärare svängar än vad de kan idag (Höök Patriksson, 1998, *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvården*, sid. 46). Detta styrks även med de historiska kartorna där åkerholmen ibland är ritad som två kullar med åker mellan dem (fig. 31 sid. 28). Dock är det en höjdskillnad mellan åkerholmens södra del och vallen som omger denna, men den kan ha kommit på senare tid.

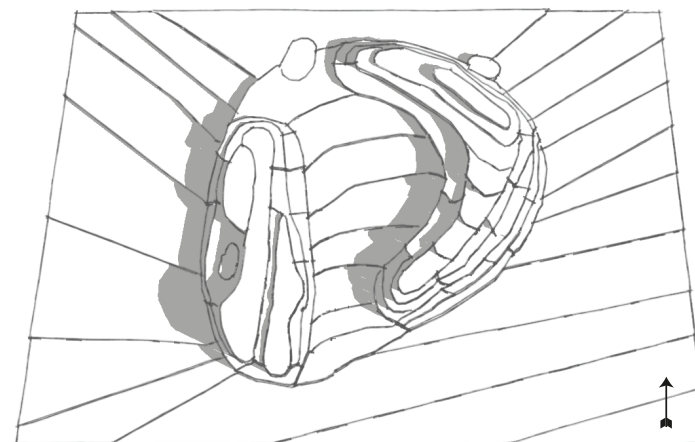

Figur 45. Karta över åkerholmens markförhållanden samt höjd (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från eniro [online] sökord: Alsike; Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, R/0007:00001-00004. 1991. Bjerking Ingenjörbyrå AB).

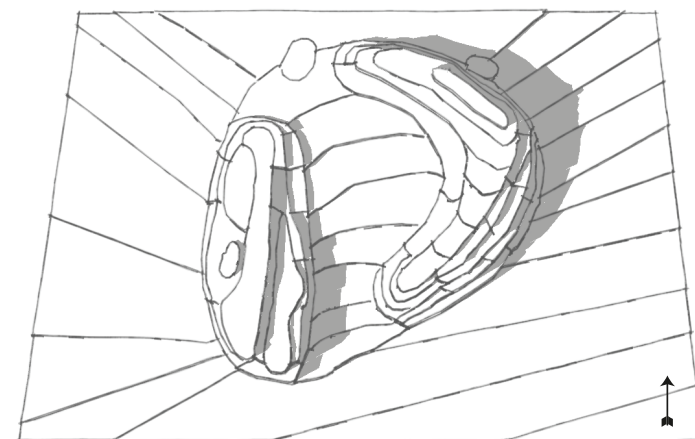
Höjd- och solförhållanden på åkerholmen

På grund av läget på södersluttningen är åkerholmen solexponerad hela dagen. Det som skuggar är åkerholmens egen topografi och växtlighet. Solen rör sig från öster till

väster så på morgonen är höjdryggarnas östsida solig (fig. 46) medan höjdryggarnas västsida har sol på eftermiddagen (fig. 47). Detta ger åkerholmen ytterligare olika mikroklimat som gynnar olika växter.

Figur 46. Skiss över höjdskillnader samt skuggdiagram för åkerholmen den 10:e mars klockan 08.00 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från eniro [online] sökord: Alsike; samt egen inventering).

Figur 47. Skiss över höjdskillnader samt skuggdiagram för åkerholmen den 10:e mars klockan 16.00 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från eniro [online] sökord: Alsike; samt egen inventering).

Växtlighet

Landskapet kring Alsike kyrka är öppet, med en småskalig mosaik av steniga kullar och lerjordsfält. Detta gör att området har olika slags naturtyper. Nere vid Kyrkviken ligger en strandäng med blåtåtel och starr som betades fram till nyligen av nöt. Ovanför strandängen breder de flacka fälten ut sig, vilka antingen är åker eller vall. I fälten finns trädbeklädda steniga kullar (åkerholmar) med tunna jordlager. Dessa har oftast ingen hävd längre och har vuxit igen med slån, hagtorn och nypon. En hagmark, Alsikehagen, betas fortfarande av nöt och innehåller bland annat artrika torrbackar, gamla åkrar och järnåldersgravar.

Alsike kyrkogårds växtlighet

Växtligheten på kyrkogården inventerades sommaren 2012. Arterna står i fallande ordning, med dominerande art först, enligt mina egna noteringar.

Träd

Runt kyrkogården består den yngre (yttersta) trädkransens södra och östra del av stora lindar (*Tilia cordata*) som troligen planterades när kyrkogården utvidgades åt öster 1909 och åt söder 1925 (fig. 15, sid. 21). Den västra delen av samma trädkrans består av hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*), vilket tyder på att den delen av kyrkogården med Cederströmska familjegraven utvidgades i en etapp för sig, troligen på mitten 1800-talet

eftersom den äldsta graven där är från 1853. Resterna av den äldre (inre) trädkransen består av skogslönn (*Acer platanoides*) och lind (*Tilia cordata*). På kartor från 1994 står fortfarande den äldre trädkransen intakt och troligen togs de ned för att kyrkogården blivit för skuggig, samtidigt togs även varannan lind ner i den södra delen av den yngre krädkransen.

Buskar

Kyrkogården har några få buskar och de

som finns står vid gravar, de flesta buskarna är något förvuxna. Vid Cederströmska familjegraven växer två snöbär (*Symphoricarpos albus*) och vid sju andra gravplatser växer idegran (*Taxus*), tuja (*Thuja*) och cypress (*Chamaecyparis*). Vid kyrkans sydvästra hörn växer en buskros (*Rosa*).

Markvegetation

Hela kyrkogården består av en klippt gräsmatta med grusgångar, förutom i den soliga delen av nordvästra hörnet där

en liten friväxande blomsteräng växer. Blomsterängen består bland annat av liten blåklocka, prästkrage och rödklöver, samt olika gräsarter.

På våren blommar ett hav av gullviva i den annars klippta gräsmattan och strax söder om kyrkogårdsmuren växer myskmalva, rosenmalva, kungsljus, mörkt kungsljus och färgkulla.

Figur 48. Karta över Alsike kyrkogård, samt markanvändningen med åkerholmar i det närliggande landskapet (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från egna inventeringar samt Eniro [online] sökort: Alsike kyrka).

Vegetationsinventering på näraliggande åkerholmar

Åkerholmarna i området har inventerats då det är det mest givande för förslaget och gestaltningen att redovisa artsammansättningen på åkerholmarna i området, istället för att redovisa hela områdets artsammansättning.

Inventeringar består av Ahlén (2007, sid. 81-95); Jordbruksverket [online] TUVA. Sökord: Alsike; samt mina egna noteringar från juni - augusti 2012, mars 2013 och september 2013. Arterna står i fallande ordning, med dominerande art först.

Trädsikt

Krontaket på åkerholmarna är oftast halvöppet, men innehåller både mer öppna och slutna delar. Det består av ask (*Fraxinus excelsior*), tall (*Pinus sylvestris*), rönn (*Sorbus*

aucuparia), vårtbjörk (*Betula pendula*), glasbjörk (*Betula pubescens*), asp (*Populus tremula*), vildapel (*Malus sylvestris*), lönn (*Acer platanoides*), ek (*Quercus robur*), gran (*Picea abies*), klibbal (*Alnus glutinosa*), sälg (*Salix caprea*), bindvide (*Salix aurita*), hägg (*Prunus padus*), oxel (*Sorbus intermedia*).

Busksikt

De flesta åkerholmarna är delvis igenvuxna med taggiga buskar, så som slån (*Prunus spinosa*), nyponros (*Rosa dumalis*), hartsros (*Rosa villosa*), trubbhagtorn (*Crataegus monogyna*) och hallon (*Rubus idaeus*). Andra arter som ofta syns i busksiktet är ask (*Fraxinus excelsior*), alm (*Ulmus glabra*), hassel (*Corylus avellana*), hägg (*Prunus padus*), oxbär (*Cotoneaster scandinavicus*), getapel (*Rhamnus cathartica*) och skogstry (*Lonicera xylosteum*). En och annan en

(*Juniperus communis*) står på de ännu öppna delarna av åkerholmarna, eller Alsikehagen.

Fältsikt

På grund av att de flesta åkerholmarna inte har någon hävd och inte haft det sedan det moderna jordbruket tog över landskapet, består fältsiktet till största del av kraftigväxande gräsarter. Gräsarter så som Knylhavre (*Arrhenatherum elatius*), rödven (*Agrostis capillaris*), ängsgröe (*Poa pratensis*), hundäxing (*Dactylis glomerata*), ängskavle (*Alopecurus pratensis*) och timotej (*Phleum pratense*).

Runt hållar och i torra, steniga, solbelysta backar växer torrängsvegetation, ofta kalkgynnad, så som brudbröd (*Filipendula vulgaris*), gulmåra (*Galium verum*), backsmultron (*Fragaria viridis*), bockrot (*Pimpinella saxifraga*), backnejlika (*Dianthus deltoides*), rödkämpar (*Plantago media*), knölsmörlomma (*Ranunculus bulbosus*), tjärblomster (*Viscaria vulgaris*), prästkrage (*Leucanthemum vulgare*), ängshavre (*Helictotrichon pratense*), mandelblomma

(*Saxifraga granulata*), ängsvädd (*Succisa pratensis*), backtimjan (*Thymus serpyllum*), fetknoppar (*Sedum*), småfingerört (*Potentilla tabernaemontani*), flentimotej (*Phleum phleoides*), backlök (*Allium oleraceum*), sandmaskrosor (*Taraxacum sect. Erythrosperma*), jungfrulin (*Polygala vulgaris*), solvända (*Helianthemum nummularium*), axveronika (*Veronica spicata*), backglim (*Silene nutans*), backklöver (*Trifolium montanum*), kattfot (*Antennaria dioica*), backsippa (*Pulsatilla vulgaris*), blåsuga (*Ajuga pyramidalis*).

På skuggigare och friskare platser växer hundkex (*Anthriscus sylvestris*), ärenpris (*Veronica officinalis*), midsommarblomster (*Geranium sylvaticum*), buskviol (*Viola hirta*), gökblomster (*Lychnis flos-cuculi*), älggräs (*Filipendula ulmaria*), brännässla (*Urtica dioica*), örnbräken (*Pteridium aquilinum*), humleblomster (*Geum rivale*), nattviol (*Platanthera bifolia*).

På våren blommar vårlök (*Gagea lutea*), gullviva (*Primula veris*), vitsippa (*Anemone nemorosa*) och nunneört-arter (*Corydalis*).

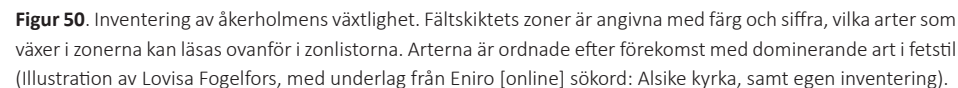
Figur 49. Karta över markanvändningen och åkerholmens placering i landskapet (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Eniro [online] Sökord: Alsike).

Inventeringsbesök har gjorts löpande mellan juni 2012 och oktober 2013 av mig och min far Håkan Fogelfors, statsagronom emeritus i ogräsbiologi vid SLU. Åkerholmens flora kan sammantaget inte sägas vara speciell. Den är artfattigare än de näraliggande åkerholmarnas och gräsarterna är mycket dominerande, framförallt knylhavre och rödven. Jämnast och intressantast artfördelning har torrbacken, zon 4, i åkerholmens södra del (fig. 50). Zon 2 har visserligen större artrikedom, men då gräsen upptar närmare 90 % av ytan märks inte detta för ögat. Totalt fann vi 43 arter, som här är uppräknade i fallande ordning med dominerande art först.

Trädskiktet består av tre arter, dominerande art är ask (*Fraxinus excelsior*). Askarna är flerstammiga och olikåldriga, de högsta mellan 7-10 meter. De ser ut att lida av askskottssjukan, då de har döda och intorkade skott i många grenspetsar. Alla större askar har tidigare blivit nerhuggna ett antal gånger. Övriga två träarter på Åkerholmen är skogslönn (*Acer platanoides*) och rönn (*Sorbus aucuparia*), ett större exemplar av varje, båda friska och fina.

Buskskiktet består av åtta arter och domineras av slån (*Prunus spinosa*), som har sina äldsta och döda delar på norra sidan av Åkerholmen, men sprider sig söderut med yngre och levande rotskott. Asksly är den näst vanligaste arten i buskskiktet, följt av måbär (*Ribes alpinum*), krusbär (*Ribes uva-crispa*), nyponros (*Rosa dumalis*), getapel (*Rhamnus cathartica*), trubbhagtorn (*Crataegus monogyna*) och skogstry

De mest dominerande arterna i fältskiktet är fem gräsarter, med knylhavre (*Arrhenatherum elatius*) som den vanligaste, följt av rödven (*Agrostis capillaris*), ängsgröe (*Poa pratensis*), hundäxing (*Dactylis glomerata*) och ängskavle (*Alopecurus pratensis*). Efter gräsen dominerer generalister och konkurrenskraftiga örtarter, samt torrängsarter på de torraste platserna, sammantaget 25 örtarter, en lökart och ett halvgräs: stormåra (*Galium album*), nejlikrot (*Geum urbanum*), gulvial (*Lathyrus pratensis*), häckvicker (*Vicia sepium*), hundkex (*Anthriscus sylvestris*), kirskaål (*Aegopodium podagraria*), brudbröd (*Filipendula vulgaris*), backsmultron (*Fragaria viridis*), vanlig femfingerört (*Potentilla argentea* var. *argentea*), harklöver (*Trifolium arvense*), revsmörblomma (*Ranunculus repens*), brännässla (*Urtica dioica*), jordklöver (*Trifolium campestre*), fyrkantig johannesört (*Hypericum maculatum*), äkta johannesört (*Hypericum perforatum*), rölrika (*Achillea millefolium*), backlök (*Allium oleraceum*), gulmåra (*Galium verum*), piggstarr (*Carex spicata*), rosenmalva (*Malva alcea*), buskviol (*Viola hirta*), åkervädd (*Knautia arvensis*), åkerförgätmigej (*Myosotis arvensis*), gul fetknopp (*Sedum acre*), småborre (*Agrimonia eupatoria*), krollilja (*Lilium martagon*) och mjukhårig kvastfibbla (*Pilosella cymosa* var. *pubescens*).

Fotoinventering av åkerholmen

Fotoinventeringen gjordes i juli 2014 samt i mars 2012. Här nedan följer först en fotografering runt åkerholmen för att visa den från alla sidor. Sedan kommer en

jämförelse mellan tre platser på sommaren och på vintern, för att visa hur platserna förändras under året.

Figur 52. Fotot taget från kyrkogården ut mot åkerholmen (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 53. Norra sidan av åkerholmen med slånbuskaget och sly (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 54. Västra sidan av åkerholmen med askar (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 55. Sydvästra sidan av åkerholmen med torrbacken och hållarna (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

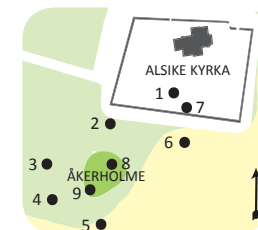

Figur 56. Södra sidan av åkerholmen, den lägsta punkten (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 57. Nordöstra sidan av åkerholmen med den högsta punkten (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 51. De svarta prickarna visar var fotografierna är tagna (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från egna inventeringar samt Eniro [online] sökord: Alsike kyrka).

Figur 58. Vy över Åkerholmen, fälten och Kyrkviken från kyrkogårdsmuren och traktorvägen mot Krusenberget, som går längsmed sydsidan av kyrkogårdsmuren. Träden som syns på Åkerholmen är stora och små askar samt en lönn. Buskarna som kantar Åkerholmen på norrsidan är slån (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 59. Utsikt söderut från Åkerholmens högsta punkt, med vy över vall, åker, våtmark och Kyrkviken. Trädet till vänster är en lönn, övriga träd är ask, buskarna i förgrunden är slån (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 60. Foto norrut från Åkerholmens södra del. I förgrunden syns berg i dagen och blommande brudbröd, i mitten högt gräs omgärdat av ask och slån. Över slånet syns kyrkogårdens stora lindar (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 61. Samma vy som ovan, men tagen vintertid (Foto: Lovisa Fogelfors [2012-03-14]).

Figur 62. Samma vy som ovan, men tagen vintertid (Foto: Lovisa Fogelfors [2012-03-14]).

Figur 63. Samma vy som ovan, men tagen vintertid, nu ser man kyrkan bättre när lindarna tappat sina löv (Foto: Lovisa Fogelfors [2012-03-14]).

Alsike kyrkogård- gestaltning och upplevelse idag

Gestaltning

Alsike kyrkogård är 0,5 ha stor och omgärdas av en 1 m hög kallmurad stenmur i fältsten från trakten och en lummig, hög trädkrans. Gångarna består av krattat grus och gräsyrtorna är klippt gräsmatta. Grindarna till kyrkogården är i järnsmide.

Kyrkogården består av kistgravplatser och urngravplatser med gravrätt. Dessa gravplatser har oftast en gravsten i granit med en liten blomsterplantering med antingen sommarblommor eller perenner och en vintergrön barrväxt framför sig. Vissa gravplatser har ingenting annat än en

gravsten, andra har även en krattad grusyta och en kantstödsram i granit framför sig. Två bänkar i trä och gjutjärn står utplacerade i kyrkogårdens sydvästra respektive sydöstra hörn.

Upplevelse

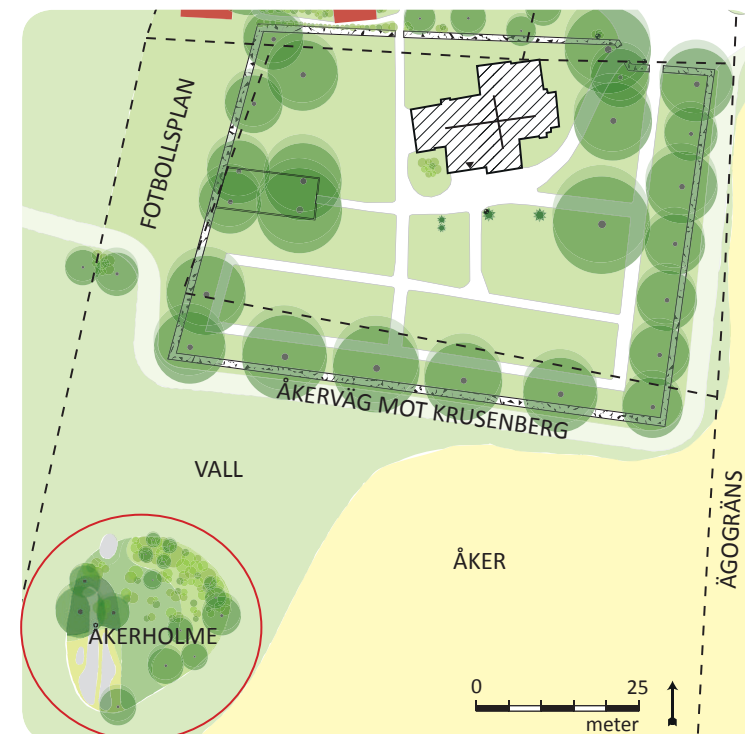
Kyrkogården har en lugn och fridfull atmosfär med mycket grönska. Den inger en andaktsfull och trygg känsla. Allt är välordnat och välskött som en kyrkogård ska vara och den inte allt för stora ytan skapar en privat och hemtrevlig miljö.

Figur 64. Foto över Alsike kyrka och kyrkogård från det sydvästra hörnet av kyrkogården (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-07-30]).

Figur 65. Karta över Alsike kyrkogård, samt markanvändningen med åkerholmar i det närliggande landskapet (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från egna inventeringar samt Eniro [online] sökord: Alsike kyrka).

Figur 66. Karta över Alsike kyrkogård och åkerholmen (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från egna inventeringar samt Eniro [online] sökord: Alsike kyrka).

RUM- OCH PLATSANALYSER

Åkerholmens relation till landskapet

Åkerholmen ligger som tidigare nämnts på sydsidan av en åsrygg. Detta ger platsen en magnifik utsikt över fält, våtmarker, skogsdungar och Kyrkviken. Figur 67 visar vad man kan se ut över från Åkerholmen, hela det lila fältet är möjligt att se om ingen vegetation skulle finnas på Åkerholmen.

Fem siktstråk (fig. 67) från Åkerholmen är identifierade som viktiga att bevara, dels för att behålla orienteringen och kontakten med det omkringliggande landskapet och dels för att de är kulturhistoriskt och estetiskt viktiga. Pil 1 pekar mot Alsikehagen, en

naturbetesmark med särskilt värde för kärlväxter, svampar, fåglar och grodor, samt med fornlämningar och gravområden från järnåldern. Pil 2 pekar ut över vattnet i Kyrkviken, en vikingatida färdled. Pil 3 pekar ut över Alsike strandäng, med särskilt värde för fåglar, grodor och insekter. Pil 4 riktar sig mot gården Lill-Tuna och längre bort anar man Tuna by med sina båtgravar från järnåldern. Pil 5 pekar mot själva Alsike kyrka. Dessa siktstråk är viktiga att behålla i gestaltningen av askgravlunden.

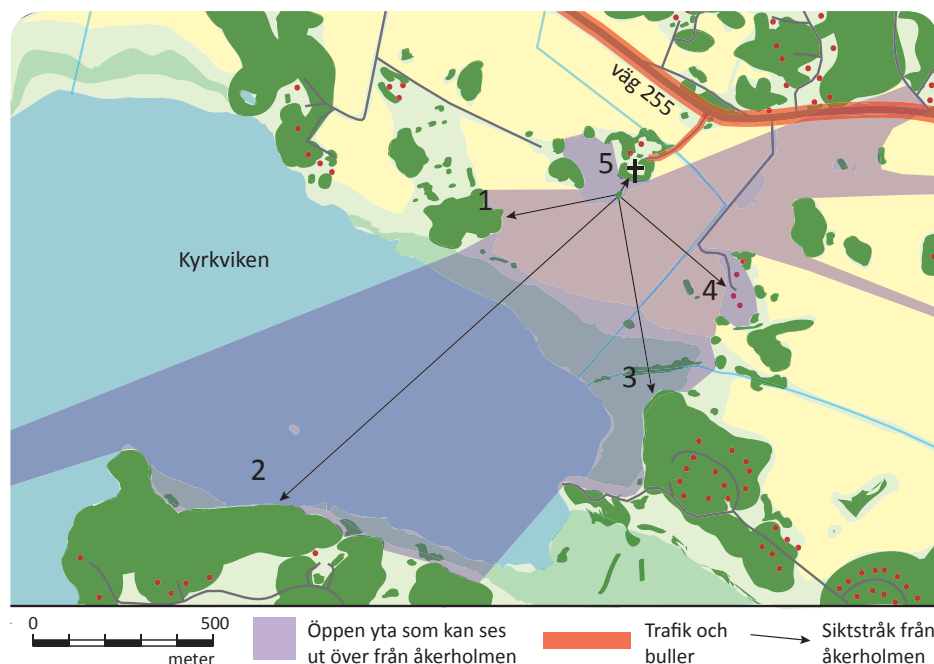
Den röda pilen på nästa figur (fig. 68) är däremot ett siktstråk som inte är önskvärt. Väg 255 genererar både buller och oljud

från biltrafiken, samt inger inte heller ett avkopplande synintryck. Därför bör det siktstråket döljas med vegetation som fungerar som både buller- och synskydd. Rumsbildande Åkerholmar och den lummiga kyrkogården (fig. 68) ger annars en lugn avskärmning från väg 255, vilket gör att ljudisolerande vegetation inte är nödvändig på resterande sidor som vetter mot vägen.

De lila, streckade pilarna markerar insynsstråk (fig. 68). De kan vara positiva då det inger trygghet att kunna se ut från och in till en plats. Dock kan de även vara negativa om för mycket folk passerar på promenadstråket mellan Åkerholmen och kyrkogården eller spelar fotboll på den lilla ytan som används som fotbollsplan av Alsike kloster, då det kan bli störande för besökaren. En halvhög plantering kan i det

fallet vara svaret, något man kan se över om man står, men är skyddad ifrån iakttagelse om man sitter ner. Promenadstråket och fotbollsplanen är dock inte högbelastade i dagsläget.

Kyrkogårdsmuren utgör en barriär i dagsläget, både fysiskt och psykiskt. För att askgravlunden på Åkerholmen ska kännas som en del av kyrkogården så bör det skapas en öppning i muren så att en gång kan leda från kyrkogården ut till askgravlunden. En trappa över muren är inte tänkbart ur en tillgänglighetssynpunkt, då det hade varit exkluderande för människor med nedsatt rörlighet som då hade behövt gå runt kyrkan utanför kyrkogårdsmuren. En grind i järnsmide, så som den på framsidan kan vara ett bättre alternativ om man till exempel skulle vilja hålla rådjur utanför kyrkogården.

Figur 67. Analyskarta över Åkerholmens visuella kontakt med det omkringliggande landskapet. Det lila fältet är det landskap som kan ses från Åkerholmen. Pilarna är viktiga siktstråk som man bör behålla för att även fortsättningsvis ha en god kontakt med landskapet (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Eniro [online] sökord: Alsike; samt egen landskapsinventering).

Figur 68. Analyskarta över Åkerholmens relation till kyrkogården, kyrkan och den direkt anslutande omgivningen. De svarta pilarna är samma siktstråk som i figur 67 och bör sparas, den röda pilen är ett siktstråk som är störande och bör blockeras för en trevligare miljö i askgravlunden. De lila pilarna är där insyn sker (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Eniro [online] sökord: Alsike; samt egen landskapsanalys).

Analys av åkerholmen

Åkerholmen består av två steniga höjdryggar som omgärdar en lägre mitt med lera (fig. 69). Hela åkerholmen sluttar mot söder och den högsta punkten är därför på den norra delen av höjdryggen som ligger närmast kyrkogården. Den högsta punkten är ett bra ställe att placera sittmöjligheter på, då den ligger närmast kyrkan, har bästa utsiktsmöjligheterna samt god chans till sol.

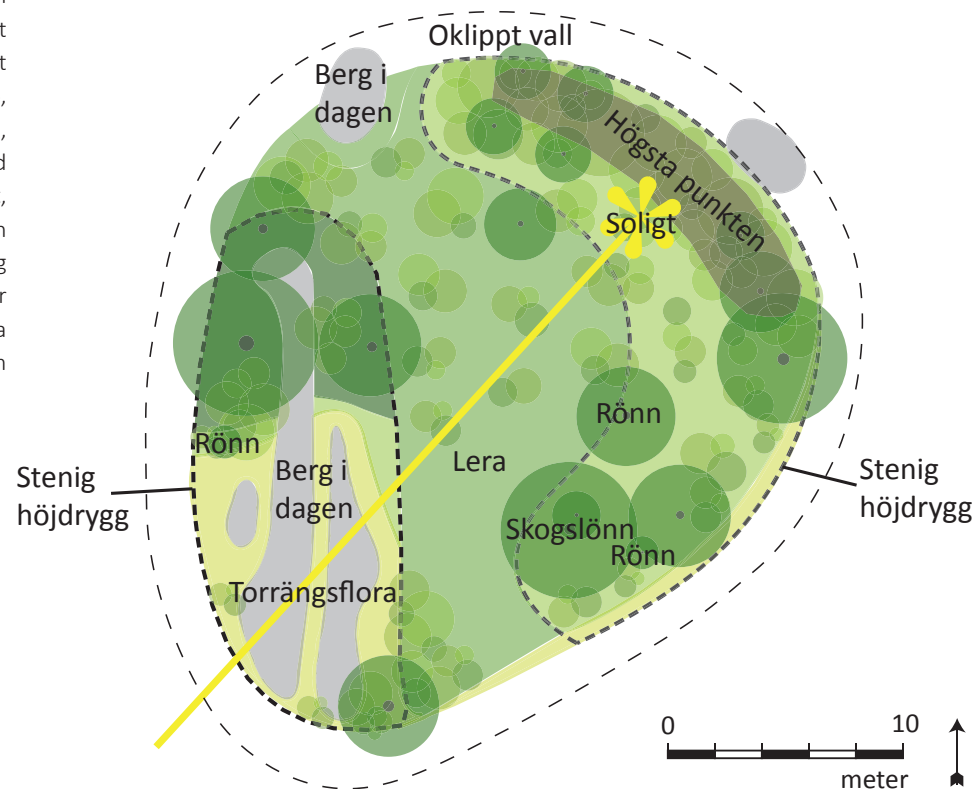
Den lägre mitten med lerjord är en bra plats för gravsättningsområdet, eftersom det inte är några hinder att gräva ner askor där. Eventuellt skulle man kunna fylla på med lite magrare jord så att en artrikare ängsflora kan sås in. Det skulle vara positivt både ur en biologisk, kulturhistorisk och estetisk synvinkel. Biologisk, eftersom det bidrar till den biologiska mångfalden på platsen och i området, kulturhistorisk, eftersom det var hävdad äng som förr växte på åkerholmar, och estetisk eftersom det skulle passa bättre in i omgivningen, skapa välbehag och ge besökaren blommor och insekter att titta på.

Av träden som växer på åkerholmen idag är det den stora skogslönnen samt rönnarna som är värda att bevara. Skogslönnen är värdefull för att den direkt skulle ge ett uppvuxet intryck i den nyanlagda askgravlunden, ge skugga under soliga sommardagar och fin färg på hösten. Rönnarna ger även de en fin höstfärg, men även mat åt fåglar och bidrar därmed till den biologiska mångfalden.

På de södra delarna av höjdryggarna som inte skuggas av träd växer det en relativt artrik torrängsflora. Torrängsfloran är det som är mest värt att bevara av fältskiktet och bör därför hanteras med försiktighet.

Det som är synligt av berget bör behållas synligt, då det ger ett naturligt och tryggt intryck i askgravlunden. Det är även kulturhistoriskt viktigt eftersom det är på grund av bergshällarna som åkerholmen existerar.

På detta sätt skulle de steniga höjdryggarna och den högre vegetationen omgärdas och skyddas gravsättningsområdet. Om sittplatserna placeras på den högsta punkten med utsikt över landskapets fält, dungar, strandängar och Kyrkvikens vatten samt förses med ett halvhögt insynsskydd i ryggen mot promenadstråket och ljudisolerande vegetation mot väg 255, blir askgravlunden som att stiga in i en egen, skyddad, värld. En lugn och fridfull plats med utsikt över ängen, gravsättningsområdet, åkerholmens hållar, fälten, landskapet och Kyrkviken. Här skulle man kunna drömma sig bort mot horisonten, glömma allt som tynger en eller gå in i sig själv och minnas möten, njuta av naturen, känna livet, döden och hoppet som jordens och livets kretslopp.

Figur 69. Analyskarta över åkerholmen (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Eniro [online] sökord: Alsike kyrka; samt egen landskapsinventering).

DISKUSSION KRING HISTORIA OCH DAGSLÄGE

Alsike kyrka har som plikt att förse alla boende i Alsike församling med en begravningsplats enligt begravningslagen (Begravningslagen (1990:1144) 2 kap. 3 §). Antalet boende i församlingen ökar med ca 230 personer per år och begravningsplatsen är mer eller mindre full. Alsike kyrkogård har heller inte utvidgats sedan 1925 (fig. 15, sid. 21). Detta sammantaget gör det nödvändigt att snarast utvidga antalet begravningsplatser.

Planerna med eventuell byggnad av Alsike klosterby ligger än så länge i framtiden (Alsike kloster [online] *s:t nicolai*) och tas därför inte med vidare i diskussionen.

Natur- och kulturhistoriska värden

Bygden runt Alsike kyrka är en mycket gammal jordbruksbygd, bland annat med båtgravar och lämningar av bosättningar från sent 500-tal i grannbyn Tuna by (Hjulström & Isaksson, 2005 [online] sid. 44). På kyrkogården finns en runsten, troligen från 1000-talet som hittades under vapenhuset vid en restaurering 1947 (Kilström & Estham, 1971, sid. 6). Delar av gamla Alsike by med

anor från medeltiden ligger fortfarande 1 km från kyrkan och sedan mitten av 1600-talet har Krusenbergs herrgård med sitt herrgårdsskap dominerat kulturlandskapet kring kyrkan (Elsemark, 1991 [online] sid. 3-5).

Alsikebygden har ett högt landskapsvärde där landskapsbilden måste tillvaratas och skyddas från t.ex. felplacerad bebyggelse, skogsplantering, energiskogsodling, kraftledningar och vägar (*Naturvårdsinventering av Uppsala kommun 1988-1996. 35, Alsike socken (ALS)*, 1997, sid. 4-5). Dock har den traditionella hävden till stor del upphört i landskapet närmast kyrkogården och därmed har den karaktäristiska ängsfloran och faunan förändrats och blivit fattigare på grund av mindre intensivt bete och igenväxning, bortsett från Alsikehagen som syns från åkerholmen och fortfarande hävdas (Borgegård, 1994, [online] sid. 6-17; Riksarkivet [online] *GEORG: Karta A10:140-141*; Lantmäteriet [online] Historiska kartor. 03-ALS-45 *Laga skifte*. 1895; Lantmäteriet

[online] Historiska kartor. Alsike J133-1115b54 *Ekonomiska kartan*. 1952). Att använda sig av den traditionella ängsfloran i gestaltungsförslaget samt att hävda den på traditionellt vis skulle öka de natur- och kulturhistoriska värdena samt även de pedagogiska värdena.

Alsike kyrkogård med omkringliggande kulturlandskap ligger inom ett allmänt naturvårdsobjekt, men något specifikt naturvårdsobjekt finns inte på själva åkerholmen där gestaltningen ska göras (fig. 38, sid. 30). Åkerholmen anses inte ha ett särskilt högt biologiskt värde idag (Ahlén, 2007 [online] sid. 136). Värde ligger i den större landskapsbilden (*Naturvårdsinventering*, 1997, sid. 4-5) samt artsammansättningarna i området runt omkring (Ahlén, 2007 [online] sid. 136).

Rekreativsvärden

I omedelbar närhet till åkerholmen finns promenadstråk med natur- och kulturstigar. På dessa och på själva åkerholmen finns goda möjligheter till både rekreation

genom att promenera och att stilla uppleva omgivningarna mer meditativt.

Värdefulla vyer

Fem vyer från åkerholmen är värdefulla att bevara (fig. 67, sid. 41), mot Alsikehagen med skogskulle, över kyrkviken, över fälten mot Alsike strandäng, mot Tuna by och mot kyrkan. Två vyer kan ge både insyn och utblick och kan göras mer skyddade med en halvhög plantering. Dessa vyer ger kontakt med de natur- och kulturhistoriska värdena i det vackra jordbrukslandskapet omkring. En nackdel med att behålla dessa vyer är vinden som blåser främst från Kyrkviken (fig. 41, sid. 32). Det är dock blåsigt i maj då det inte är så kallt och i genomsnitt denna månad endast 4,0 m/s. I gestaltungsförslaget från Markkonsulter i Uppsala AB (fig. 27, sid. 27) väljer man att plantera för den vindriktningen med buskar och träd, vilket även skulle blockera siktstråket över vattnet. Resultatet av detta vindskydd skulle även bli beskuggning av torrängsfloran på hällen som är en av karaktärsgivningarna på åkerholmen.

Torrängsflora klarar inte beskuggning och skulle då försvinna. Därför har jag valt att hålla siktstråket över Kyrkviken öppet.

Pedagogiska värden

Åkerholmens pedagogiska värden för besökande kan betonas och förtydligas genom små skyltar vid vart och ett av de fem siktstråken. Skyltarna beskriver och förklarar histora, natur och botaniska värden i det omkringliggande landskapet och på själva åkerholmen. John Dixon Hunt (*Reading and writing the site*, 1992, sid. 136) beskriver hur landskapsarkitekten kan läsa trädgården, landskapet och dessas historia ur de former och föremål som där förekommer. På åkerholmen kan denna historia göras läsbar för alla besökare genom skyltarna som hjälper till att översätta landskapets former och de processer som där förflutit till idag.

Att värdera en kulturhistorisk miljö

Att komma fram till det kulturhistoriska värdet av ett landskap eller en historisk plats är en process som beskrivs av Riksantikvarieämbetet, RAÄ (*Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet* [online] 2015). Där definieras kulturhistoriskt värde som att:

”Bestå i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskap om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.” (Riksantikvarieämbetet [online] 2015 sid. 37)

När en kulturhistorisk värdering görs, tas hänsyn inte bara till kulturhistoriska aspekter, utan även till sociala, estetiska och ekonomiska aspekter och när det gäller landskap och miljöer i naturen, även ekologiska aspekter (Riksantikvarieämbetet [online] 2015 sid. 21). I fallet med åkerholmens gestaltning till askgravlund, har mycken kunskap inhämtats för att levandegöra de historiska skeendena i den trakt där askgravlunden ska ligga. I askgravlunden bör tydliggöras den forntida historien med anknytning till båtgravarna och runstenarnas tid. Det kan göras genom att använda stenblock i gestaltningen samt spara de befintliga stenhällarna på åkerholmen. I askgravlunden bör också odalfolkets enkelhet och det ständigt närvarande odlingslandskapet uttolkas genom utsikt över landskapet och genom åkerholmens bevarande som odlingshinder. Men även det vackra herrgårdslandskapet ges sin roll i historien kring askgravlunden, då siktstråk, som var en gestaltningsidé som användes flitigt under barocken då Krusenbergs herrgård byggdes, och kan göras ut över herrgårdslandskapet. Genom att bevara åkerholmen som biotop och dess flora och fauna tillgodoses den ekologiska aspekten i den kulturhistoriska värderingen. Den sociala aspekten ska finnas i hela gestaltningen som görs för att besökare ska komma till askgravlunden och den estetiska aspekten ska genomsyra gestaltningen genom planering av växt- och materialval. Den ekonomiska aspekten berörs genom att det stora behovet av utökad begravningsplats för Alsike församling klargörs och genom att askgravlunden möter detta behov på ett platseffektivt, resurssnålt och icke skötselkrävande sätt gämfört med en utökning av den befintliga kyrkogården.

Slutledning

Genom att se på gestaltningen av askgravlunden med hjälp av Riksantikvarieämbetets definition (Riksantikvarieämbetet [online] 2015), kan de kulturhistoriska värdena behållas höga i gestaltningsförslaget på åkerholmen som askgravlund. De biologiska värdena på åkerholmen kan också ökas till exempel genom insådd och plantering av uppländsk ängsflora utan att riskera de kulturhistoriska värdena, förutsatt att landskapsbilden inte störs och att vyerna från åkerholmen behålls i gestaltningsförslaget.

*“Ty du, barmhärtig år från år, Bevarar för en nyfödd vår Det frö,
som drivan täcker. Det lever i sin mörka grav; Du lyfter snart dess
täckte av, Din sol det återväcker.” (Psalmboken, 1966, 480:3)*

3. GRAVSKICK, LAGSTIFTNING, SYMBOLSPRÅK OCH BESÖKANDES BEHOV

“Av förgängelsen är färgad All den fågning sommarn gav. Åkerns sista skörd är bärgad, ängens blommor fallit av. Och när höstens vindar svala Härja lund, som gulnad står, Höra vi Guds stämma tala Om hur snart vår tid förgår.” (Psalmboken, 1966, 479:1)

För att kunna göra ett gestaltungsförslag av askgravlunden på Åkerholmen och besvara mina frågeställningar, var det flera ämnesområden som behövde undersökas. De områden jag fann nödvändiga att fördjupa mig i var dels vad själva gravskicket innebar, dels vilka lagar och föreskrifter som var aktuella för gestaltningens genomförande och dels vilka symboler

och behov som var viktiga att känna till för att kunna göra askgravlunden till en plats som mötte besökarnas behov. För att få kunskap om hur man närmat sig dessa frågor på andra håll och för att få inspiration inför gestaltningen, gjorde jag platsbesök med fotodokumentation i sex andra askgravlunder och minneslunder.

GRAVSKICKET ASKGRAVLUND

Askgravlunden är ett nytt gravskick som har utvecklats från minneslunden, men den har även drag av gravskicket askgravplats. Askgravlunden kombinerar minneslundens frihet från skötselansvar för närstående med askgravplatsens namnskyltar för gravsatta, men i askgravlunden har skyltarna en gemensam plats.

Eftersom gravskicket askgravlund är så pass nytt kan utformningen skilja sig i olika delar av landet. Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation förklarar begreppet i *Handbok för begravningsverksamheten 2013*: en askgravlund är ett kollektivt gravskick med ett gemensamt gravområde (tab. 1). Gravsättningen sker utan upplåtelse av gravrätt och huvudmannen ansvarar för gravanordningar och gravskötsel, inga enskilda gravvårdar får förekomma. Askgravlunden i helhet ritas ut på gravkartan, men utan enskilda gravsättningsplatser. Dock måste kyrkogårdsförvaltningen ha god kännedom över var gravsättningar har ägt rum. Askan grävs ned med eller utan hölje och oftast får anhöriga närvara vid gravsättningen. Makar kan oftast inte ligga tillsammans. Besökare får smycka med ljus och snittblommor på en anvisad gemensam utsmykningsplats. Huvudmannen ansvarar för att det ska finnas en gemensam plats där de gravsattas namn kan sättas upp. Namnskyltarna bekostas av dödsboet men ordnas av förvaltningen (*Handbok för begravningsverksamheten 2013*, sid. 110-111).

	Med gravrätt		Med begränsad gravrätt		Utan gravrätt		
	Kistgravplats, kistor	Urgravplats, urnor	Askgravplats, askor	Kolumbarium/urnmur, urnor	Askgravlund, askor	Minneslund, askor/kistor	Utströende av aska i naturen
Rätt för anhöriga att närvara vid gravsättning	Ja	Ja	Ja	Ja	Oftast	Nej	Ja
Ansvarar för gravanordning	Gravrättsinnehavaren	Gravrättsinnehavaren	Huvudmannen	Huvudmannen	Huvudmannen	Finns ej	Finns ej
Ansvarar för gravskötsel	Gravrättsinnehavaren	Gravrättsinnehavaren	Huvudmannen	Huvudmannen	Huvudmannen	Huvudmannen	Finns ej
Plats för utsmyckning	Enskild	Enskild	Enskild	Enskild	Kollektiv	Kollektiv	Finns ej
Gravrätten kan förlängas och förnyas	Ja	Ja	Ja	Ja	Finns ej	Finns ej	Finns ej
Notering i gravbok	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Finns ej
Gravbrev	Ja	Ja	Ja	Ja	Finns ej	Finns ej	Finns ej
Inritad på gravkarta/ritning	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja, den kollektiva platsen	Ja, den kollektiva platsen	Finns ej

Tabell 1. Sammanställning av Sveriges alla gravskick (efter *Handbok för begravningsverksamheten 2013*, sid. 112)

LAGSTIFTNING OCH FÖRHÅLLNINGSGREGLER

För gravplatser och gravskick finns lagar och förordningar. De som påverkar mitt gestaltungsforlag är: Begravningslagen, Kulturmiljölagen, Kyrkoordningen, Miljöbalken, Plan- och bygglagen samt ALM.

Begravningslagen

Begravningslagen (1990:1144) behandlar inte gravskick i detalj utan är mer övergripande. Här beskrivs bland annat huvudmannens och gravrättnnehavarens ansvar och skyldigheter.

Huvudmannen (församling inom Svenska kyrkan eller kommun) är skyldig enligt 2 kap. 3 § att anordna och hålla allmänna begravningsplatser för dem som är folkbokförda inom församlingen. De ska även tillhandahålla särskilda gravplatser, antingen inom det egna förvaltningsområdet eller inom ett närbeläget förvaltningsområde, för dem som inte tillhör något kristet trossamfund (2 kap. 2 §).

När en gravplats på en allmän begravningsplats upplåts utan gravrätt ska gravplatsen förbehållas denne under minst 25 år (8 kap. 1 §). En begravningsplats skall hållas i ordnat och värdigt skick och den helgd som tillkommer de dödas vilorum skall alltid iaktas (2 kap. 12 §).

Länsstyrelsen är den myndighet som utövar tillsynen för begravningsverksamheten enligt 10 kap. 1 §. Det är alltså hos Länsstyrelsen man söker tillstånd för att utvidga en kyrkogård eller begravningsplats (*Handbok för begravningsverksamheten 2013*, sid. 11-25).

Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen (1988:950) behandlar bland annat fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. Riksantikvarieämbetet har det övergripande ansvaret, men Länsstyrelsen ansvarar för tillsynen i varje län.

I 2 kap. 10 § står att om man planerar att bygga eller anlägga något, måste man ta reda på om en fornlämning kan komma att beröras, om så är fallet måste Länsstyrelsen kontaktas. Om en fornlämning påträffas under anläggningen måste arbetet genast avbrytas och Länsstyrelsen kontaktas.

Angående kyrkliga kulturminnen står i 4 kap. 2 - 3 §§ samt 4 kap. 11 - 13 §§ att kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser måste vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde bevaras och deras utseende och karaktär inte förstörs. I fråga om kyrkotomter och begravningsplatser uppförda före 1940 krävs det alltid tillstånd för utvidgning samt för uppförande eller väsentlig ändring av murar eller andra fasta anordningar.

Kyrkoordningen

Kyrkoordningen 2013 är ett gemensamt regelverk för alla församlingar i Svenska kyrkan. Den behandlar bland annat de teologiska delarna i gudstjänst, vigsel, dop och begravning, samt vad de kyrkliga handlingarna ska innehålla. Vid invigning av en begravningsplats står i 27 kap. 1 § och 4 § att både en ny samt en utvidgad begravningsplats ska invigas för dem som tillhör Svenska kyrkan. Detta ska ske genom

bibelläsning, bön och tillkännagivande att invigningen har skett (*Handbok för begravningsverksamheten 2013*, sid. 59).

Miljöbalken

Miljöbalken (1998:808) syftar till att skydda människors hälsa och miljö, skydda och vårda värdefulla natur- och kulturmiljöer, bevara den biologiska mångfalden, säkra en ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk långsiktigt hållbar hushållning av mark och vatten, samt att främja återanvändning och återvinning av material, råvaror och energi så att ett kretslopp uppnås (1 kap. 1 §).

Vissa små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter utgör biotopskyddsområden. Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Om det finns särskilda skäl, får dispens från förbudet ges från Länsstyrelsen i det enskilda fallet (7 kap. 11 §).

Åkerholmar och odlingsrösen i jordbruksmark är två av sju olika biotopskyddsområden som är skyddade i hela landet. På grund av det moderna jordbruket har biotoper som dessa odlats bort och är idag viktiga för växt- och djurliv samt för variationen i landskapet. Genom att skydda dessa gynnas den biologiska mångfalden. Alltså måste dispens sökas från Länsstyrelsen vid planerat ingrepp (Naturvårdsverket [online] *Biotopskyddsområden*).

Aska och stoft från krematorier är miljöfarligtavfall på grund av kvicksilverhalten (Svensk författningssamling [online] *Avfallsordningen (SFS 2011:927)* sid. 40). Därför är kyrkogårdsverksamheten en miljöfarlig verksamhet och det krävs tillstånd från Länsstyrelsen för att få gräva ner askor i mark eller sprida i luft och vatten (Miljöbalken (1998:808) 9 kap. 1 §).

Plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen (2010:900) är den lag som behandlar planläggning av mark, vatten och byggnationer i Sverige, för att främja en god samhällsutveckling (1 kap. 1 §). Länsstyrelsen är den myndighet som utövar tillsynen över plan- och byggväsendet på länsnivå, Boverket för hela Sverige.

Personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga ska kunna använda allmänna platser och områden (8 kap. 12 §) i enlighet med bland annat föreskriften ALM från Boverket.

ALM

ALM (BFS 2011:5 ALM 2) är Boverkets föreskrifter och allmänna råd om tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga på allmänna platser och inom områden för andra anläggningar än byggnader, med stöd av 8 kap. 12 § plan- och bygglagen och 10 kap. 9 § plan- och byggförordningen.

Bland annat ska gångtytor, belysning, skyltning och sitttytor vara anpassade så att personer med större utomhusrullstol,

manuell rullstol eller rollator för utomhusanvändning samt personer med nedsatt syn, hörsel eller kognitiv förmåga ska kunna använda allmänna platser och områden (ALM 5 §). Exempel på sådana områden kan vara begravningsplatser (ALM 1 §).

Gångytor ska vara jämna, fasta, halkfria och utformas utan nivåskillnader. Gångytor bör även vara så horisontella som möjligt, inte luta mer än 1:50 i sidled, vara 2 m bred eller 1,80 med vändzoner, minst 0,90 m bred vid öppningar i häckar och staket, samt fria från hinder. I naturmiljö kan stenmjöl som vattnats för att bli hårt vara ett lämpligt material för gångytor (ALM 7 §).

Sittplatser som kan användas av personer med nedsatt rörelseförmåga ska finnas i anslutning till gångytor och vid viktiga målpunkter. En sittplats bör ha ryggstöd och armstöd, ha sitthöjden 0,45–0,50 meter och armstödhöjden 0,70 meter och ha armstöd med framkant som går att greppa om. Armstöden bör nå förbi sittytans framkant. Vid sidan om sittplatsen bör det finnas plats för en rullstol. Sittplatser bör placeras vid sidan av gångytan (ALM 15 §).

VAD DET SISTA VILORUMMET REPRESENTERAR

Trosuppfattning

Idag finns många olika trosuppfattningar och livsåskådningar i Sverige, men huvudman för begravningsplatserna är antingen församlingar inom Svenska kyrkan eller kommunen (Begravningslagen (1990:1144) 1 kap. 1§). Huvudmannen är skyldig att tillhandahålla särskilda begravningsplatser för andra trossamfund än det kristna, men detta kan organiseras gemensamt mellan huvudmän. Inom flera trosuppfattningar, till exempel judisk och muslimsk tro, är möjligheten för kistbegravning nödvändig (*Handbok för begravningsverksamheten 2013*, 2013, sid. 124–126). Detta gör att gravskicket askgravlund då inte är tillämpligt.

Eftersom Svenska kyrkan var statskyrka från 1500-talet ända fram till år 2000, har den övervägande delen av begravningsplatserna kristen symbolik. I Knivsta pastorat finns ännu ingen begravningsplats för andra trosuppfattningar än den lutherska, men näraliggande Uppsala kommun har ett flertal begravningsplatser för andra livsåskådningar.

Sorg, frid, minne och läkning

Döden är något vi alla vet kommer. När den väl inträffar är den definitiv och lämnar ett tomrum, även om vi har varit förberedda. Sorgen efter ett dödsfall måste alla ta sig igenom för att kunna leva vidare. Sorgeprocessen brukar beskrivas som fyra faser att gå igenom.

1. Chockfasen, varar cirka en vecka och består av avskärmning, överklighetskänsla och förnekelse.

2. Reaktionsfasen, varar från en vecka upp till ett år och består av gråt, ibland även ilska, ångest och depression. I den här fasen är den sörjande i stort behov av stöd.

3. Bearbetningsfasen, verkligheten börjar komma tillbaka till den sörjande som nu grubblar och bearbetar dödsfallet i både vaket och sovande tillstånd. Minnen aktualiseras och den sörjande accepterar den avlidne som död.

4. Nyorienteringsfasen, den sista fasen där den efterlevande anpassar sig till de nya omständigheterna. Dagarna fylls inte längre med stårtsamma och påträngande minnen. Den efterlevande har gått vidare och sorgen har läkt (Sörensen & Wembling, *Minnenas trädgård - om kyrkogårdens form och växter*, 2008, sid. 8–9).

Det sista vilorummet, begravningsplatsen, är en plats för anhöriga och deras inre möte med den döde, lika mycket som en gravplats för den avlidne. Här behöver finnas plats för sorgebearbetning, minnen av möten och hjälp till läkningsprocess, allt detta i en värdig och fridfull miljö som inbjuder till kontemplation och meditation (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 6).

För människor i kris och sorg är naturen en viktig del i tillfrisknandet och hjälp i sorgebearbetningen. Detta tros vara för att vi har ett kravlost förhållande till naturen, som vi känner oss som en del av. Där finner vi lugn och harmoni och kan på så sätt finna ro för kontemplation och meditation (Sörensen & Wembling, 2008 sid. 9). När vi befinner oss i naturen använder vi oss av vår spontana uppmärksamhet, den som

gör oss fascinerade och inte kräver någon mental ansträngning, utan istället bidrar till återhämtning från mental trötthet, stress, sorg och ångest (Sandell, Movium Gröna Faktablad 3 2010, *Kyrkogården - plats för de döda, kraft åt de levande*, sid. 6).

Andlig symbolik

För att kunna närma sig sorg och död kan symboler vara viktiga. Symboler för till exempel liv, tro, hopp, död och uppståndelse kan användas vid gestaltning av en begravningsplats.

Kristendomen har som de flesta andra religioner uråldriga symboler och uttrycksätt, bilder, föremål och handlingar där varje del kan ges en egen tolkning (Nationalencyklopedin [online] sökord: symbol). Judendomen och Islam har gemensamma rötter med kristendomen och har därför också många gemensamma symboler. Dessa symboler lever vi bland än idag, speciellt när vi besöker en begravningsplats eller kyrkogård, och utan att tänka på det så ger de oss olika känslor.

Färger är något som ofta förknippas med olika känslotillstånd och de har även en symbolisk betydelse. Blått är t.ex. jungfru Marias färg i kristendomen och står för visdom, sanning, trohet, oskuld och hederlighet (Achen, 1978, *Symboler omkring oss: från prästkragen till zodiaken*, sid. 36–38). Det är även himlagudarnas färg från antiken och den nordiska mytologin, samt kungligheters och adelns färg i Europa. Gult är både solens och guldets färg, men även gallans färg (Achen, 1978, sid. 39–40) och

betyder på så sätt både rikedom, prakt, världens ljus, härlighet och helighet, men även svartsjuka, avund, slughet, otrohet, förräderi och ondska. Judas målas ofta med en gul mantel på grund av sitt förräderi, men samtidigt är gult en av påvens färger och symboliserar då gudomlighet, givmildhet, storsinhet, ädelmod och visdom. Grönt symboliserar liv, det som växer och gror, vår, återfödelse, hopp och frihet. Jungfru Marias moder, Heliga Anna, målas ofta med en grön mantel just för att hon födde världens hopp, det vill säga Maria, Guds moder (Achen, 1978, sid. 42). Vitt är renheten och oskuldens färg, som symboliserar helighet, gudomlighet, kyskhet och jungfrulighet, men även sanning, ärlighet, nåd, tro, fred och vänskap. Vid dop bärs en vit dräkt eftersom dopet renar från alla synder (Achen, 1978, sid. 49). Vitt var förr även döden och sorgens färg, vilket fortfarande återspeglar sig i de vita likkistorna och de vita blommorna vid en gravsättning (Achen, 1978, sid. 50).

”Liljorna på ängen, som är skönare i sin dräkt än kung Salomo i all sin prakt.” (Luk 12:27-28)

Växter har olika symboliska värden, ett exempel är förgätmigej som står för ärlighet, oskuld och trohet. Den vita liljan och vita rosen är jungfru Marias kännetecken. Ängen och gräset kan symbolisera vår dödlighet och förgänglighet, men också återuppståndelsen (Achen, 1978, sid. 53-54).

”Människan är som gräset och all hennes härlighet som blommor i gräset. Gräset vissnar och blommorna faller av. Men herrens ord består i evighet.” (1 Pet 1:24-25)

Växtlighet i sig själv symboliserar livet och paradiset. Stora träd, till exempel ek och lind symboliserar liv, trygghet och beständighet (Achen, 1978, sid. 53-54).

”Debora, Rebeckas amma, dog och blev begravd nedanför Betel, under en ek som man gav namnet Gråteken.” (1 Mos 35:8)

Träd är en livssymbol i många kulturer, så som livets träd i Bibeln vars frukt gav evigt liv och Yggdrasil, världsträdet i den nordiska mytologin som förenade himlen, jorden och underjorden. Enligt vissa indiska, judiska, kristna och islamiska trosuppfattningar har trädet sina rötter i himlen (Nationalencyklopedin [online] sökord: livets träd).

Andra symboler runt omkring oss som vi ofta ser på begravningsplatser och kyrkogårdar är till exempel duvan, freden och den Helige Andes symbol, duvan med olivkvist som är livets och återuppståndelsens symbol. Vatten är också symbol för livet och livets källa (Sörensen, A. & Wembling, M. (2008) sid. 11). Sten som material utstaltar beständighet och kan ses som symbol för evigheten, tiden och något ursprungligt (Achen, 1978, sid. 53-54).

Ljuset är en symbol för Jesus, i Johannes evangeliet 8:12 står ”Jag är världens ljus. Den som tror på mig skall inte vandra i mörkret utan ha livets ljus.”

Symboliken kring tre-talet är urgammal. I kristendomen symboliserar tre-talet treenigheten; Fadern, Sonen och den Helige Ande (Svenska kyrkan [online] Uppsala

Dessa och andra symboler kan användas vid en medveten gestaltning av askgravlunden, för att få en trygg, trösterik och vacker plats

för besökaren och ge tankarna mening och näring.

Behov hos sörjande och besökande

Behoven hos sörjande och besökare är olika från person till person, men även olika beroende på hur lång tid det har gått sedan dödsfallet skedde. Sorgen och besöken vid graven är som mest intensivt det första året, samt på speciella årsdagar. En väl gestaltad askgravlund kan hjälpa de efterlevande att bearbeta sin sorg samt ge kraft och återhämtning (Sandell, 2010, *Kyrkogården - plats för de döda, kraft åt de levande*. Movium Gröna Faktablad 3 2010, sid. 1-2).

Enligt flera studier är vetskapen om var den avlidne är gravsatt och närvaro vid själva gravsättningen, som är fallet i askgravlunden, en hjälp i sorgeprocessen för de anhöriga (Lundin, 1982, sid. 38 och 157; Wall, 2000, sid. 14 och 21).

De fem största behoven för besökare på en begravningsplats är enligt Sandells enkätundersökning 2009: att det råder en fridfull stämning, att platsen är vacker och estetiskt tilltalande, är en välskött anläggning, ger trygghetskänsla och att det finns god belysning. För att människor skulle besöka platsen ofta behövdes en attraktiv plats, en intressant miljö och goda uppehålls- och sittmöjligheter. Ur detta fick Sandell fram fem behovskaraktärer som besökare behövde få tillfredsställda på en begravningsplats: Frid, trygghet, närhet, natur och aktivitet. Aktiviteterna som var viktigast att få utrymme för var meditation, samtal och kyrkogårdsvandringar (Sandell, 2010, sid. 3).

Bilfeldt (2011) har också identifierat ett antal behov hos besökanden i askgravlunden. Dessa är: kontakt och närhet till avlidne, kunna återvända till gravsättningsplats, minnas och hedra, trygghet, avskildhet, frid, sysselsättning, tillgänglighet, förberedande väg till mötet, smycka och samtala (Bilfeldt, 2011, *Askgravlunden - ett undersökande arbete med utgångspunkt i efterlevandes behov och ett gestaltningsförslag för Flädie kyrkogård*. sid. 122) Bilfeldt konstaterade att hennes identifierade behov kunde grupperas och sammanföras under de behov som Sandell kommit fram till.

Att tänka på vid gestaltningen

I gestaltningen av en begravningsplats skriver Sandell att det är viktigt med överskådlighet och insyn, speciellt vid gångar och stigar. Det ökar förtroendet och trygghetskänslan för platsen och gör så att människor känner sig mer avslappnade. Tillgänglighet, parkeringsmöjligheter och väl utmärkta gångar bidrar också till bekvämlighet. Naturen får gärna vara vild och otuktad, men med inslag av mänsklig aktivitet, så som klippta häckar och ansade gångar. Det gör att besökaren känner sig trygg. Valet av material måste ske i harmoni med platsen och ska passa in i omgivningen (Sandell, sid. 6-7).

Bilfeldt (2011, sid. 87) har istället identifierat ett antal designprinciper rörande regler för gravsättning, rummets placering, rummets form, rummets inredning och smyckning, bland annat grundade på de behov hon identifierat hos besökande i askgravlunden. Dessa kan användas vid gestaltningen av askgravlunden.

Vad säger kyrkogårdsforskaren?

1. Vad tycker du är viktigt att tänka på vid gestaltandet av en askgravlund?

“Att det finns bra gemensam smyckningsplats för snittblommor och ljus. Med bra menar jag att den ska vara tillgänglig, den ska alltså inte vara i marknivå utan högre upp, så att besökaren inte ska ner till marken för att lämna sina blommor. Det är ju faktiskt mest äldre som besöker kyrkogårdar och de har svaga handleder och kan ha svårigheter att resa sig. Ner kommer vi alltid, problemet är att komma upp. Viktigt att tänka på. Tänk också på sittplatsen/sittplatser. En bänk är fullsatt om det sitter en person på den (gäller för kyrkogård). Ha därför inte stora långa bänkar utan mindre och de ska vara försedda med armstöd, vilket underlättar när man ska resa sig. Beläggningen på gångarna ska vara sådan att det blir någorlunda bekvämt att åka rullstol in i askgravlund. När det gäller gångar och bänkar, så är det bra att tänka på att gången på ett naturligt sätt ska leda förbi bänken/bänkarna, så att ifall någon sitter på bänken så ska det inte kännas som intrång att gå förbi bänken = gången ska inte leda in till bänken och sedan får man vända och gå ut.” (Sörensen, personligt meddelande, [2013-08-14])

2. Vad bör finnas med i gestaltningen?

“Askgravlund blir ett kulturarv från vår tid och ska därför spegla vår tid och då på ett sätt som passar in i miljön, gäller särskilt beläggning och växtval. Dock tror jag att man kan vara lite nyskapande. Skapa också gärna rumskänsla.” (Sörensen, personligt meddelande, [2013-08-14]).

3. Vad finns det för regler som kan inverka på gestaltningen, t.ex. avstånd mellan gångväg och gravsättningsområde?

“Det finns inga särskilda generella regler.” (Sörensen, personligt meddelande, [2013-08-14]).

Ann-Britt Sörensen, Movium SLU
E-mailkorrespondans [2013-08-14]

Vad säger prästen?

“Det är viktigt att kunna välja mellan många olika gravskick, alla har olika preferenser och det gäller att visa omtanke för både den avlidne och de anhöriga. Därför är det bra att nya gravskick har börjat komma, askgravlund och askgravplats är båda mycket populära gravskick eftersom det inte är något skötselkrav, men fortfarande inte anonymt som minneslund.” (Svärd, personligt meddelande, [2014-06-19]).

“Kyrkogården är den dödes vilorum, men en plats till för de anhöriga. Där ska de anhöriga kunna känna hopp om en fortsättning och hopp om återseendets glädje. Kyrkogården ska därför vara en stilla, andaktsfull och helig plats där besökaren känner frid och fred. Kyrkogården ska även vara välskött och välordnad med respekt för de döda. En plats där besökaren känner trygghet och lugn.” (Svärd, personligt meddelande, [2014-06-19]).

“Det är viktigt med den visuella kontakten till kyrkan, eftersom kyrkan pekar på hoppet och återseendet. Kyrkan finns där för de anhöriga.” (Svärd, personligt meddelande, [2014-06-19]).

“Allhelgonaften har blivit en mycket populär högtid att besöka kyrkan och

kyrkogården. Då vill människor kunna samlas vid graven för att hylla och hedra den döde.” (Svärd, personligt meddelande, [2014-06-19]).

Intervju med Per Johan Svärd [2014-06-09], Kyrkoherde i Märsta pastorat, grannpastoratet till Knivsta.

PLATSBESÖK - Gestaltningsexempel från kyrkogårdar med minneslund eller askgravlund

För att få djupare insikt i hur gravskicket askgravlund utformas, vilka element och symboler som används samt för inspiration och idéer till mitt eget gestaltungsforslag

besökte jag några olika askgravlundar och minneslundar. Besöken skedde på: Berthåga kyrkogårds minneslund i Uppsala i mars, Lunda kyrkogårds askgravlund i Märsta i juni,

Norra begravningsplatsens askgravlund i Lund i juni, Oxelösund kyrkogårds askgravlund och minneslund en augustikväll, samt Täby södra begravningsplats minneslund i augusti.

Berthåga kyrkogård- minneslund

Berthåga kyrkogård är ritad av Ulla Bodorff och invigdes 1965. Den är ca 56 hektar och belägen i västra utkanten av Uppsala. Bodorff strävade efter att bevara skönheten i det omkringliggande uppländska kulturlandskapet i sin gestaltning (Edqvist, 2009, *Berthåga kyrkogård*, sid. 7). Svenska kyrkan beskriver Berthåga kyrkogård som "en modern kyrkogård i ett tusenårigt kulturlandskap" (Svenska kyrkan [online] Berthåga kyrkogård) samt "En landskaps-kyrkogård som hämtar sin inspiration ifrån den Uppländska naturen." (Svenska kyrkan [online] Berthåga kyrkogård)

Gestaltning

Minneslundan är en gräsbevuxen yta med enbuskar, belägen runt en källa med

blommande buskar som slån och krikon. I norr begränsas minneslundan av en tallskog med vitsippor (Edqvist, 2009, sid. 8). I anslutning till källan finns en gemensam plats för gravljus och snittblommor. Runt källan är dekorerat med ädelgranris vintertid.

Upplevelse

Vid besöket på Berthåga kyrkogård var det fortfarande snö, men det hindrade inte besökarna från att komma. Det visar vikten av att gestalta en begravningsplats för att den ska se vacker ut och kunna besökas året om.

Gestaltningen kändes naturlig och avslappnad. Man får en känsla av att vara på den uppländska landsbygden. Det inhemska växtvalet var en starkt bidragande faktor till detta, tillsammans med den enkla

utformningen och det omkringliggande landskapet. Det skapar ett lugn och en trygghetskänsla, att det här känner jag igen, här trivs jag, här vill jag vara, här kan jag känna mig trygg. Det är känslor som är viktiga att få fram hos kyrkogårdsbesökaren. Vad som växer under granriset sommartid är osäkert. Förhoppningsvis är det ängsblommor eller högvuxen gräsyta, det känns mest naturligt för platsen. En plantering av färgsprakande sommarblommor hade inte passat in i miljön.

Platsen saknade dock något avskiljande element så att två besökare skulle kunna besöka platsen samtidigt men ändå känna sig ostörda. Den gemensamma platsen för gravljus och snittblommor liknade en grillplats, vilket inte passade in i miljön.

Figur 75 Dammen kantad med krikon (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-03-29]).

Figur 74. Ljushållare (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-03-29]).

Figur 70. Snö och kyla stoppar inte besökare från att komma till minneslundan (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-03-29]).

Figur 71. Vy över källan med utsmykningsplatserna, kantad av krikon (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-03-29]).

Figur 72. Utsmykningsplats för blommor. Vintertid läggs ris av ädelgran (*Abies*) för att markera och dekorera (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-03-29]).

Figur 73. Utsmykningsplats för gravljus och snittblommor (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-03-29]).

Figur 76. Sittplats med skydd i ryggen och utsikt över jordbrukslandskapet och kyrkogården (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-06-09]).

Figur 77. Porlande vattenspel döljer oljudet från flygplanen och ger något att fästa blicken på (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-06-09]).

Figur 78. Askgravlundens gravsättningsområde är avgränsat med en rad av storgatsten i gräsmattan (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-06-09]).

Lunda kyrkogård- askgravlund

Lunda kyrka är en gammal sockenkyrka från 1400-talet, belägen strax utanför Arlanda flygplats i Sigtuna kommun.

Lunda kyrkogård är 0.3 ha stor och har mycket gemensamt med Alsike kyrkogård. De är båda gamla sockenkyrkor belägna i det uppländska jordbrukslandskapet och har båda en lummig trädkrans och en kallmurad stenmur. Kyrkogården är liten och personlig, och kyrkan är i samma vitputsade stil som Alsikes. På andra sidan kyrkogårdsmuren, väster om kyrkogården, syns en åkerholme och ett fält. Om Lunda hade haft en sjö bortom fältet så hade det sett identiskt ut med Alsike.

Gestaltning

Lunda kyrkogårds askgravlund är belägen i kyrkogårdens sydvästra hörn. Platsen består av en gatstensbelagd rundad yta i granit där besökaren sitter och en kortklippt gräsyta som gravsättningsområde. Gränsen mellan askgravlundens gravsättningsområde och den resterande kyrkogårdens gräsmatta är markerad med en diskret rad av storgatsten

Figur 79. Askgravlundens olika delar i relation till varandra i rummet (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-06-09]).

i gräsmattan.

På den hårdgjorda delen av askgravlundens står en vacker bänk tillsammans med en gemensam plats för gravljus och uppsättningsplatsen för de gravsattas namn. Uppsättningsplatsen för namn är en åttkantig granitpelare med en fördjupning upptill för uppsamling av regnvatten till fåglar och insekter. En urna med sommarblommor står i en perennplantering, som även fungerar som den gemensamma platsen för utsmyckning med snittblommor. Mitt i blickfånget från bänken står en bautasten med ett porlande vattenspel. Över platsen skyddar trädskronorna från den lummiga träskransen och över kyrkogårdsmuren ser man ut över jordbrukslandskapet.

Upplevelse

När man kliver in på kyrkogården är det som att kliva in i en stilla och fridfull, lummig, grön oas i jordbrukslandskapet. Man får omedelbart en känsla av lugn i kroppen, detta trots kyrkogårdens närhet till Arlanda. När man anlade askgravlundens arbetade

Figur 80. Gemensam plats för namnbrickor, granitpelare med skål för regnvatten till fåglar och insekter (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-06-09]).

man även med vattenporl för att få bort oljudet från flygplanen, men omgivningen är så vacker i sig med utsikten över landskapet och kyrkogården att man glömmer oljuden.

Att bara ha en bänk i askgravlundens gör att det bara finns plats för en person åt gången, en person på en bänk är en upptagen bänk. Det hade kanske varit bra med två bänkar, men samtidigt får man i dagsläget platsen helt för sig själv och med sitt avskilda läge. I hörnet av kyrkogården blir man sittandes i skuggan av träden enbart med sina egna tankar som sällskap, vilket är en väldigt skön känsla.

De små detaljerna i utformningen ger platsen en personlig prägel och känslan av att någon har lagt ner mycket tid, tanke och kärlek i gestaltningen av platsen. Fågelbadet ovanpå den gemensamma namnplatsen, den omsorgsfulla stenläggningen och vattenspelet över bautastenen är mycket fint gjorda. För att hålla en såhär hög kvalitet på anläggningen krävs en intensiv skötsel och är därmed personalkrävande.

Figur 81. Gemensam utsmykningsplats för gravljus och blommor (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-06-09]).

Norra kyrkogården i Lund- askgravlund

Norra kyrkogården i Lund ritades dels av Fredrik Magnus Piper år 1809, dels av Fredrik Blom år 1814, kyrkogården invigdes år 1816. År 1841 skedde den första utvidgningen och därefter har utvidgningar skett med jämna mellanrum fram till våra dagar. Idag är kyrkogården 25 ha och innehåller karaktärer från 150 års kyrkogårdsarkitekturutveckling, eftersom de olika utbyggnadsetapperna har fått behålla sina karaktärer (Svenska kyrkan [online] Lund norra kyrkogård).

Den västra delen av kyrkogården där askgravlunden, askgravplatserna samt den nya minneslunden ligger byggdes år 2004 och ligger i anslutning till krematoriet (Lund kommun [online] Norra kyrkogården).

Gestaltning

Rummet där askgravlunden är belägen är stort och består av en stor öppen gräsyta med en cirkulär askgravlund i mitten och askgravplatser utanför denna. Hela gräsytan är kantad av en klippt bokhäck på två sidor och

en friväxande häck på de två andra sidorna. Mitt i gräsytan reser sig ett stort svart rätblock, den gemensamma namnplatsen för de begravda i askgravlunden. Under rätblocket finns ett litet stenparti med torktåliga växter. Runt rätblocket och stenpartiet befinner sig det cirkulära gravsättningsområdet för askgravlunden, med en diameter på cirka 10 meter. Askgravlundens gravsättningsområde begränsas av en kantplantering av waldsteinia och lavendel med fickor av gatstenskantat löst grus, för nedsättning av blomvaser som finns att tillgå vid ingången av området. Utanför kantplanteringen ligger stora stenplattor med namn som markerar askgravplatserna, som är ett annat gravskick än askgravlund och där den gravsatte är namngiven på sin gravplats. Dessa gravplatser har fickor i kantplanteringen för nedsättning av blomvaser. Längre bort i kanten av området står två grupper av parksoffor och två ljushållare.

En besökande dam berättar att det i

askgravlunden ligger en liten anonym gatsten utan inskription vid varje nedgrävd aska. Om hon inte hade nämnt det hade jag inte lagt märke till dem.

Upplevelse

Gestaltningen är väldigt storskalig och öppen vilket skapar känslan av ödslighet, utsatthet och en vision av massgravfält eller krigs kyrkogård.

Den anonyma gatstenen som markerar de nedgrävda askorna är inget måste för askgravlunder, men jag antar att om de anhöriga ändå kan närvara vid nedgravningen av askan och på så sätt se var detta sker så kan man lika gärna lägga en anonym sten där. Detta fråntar platsen lite av dess anonyma känsla men samtidigt förlorar man gemensammetskänslan i gravskicket.

Figur 82. Varje namnbricka på rätblocket har plats för två namn (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-06-21]).

Figur 83. Sittplatser och gemensam utsmykningsplats för gravljus i utkanten av det stora rummet (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-06-21]).

Figur 84. Smågatsten i gräsytan markerar platser för nedgrävda askor (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-06-21]).

Figur 87. Askgravlunden ramas in med en cirkel av perenner för att skilja den från askgravplatserna utanför (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-06-21]).

Figur 86. Den gemensamma platsen för namnbrickor i mitten av askgravlunden (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-06-21]).

Figur 85. Fyra gemensamma utsmykningsplatser för blommor kantar askgravlunden (Foto: Lovisa Fogelfors [2013-06-21]).

Figur 88. Askgravlundens gemensamma plats för namn, tre höga granitpelare (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-10]).

Figur 89. Under namnpelarna är den gemensamma utsmykningsplatsen för blommor (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-10]).

Figur 90. Källan vid minneslundens gemensamma smykningsplats (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-10]).

Oxelösunds kyrkogård- askgravlund och minneslund

Oxelösunds kyrkogård ritades av arkitekt Erik Gunnar Asplund och invigdes 1930. Den har sedan dess utvidgats i flera etapper, bland annat med en minneslund på den tall- och ekbeklädda höjden i norra delen av kyrkogården. Den senaste utvidgningen var år väster och består av askgravar och en askgravlund (Oxelösund församling [online] Oxelösund kyrkogård)

Gestaltning

Askgravlund består av en grusyta med löst grus och tre granitpelare, grupperade tillsammans. På pelarna, som är de gemensamma gravvårdarna, är namnbrickorna på de begravda uppsatta, med plats för två namn per bricka. Pelarna står något upphöjda i åttkantiga cortenstålsformer med löst grus. I det lösa gruset kan vaser med snittblommor sättas ned. Det är sju cortenstålsformer placerade tillsammans som ett V, tre större med de höga granitpelarna och fyra mindre med perenna gräs i. Askgravlund har dock plats för utvidgning då två cortenstålsgrupper

utan gravvårdar finns på varsin sida om den befintliga gruppen med gravvårdar.

I kanterna av grusytan finns planteringar av blommande perenner. Där står också flera svarta ljusbågar där antingen gravljus eller vaser kan sättas ned. Runt askgravlund står svarta belysningspollare, ca 1 m höga som sprider ett varmt gult ljus.

Framför granitpelarna breder en stor kortklippt gräsmatta ut sig och där sker gravsättningen anonymt. De anhöriga har här inte rätt att närvara vid gravsättningen. Gräsyten kan man se ut över från två bänkar som är placerade vända mot gräsyten.

Minneslund ligger på en trädbeklädd kulle med stora ekar och tallar. Vägen upp dit är en slingrande grusgång kantad med lampor. Fältskiktet på hela kullen består av högvuxen, skuggtålig äng. Ner för kullen rinner en bäck som är kantad av frodiga perenner. Vid bäckens källa uppe på kullen ligger den gemensamma smykningsplatsen för gravljus och snittblommor. Vaserna med snittblommor sätter man ner i upphöjda grusytor med ramar av granit och

gravljusen är skyddade för väder och vind i ett gravljushus. Källan är kantad av frodiga perenner och stora sjöstenar. Tre bänkar är vända mot källan och stenhällar utgör ytan man går på. En liten träbro går över bäcken.

Upplevelse

Som besökare i skymningen är stämningen en helt annan på kyrkogården än vad den är mitt på dagen. Här vilade en trolsk stämning med det dunkla ljuset och lyktorna med sitt varma sken. Det var lite daggigt i gräset, disigt i luften, stilla och tyst och man var ensam om hela kyrkogården.

Askgravlund kändes däremot opersonlig, avskalad och utsatt, möjligtvis hade den upplevts annorlunda i solsken mitt på dagen. Minneslund var som kyrkogården, vacker och extra magisk i skymning med sina stora träd, blomsterängen och den porlande bäcken och källan med de prunkande perennerna. Det varma ljuset i lampor och från gravljus kändes fint och trolskt, ett kallt ljus hade fått platsen att kännas spöklik istället vilket inte hade varit trevligt.

Figur 91. Teddybjörn i en trädklyka (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-10]).

Figur 92. Vindskyddad smykningsplats för gravljus och det varma ljusskenet från lampor och gravljus (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-10]).

Figur 93. Smykningsplats för snittblommor, bakom en stor natursten med text och en gravljushållare (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-10]).

Täby södra begravningsplats- minneslund

Täby södra begravningsplats gestaltades av arkitektfirman Temagruppen och invigdes 2009. År 2010 nominerades den till Sienapriset, vilket är ett svenskt pris för god landskapsarkitektur. Begravningsplatsen ligger i anslutning till den gamla kyrkogården i Täby Kyrkby, intill den medeltida kyrkan (Temagruppen [online] Täby södra begravningsplats). Temagruppen beskriver tanken bakom gestaltningsförslaget så här:

“Landskapet har många goda kvaliteter som vi är måna om att ta tillvara. Begravningsplatsen ska vara en förädlad del av det vackra kulturlandskapet.” (Temagruppen [online] Täby södra begravningsplats)

Begravningsplatsen har ett stort antal olika gravskick i olika miljöer, vilket var ett av Temagruppens mål med förslaget.

“Det [är] viktigt med respekt för den sörjande människans behov och egna val. De anhöriga ska därför erbjudas stor

valfrihet vid valet av typ av gravsättning, gravens placering och gravvårdens utformning. Den enskilda graven ska kännas väl förankrad i sin omgivning.” (Temagruppen [online] Täby södra begravningsplats)

Gestaltning

En av minneslundarna ligger på en 0,5 ha stor åkerholme med fem järnåldersgravrösen i mitten. En stenmjölgång går inne på åkerholmen runt hela minneslundens. Tre bänkar står utplacerade längs med gången med utsikt ut över kulturlandskapet och vid varje bänk står en skylt med information om vad det är man ser ut över. På fem platser längs med gången finns utsmykningsplatser för snittblommor och gravljus. Järnåldersgravarna är belysta under kvällstid med höga belysningsmaster.

Över hela minneslundens växer högvuxen äng som slåss en gång per år. Här och där mellan stenarna växer ormbukar tillsammans med gräset och som ett tak över minneslundens hänger björkarnas skira trädkronor. Några

buskar är nyplanterade längs med gången, så som druvfläder och rönn, och några små perennplanteringar finns vid bänkarna.

Upplevelse

Minneslundens har en väldigt fridfull inverkan på sinnet. När man står där i det höga gräset med lövtaket som silar ljuset och endast ljudet av björklöven i vinden och fåglarna hörs, får man ett oerhört lugn och en sakral känsla i kroppen. Närheten till sina tankar, känslor och intryck i nuet blir tydligare. Historiens vingslag är även väldigt närvarande i och med att människor har begravts där sedan järnåldern. Informationsskyltarna gör att besökaren lätt kan läsa landskapet och ger det en extra tyngd, ett tidsdjup och en andlig mening. Vyerna ut från åkerholmen är fantastiska, ut över det tusenåriga kulturlandskapet. Näst intill all vegetation ser ut att kunna vara orörd vegetation från åkerholmen innan minneslundens byggdes.

Det känns bra här, mycket stämmer in med mina egna tankar om gestaltningen av askgravlundens i Alsike.

Figur 99. Høgt gräs och stora björkar pryder denna åkerholme som blivit en minneslund (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-07]).

Figur 98. Utsmyckning av betong i det höga, skira gräset (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-07]).

Figur 94. Sittplats med utsikt över jordbrukslandskapet samt en infoskylt om platsens historia (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-07]).

Figur 95. Effektbelysning på ett gravröse (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-07]).

Figur 96. Gravrösen från järnåldern ger ett tidsdjup åt minneslundens (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-07]).

Figur 97. Sittplats och gemensam utsmykningsplats för snittblommor och gravljus (Foto: Lovisa Fogelfors [2014-08-07]).

DISKUSSION KRING GRAVSKICK, LAGSTIFTNING, SYMBOLSPRÅK OCH BESÖKANDES BEHOV

Askgravlund i Alsike

Som tidigare nämnts ökar antalet boende i Alsike församling snabbt och den nuvarande kyrkogården räcker inte till utan måste utvidgas. I en askgravlund får fler gravsatta plats eftersom en aska tar mindre plats än en kista. Askgravlunder är därför ett mer yteffektivt gravskick och därmed ekonomiskt mer fördelaktigt. En fördel för många är att huvudmannen har skötselansvaret, som samtidigt inte behöver vara särskilt betungande. Gravskicket innebär lägre anonymitet än minneslund, men man har inte en egen grav att gå till och smycka. På många håll har anhöriga rätt att närvara vid gravsättningen, vilket är viktigt för de flesta (*Handbok för begravningsverksamheten 2013* (2013) sid. 110-111). Gravskicket innebär ett mindre ingrepp i miljön än vad en traditionell kistgravplats eller en urngravplats gör. Eftersom askor tar mindre plats i anspråk och kräver på på sätt en mindre nedgrävningsyta än urnor och kistor. På en åkerholme som denna är askgravlunden därmed ett lämpligt gravskick.

Hur lagstiftningen inverkar

Alsike församling är skyldiga att tillhandahålla begravningsplatser för dem som där är folkbokförda (Begravningslagen (1990:1144) 2 kap. 3§) och hos Länsstyrelsen söka tillstånd för att utvidga kyrkogården. Om en fornlämning påträffas måste arbetet avbrytas och Länsstyrelsen kontaktas (Kulturmiljölagen (1988:950) 2kap. 10§). Länsstyrelsen måste

även kontaktas för tillstånd att ändra i kyrkobyggnader och-murar uppförda före 1940 (Kulturmiljölagen (1988:950) 4 kap. 2-3 §§ och 11-13 §§). Åkerholmar är biotopskyddade eftersom de är viktiga för växt och djurliv, samt för variationen i landskapet. Vid ingrepp måste dispens sökas hos Länsstyrelsen (Miljöbalken (1998:808) 7 kap. 11§). Åkerholmen kommer snarare att bevaras vid anläggningen av askgravlunden, än att tas bort som ofta sker i det moderna jordbruket. I och med att åkerholmen kommer att vara kvar kommer också fauna och flora ha möjlighet att bestå.

Tillstånd krävs också från länsstyrelsen för nedgrävning av askor då det är ett miljöfarligt avfall på grund av kvicksilverhalten (Miljöbalken (1998:808) 9 kap. 1§). Detta är vanlig praxis och tillstånd brukar ges eftersom gravplatser måste finnas, om ingenting specifikt hindrar detta lokalt på platsen. En askgravlund på åkerholmen vid Alsike kyrka förväntas inte utgöra något svårt beslut. Andra liknande begravningsplatser har fått detta tillstånd, t. ex. Täby södra begravningsplats i Täby kyrkby. Allmänna platser – och hit hör en askgravlund – måste vara tillgängliga för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga (ALM (BFS 2011:5 ALM 2) med stöd av Plan och bygglagen (2010:900) 8 kap. 1 §). Detta innebär exempelvis att gångtytor, belysning, skyltning och sitttytor i askgravlunden ska anpassas för personer med rullstol och rollator, och för personer med nedsatt syn, hörsel eller kognitiv förmåga. Dessa bestämmelser är nödvändiga att ha och att

följa för att ge alla människor tillgång till askgravlunden. I gestaltningsförslaget möts dessa krav från lagstiftningen genom att alla mått och material hålls till bestämmelserna och kommer att beskrivas närmare i kapitlet Gestaltningsförslag.

Sorg och symbolspråk

I sorgen inbegrips fyra faser, chockfasen, reaktionsfasen, bearbetningsfasen och nyorienteringsfasen (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8-9). Dessa fyra faser var viktiga att identifiera i litteraturen för att kunna bemötas i gestaltningsförslaget. Det gav möjligheten att planera för att underlätta för sörjande och andra besökare och söka uttryck och symboler som stödjer dessa faser att använda i gestaltningen för askgravlunden.

Chockfasen som är kortast, dominerar känslor av avskärmning, överklighet och förnekelse av dödsfallet (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8). Dessa känslor kan bemötas genom själva gravsättningen, som i gravskicket askgravlund tillåts ske i närvaro av de närstående och då ger ett tydligt avslut när askan bokstavligen grävs ner i jorden. Namnskyltarna i en askgravlund identifierar de avlidna, inte som i minneslundens anonymitet, och det ger också en tydlighet, att just på denna plats vilar min käre NN. Till gestaltningsförslaget planeras för tydliga namnskyltar och på detta sätt kan behoven i chockfasen mötas.

Reaktionsfasen som är längre, karaktäriseras

av både gråt och ilska, men också av ångest och depression och den sörjande behöver mycket stöd (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8). Under denna period kan behövas utrymme för starka känslor och deras uttryck. En plats som kan ge stöd och lindring i denna fas är avskild, lugn och tyst, där man kan sörja i stillhet, men också gråta och kanske skrika ut sin sorg och besvikelse över att ha blivit lämnad. I den första perioden efter att utbrändhet – som är ett tillstånd som kan likna sorgen – har inträffat hos en människa, anses att den vilda delen av läketrädgården är den plats där man kan återhämta sig. Ett begrepp för detta är "social quietness", som innebär behovet hos människan av ensamma möten med naturen (Palsdottir, 2014, *The role of nature in rehabilitation for individuals with stress-related mental disorders*, sid. 61) Just vildheten utgör en kravlöshet utan motprestation, där människan bara kan känna sig som en del av naturen (Sandell, 2010, sid. 5). Detta gav ytterligare skäl till att tro att en askgravlund på en åkerholme, där årstidernas växlingar kan upplevas med vild flora och högt gräs, lite avskild från både kyrkogård, kyrka och annan bebyggelse kan utgöra en bra plats att kunna få utlopp för sorgen och känna sig som en del av naturens kraft, som den varit för alla som tidigare på jorden gått igenom sorg. Redan platsen där gestaltningsförslaget planeras, åkerholmen, bemöter förhoppningsvis behoven i reaktionsfasen hos en sörjande människa, men också mycket av vad där planeras bör

fylla viktiga funktioner i denna fas.

Bearbetningsfasen är då verkligheten börjar komma tillbaka till den sörjande, den avlidne accepteras som död och sorgen bearbetas både i drömmar och vakenhet, minnen återkommer Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8). Bilfeldt (2011, sid. 121) skriver i sitt arbete om behov av sysselsättning hon identifierat hos askgravlundsbesökare, att pyssla om platsen, smycka och vårda. Detta finner jag kan passa in just i bearbetningsfasen då verkligheten och minnena återkommer. Då kan utsmyckning vid gravplatsen, att vårda den plats där nu den närstående ligger, te sig som något väsentligt att kunna göra. Annan sysselsättning såsom att bara betrakta det som händer på åkerholmen, fåglars och insekters flykt, blommornas nigande i vinden, är också viktig. Möjlighet till utsmyckning och sysselsättning är något jag tar med mig inför gestaltningsförslaget.

Nyorienteringsfasen är den fas då den efterlevande har gått vidare i sitt liv, men på årsdagar återkommer många minnen. Då blir också utsmyckning vid gravplatsen något väsentligt att kunna utföra. Att minnas och hedra den döde är något Bilfeldt (2011, sid. 121) har funnit som behov hos besökande av askgravlundar. Födelsedagen, kanske dödsdagen och Allhelgonahelgen då man minns sina avlidna, kan vara årsdagar då detta behov blir starkt och många människor vallfärdar till kyrkogårdarna.

Symbolspråkets betydelse på en begravningsplats och dess förmåga att

framkalla en sakral känsla beskriver (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 10-11). Gravstenar och stenar för andra ändamål utstrålar trygghet och beständighet, vatten är symbol för liv, växter och färger har olika symbolisk betydelse i många sammanhang och i många livsåskådningar, djur såsom den vita duvan kan symbolisera den Helige Ande, själva kyrkogården är en trädgård som symboliserar Edens lustgård och människans urhem i Paradiset. Många av dessa symboler och många andra planerar jag att använda bland annat i växtvalet i gestaltningsförslaget.

Att möta besökandes behov

I inventeringen av de viktigaste behoven de besökande har på en begravningsplats, visade sig det vara att den ger fridfull stämning, är estetiskt tilltalande, välskött, ger trygghet, har god belysning, har meditationsmöjlighet, samtalsmöjlighet och kyrkogårdsvandringar, totalt åtta behov (Sandell, 2010, sid. 2), medan Bilfeldt (2011, sid. 122) definierade elva behov; kontakt och närhet till avliden, återvända till exakt plats, minnas och hedra avliden, trygghet, avskildhet, frid, sysselsättning, tillgänglighet, promenad, smycka och samtala. Båda författarna grupperar sina funna behov till fem grundbehov, frid, trygghet, närhet, natur och aktivitet (Sandell, 2010, sid. 2; Bilfeldt, 2011, sid. 121). Dessa fem grundbehov planerar jag att möta i gestaltningsförslaget av askgravlunden. Några behov som

togs upp av andra källor var tillgång till smykningsplats och sittplatser i avskildhet Sörensen (personligt meddelande, [2013-08-14]), medan andra behov som identifierades var behovet att kunna välja gravskick, stillhet och behovet av ett hopp om återseende (Svärd, personligt meddelande, [2014-06-09])

Några exempel på hur behoven hos de besökande möts kommer att vara: frid genom valet av plats som är åkerholmen, trygghet och hopp genom närhet till kyrka och med både skyddande träd, buskar och siktstråk, närhet genom tydlig identifiering med namnskylt, natur genom platsen, naturlig och planterad växtlighet samt aktivitet genom promenadmöjlighet, smykningsmöjlighet och betraktande av naturens egen verksamhet.

Inspiration från platsbesök

Från de fem platsbesöken har inspiration hämtats från flera håll. I minneslunden på Berthåga kyrkogård utanför Uppsala hade arkitekten Ulla Bodorff arbetat med att bevara den ursprungliga skönheten i det uppländska landskapet och därmed behållit och förstärkt den befintliga floran med blommande buskar såsom slån och krikon och i norr en tallskog med vitsippor. Gestaltningen kändes med detta växtval naturlig för den uppländska landsbygden, en känsla jag ville ta med mig till mitt eget gestaltningsförslag.

I askgravlunden på Lunda kyrkogård i

Märsta utanför Arlanda, inspirerades jag av uppsättningsplasten för namnen på de avlidna, som var en åttkantig granitpelare med en fördjupning upptill för vatten till fåglar och insekter (Fig 80, sid. 52) och en idé jag tog med mig till mitt gestaltningsförslag. Platsen skyddades av trädskronor och över kyrkogårdsmuren kunde man blicka ut över jordbrukslandskapet, vilket kändes mycket fridfullt och mycket likt det vid Alsike kyrka och något jag bestämde mig för att försöka poängtera vid askgravlunden i Alsike.

Besöket i askgravlunden på Norra kyrkogården i Lund gav andra känslor. Det jag tog med mig var att använda gatstenskantat löst grus för nedsättning av blomvaser. I övrigt gjorde upplevelsen av massgravfält och ödslig krigs kyrkogård (Fig 87, sid. 53) att jag mycket starkt ville undvika att efterlikna något sådant. Den öppna, kala och utsatta gestaltningen gav snarast obehag. Detta var en viktig erfarenhet att göra, att det finns gestaltningsexempel som motverkar sitt syfte. I detta fall skapades otrygghet och ångest genom gestaltningen, istället för den trygghet och tröst man vill uppnå på en begravningsplats. Naturligtvis kan detta upplevas på olika sätt, men erfarenheten var viktig att göra.

Oxelösunds kyrkogård med både askgravlund och minneslund besöktes i kvällningen och gav en annorlunda upplevelse, jämfört med de övriga besöken som gjordes i dagsljus. Stillheten och dunklet gav en ytterligare dimension av närhet till

naturen och till en annan värld. Man hade här arbetat med att ha minneslunden i en lund på en kulle bland grova ekar och tallar och askgravlunden utanför, i kanten av en öppen gräsyta (Fig 92 och Fig 89, sid. 54). Ljuset man hade från lyktorna i skymningen var mjukt och varmt. Det gav en trolsk och mystisk men behaglig stämning, som blev den viktigaste delen av upplevelsen på platsen. Platsen för namnskytarna i Oxelösunds askgravlund var tre höga granitpelare placerade i grupp (Fig 88, sid. 54). Smyckningsplatsen för snittblommor i minneslunden var en grusad yta med granitram (Fig 93, sid. 54) med diktstenar intill i form av naturstenblock där dikter huggits in. Smyckningsplatsen för gravljus befann sig i ett vackert gravljushus i glas och metall på ben, liknande en stor lykta (Fig 92, sid. 54). Dessa detaljer har inspirerat mig inför gestaltningen i Alsike.

Täby södra begravningsplats och minneslund låg i ett landskap som påminner mycket om landskapet kring Alsike kyrka och gav på så sätt ett hemligt, uppländskt intryck. Arkitektfirman Temagruppen som hade gestaltat begravningsplatsen hade haft som mål att den skulle var en "förädlad del av det vackra kulturlandskapet", och "den enskilda graven ska kännas väl förankrad i kulturlandskapet" och det hade man lyckats med. Många av tankarna jag själv hade inför mitt gestaltungsförslag stämde precis med hur man hade gjort i Täby. Minneslunden låg på en åkerholme med höga, vackra björkar och ett flertal gravrösen från järnåldern (Fig 99 och fig 96, sid. 55). Man hade arbetat med att behålla känslan av odlingslandskap, genom att ha högt gräs i minneslunden som

slogs en gång per år. I gravrösen som hade effektbelysning, växte ormbunkar. Man fick känslan att järnåldersmänniskorna bara hade gått på kafferast och snart skulle komma tillbaka till sin holme, när en begravning behövdes. Detta gav en känsla av trygghet och kretslopp och ett fantastiskt tidsdjup. Just här har människor begravt sina kära i mer än tusen år. Sittplatser fanns, med informationsskyltar om platsen och vad man såg ut över (Fig 94 och fig 97, sid. 55). Själva belysningsstolparna (fig 95, sid. 55) var dock inte till fördel för platsen och gav inte inspiration till att användas. Upplevelsen av landskapet i sin helhet och de detaljer som nämnts, var det jag tog med mig i planerna inför gestaltungsförslaget i Alsike.

Denna inventering av olika områden, både teoretiska och praktiska, gav en stor mängd information och stoff att arbeta vidare med inför gestaltungsförslaget.

VÄRDEN INFÖR GESTALTNINGEN

- Växtlighet, bilder, färger, former och skulpturer har alla speciella betydelser som bör tas med i gestaltningen för att ge den en djupare dimension.
- Dölj det som stör lugnet, framhäv det som försäkrar lugnet.
- Sittplatser med skydd i ryggen skapar trygghet.
- Detaljer och småskalighet i gestaltningen skapar en personligare plats.
- Gemensam plats för utsmyckning med blommor och gravljus.
- En person på en bänk är en upptagen bänk.
- Viktigt att kunna se in i askgravlunden för besökarna som kommer och viktigt att kunna se ut för besökarna som redan är där.
- Belysning för de mörka månaderna på året
- Tillgänglighet för besökare
- Åkerholmar är biotopskyddade
- Närvaro av vatten gynnar fågellivet och insektslivet.

*“Liksom strån för lien falla, Skola vi ock mejas ned. Hö och stoft
äro vi alla, Lång är ej vår vandringsled. Men om också döden
skriver Lag för allt, som föds på vår jord, Dock evinnerligen bliver
Oförvissnat Herrens ord.” (Psalmboken, 1966, 479:2)*

4. GESTALTNINGSFÖRSLAG

"I luft, i lunder höjas Mång tusen fröjdeljud. Skall ej vår tunga röras Och lova Herren Gud? Skall ej vår frälsta anda, Ur jordens sorger höjd, Sin känslas offer blanda Med all naturens fröjd?"
(Psalmboken, 1966, 471:3)

KONCEPT FÖR ALSIKE ASKGRAVLUNDEN

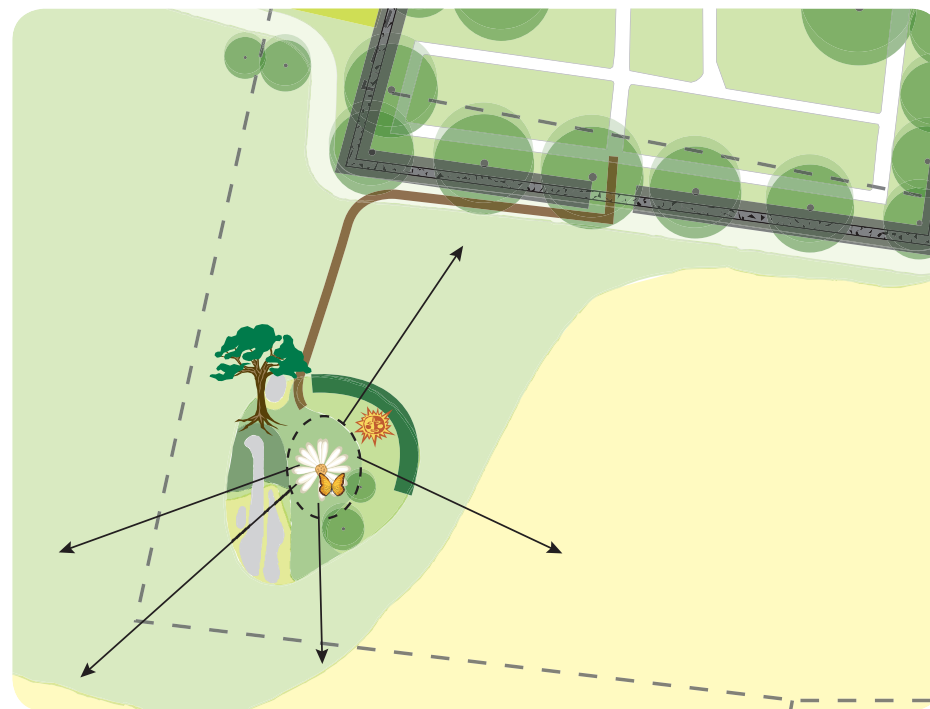
Med hänsyn till resultaten av studierna vad gäller natur- och kulturhistoria i Alsike, inventering av åkerholmen samt omkringliggande landskap, platsanalyser, gravskick, lagstiftning, symbolspråk, behov hos besökande samt platsbesök i askgravlundar och minneslundar har jag kommit fram till ett koncept för Alsike askgravlund.

Upplevelse

Askgravlunden ska vara en lugn, stilla och avslappnande plats. De ljud som ska höras är endast fågelkvitter och vindens sus i trädkronorna. Besökaren ska finna andlig ro i avskildhet från omvärlden, ett möte mellan besökaren och den gravsatte i ett rum format av naturen, med utsikt över fälten, Kyrkvikens vatten och vidare ut i oändligheten. Här ska besökaren känna sig trygg i att den gravsatte lever vidare i naturens kretslopp och återföds som en blomma på en uppländsk äng. Man ska kunna sitta här och förundras över naturens stora och små ting, så som fjärilen som fladdrar förbi eller eken som kommer att kunna stå här i hundratals år och skänka skugga över de gravsatta och dess sörjande anhöriga en lång tid framöver.

Gestaltning

För att uppnå den upplevelsen krävs det att askgravlunden har ett avskiljande element mot promenadstråket, traktorvägen, väg 255 och fotbollsplanen, där människor och trafik rör sig. Askgravlunden behöver även ett rumsbildande element för att skapa trygghet i det annars öppna landskapet, speciellt eftersom åkerholmen är upphöjd och besökaren då lätt kan känna sig exponerad. Kontakten med kyrkan och kyrkogården får dock inte brytas och det avskiljande och rumsbildande elementet får inte bli för högt så att platsen känns osäker på grund av det. Kontakten med kyrkan måste även förstärkas genom att öppna en gång genom kyrkogårdsmuren så det lätt går att ta sig från kyrkan till askgravlunden. Gången ska dock inte exponera det rofyllda rummet ute på åkerholmen förrän besökaren väl är där. Där inne i askgravlunden ska det finnas sittplatser med rygg- och armstöd och med skydd i ryggen, både i skugga och sol, med utsikt över gravsättningsområdet, Kyrkvikens vatten och kulturlandskapet. Askgravlunden ska ha ett rikt blomsterflor med årstidsaspekter för flera sinnen. Den gemensamma gravvården med namnplattor på de gravsatta, ljushållare samt snittblommshållare ska placeras intill sittplatserna, men inte tävla om uppmärksamheten med naturen och vyerna.

Figur 100. Konceptskiss över gestaltungsforlaget för askgravlunden. Kyrkogårdsmuren öppnas och en gång från kyrkogården går ut till askgravlunden. Ett stort träd (livets träd) välkomnar besökaren. Askgravlundens fem viktiga siktstråk bevaras och vegetationens höjd och gruppering planeras efter detta. En halvhög häck planteras i norra delen för att skydda besökaren. Längsmed häcken placeras bänkar på den högsta och soliga punkten. I mitten av askgravlunden placeras gravsättningsområdet, vars biologiska mångfald ska öka. Den befintliga stora lönnen, rönarna samt torrängsfloran runt bergshållarna behålls (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Natur- och kulturhistoria

Askgravlunden ska hjälpa till att värna om, säkerställa och höja den biologiska mångfalden på platsen och i det näraliggande området. Askgravlunden ska smälta in i landskapsbilden eftersom det gamla jordbrukslandskapet är landskapsbildsskyddat och är av riksintresse. Åkerholmar är även en kulturhistorisk relik från tiden innan det moderna jordbruket, därför ska känslan av en åkerholme i både vegetation och utformning värnas, bevaras och höjas i gestaltungsforlaget, det ger ett tidsdjup åt platsen.

Detta ska göras genom att välja växtmaterial som finns naturligt i det uppländska jordbrukslandskapet och som har ett högt biologiskt värde för insekter och fåglar. Samtidigt ska det värna om åkerholmens naturliga användningsområde som viltrefug och vara en biotop för den sällsynta ängsfloran. För att kunna ha en askgravlund med detta krävs dock att ängsfloran slås för hand med lie när ängsväxterna fröat av sig i augusti. Med tanke på åkerholmens ringa storlek, att skötseln annars är mycket extensiv samt vilka viktiga värden som det skulle tillföra askgravlunden och det näraliggande området är det inte något större problem.

Askarna som redan växer på åkerholmen måste tas bort på grund av att de lider av askskottsjukan. Rönarna sparas för sina

biologiska och estetiska värden och den stora lönnen sparas för sitt skyddande och rumsskapande värde. Torrängsfloran som växer runt hållarna på åkerholmens södra del bevaras för sina biologiska, kulturhistoriska och estetiska värden. Även hållarna och åkerholmens topografi ska bevaras eftersom det är på grund av dem som åkerholmen är där den är, vilket ger ett kulturhistoriskt värde samt ett tidsdjup åt platsen.

Andligt symbolspråk

Att ta in en andlig dimension i gestaltningen skapar en större förståelse för liv, hopp och död för besökaren. Detta hjälper besökarna att hitta sina känslor, aktivera tankarna och gå vidare i sorgprocessen.

För att göra detta tas symbolspråket med i växt- och materialvalet, så som vita liljor på gravsättningsområdet, en ek som växer sig stor och symboliserar livets träd samt stenblock som består i nästintill evighet. Den visuella och fysiskt tillgängliga kontakten med kyrkan ska förstärkas genom siktstråk och genom att öppna muren så att en gång kan leda från kyrkogården till askgravlunden. Andliga dikter, psalmer eller citat som är kopplade till platsen, miljön, ett visst element och som framkallar igenkänning, minnen, känslor och tankar hos besökaren kan placeras på lämpliga ställen.

Sörjande och besökandes behov

Besökare behöver känna kontakt och närhet till den gravsatta i askgravlunden, kunna återvända till den exakta gravsättningsplatsen, minnas och hedra den avlidne, känna trygghet, avskildhet och frid, kunna sysselsätta sig, ha en förberedande väg till mötet i askgravlunden och möjligheten att kunna smycka. Askgravlunden behöver även vara tillgänglig för alla människor under alla tider på året (Bilfeldt, 2011, sid. 121)

Detta ska mötas genom att anhöriga får närvara vid gravsättningen och namn på de gravsatta ska kunna sättas upp på den gemensamma gravvården. Flera alternativa platser för smyckning så som ljushållare och blomhållare ska finnas, en direkt vid gravvården, en väder- och vindskyddad samt en med olika höjder för personer med ledproblem. Gången ut till askgravlunden ska gå via kyrkogården för att förbereda besökaren mentalt på mötet med den gravsatta. Gången ska även vara tillgänglighetsanpassad, genom hårt packat stenmjöl och en bredd på 2 meter. Sittplatserna placeras så att man med lätthet kan ta sig förbi dem med rullator. Sittplatserna ska även ha rygg- och armstöd, vara i lämplig sitthöjd, ha plats för en rullstol bredvid sig samt vara placerade på flera platser med olika sol- och skuggförhållanden. Askgravlunden ska kännas trygg, avskild och fridfull genom att ha

en inramande och lummig vegetation runt ett gravsättningsområde i mitten, men behålla de viktiga siktstråken mot Alsikehagen, Kyrkviken, Alsike strandäng, Lill-Tuna och kyrkan, samt möjligheten att kunna se in och ut ur askgravlunden från kyrkogården. Ljudet och synen av väg 255 ska dämpas med en skyddande plantering. Sysselsättningar och aktiviteter i askgravlunden är att titta på och vårda den gemensamma gravvården, tända gravljus, ställa eller hänga upp vaser med snittblommor, sitta och se ut över vyerna i siktstråken, iakttä växt- och djurlivet på åkerholmen samt i omgivningarna, läsa dikterna och tänka på hur de är kopplade till platsen, dofta, känna, lyssna och meditera. Växtmaterialet och miljön ska även visa årstidsvariationer och vara till glädje och tröst för de sörjande som kommer och besöker alla tider på året. Exempel på detta blir tidiga vårlökar, vårblostande träd och buskar, sommar- och sensommarblostande ängsflora, höstfärgade lövverk samt bär och fröställningar på buskar och träd som behåller löven på grenarna långt in på vintern.

ILLUSTRATIONSPLAN FÖR ASKGRAVLUNDEN

En gång i hårt packat stenmjöl leder ut från kyrkogården in till askgravlunden. Gången är 2 m bred och väl anpassad till rullatorer och rullstolar. När man rundar den klippta häcken och stiger in i askgravlunden träder man in i en stillsam och fridfull värld. Den stora och majestätiska Gråteken välkomnar dig vid entrén. På en diktsten vid väggkanten står det:

”Debora, Rebeckas amma, dog och blev begravd nedanför Betel, under en ek som man gav namnet Gråteken.” (1 Mos 35:8)

Den gemensamma gravvården består av tre stadiga granitpelare i olika höjder, med varsitt fågelbad på toppen. De står i en något upphöjd sandbädd där man kan smycka med gravljus och snittblommor. På granitpelarna sitter mässingsplattor med namn på de människor som har valt denna askgravlund som deras sista viloplats.

Den klippta häcken kan man se över så länge man står upp, men när man sätter sig ner på en av de tre vackra bänkarna så avskärmas

man från omvärlden och häcken skapar ett tryggt och lungt avskilt rum. Bredvid varje bänk finns det plats för en rullstol och mellan bänkarna står en ljushållare och en blomhållare i järn. Ljushållaren har ett litet hus på fot med fönster för de tända gravljusen, där de är skyddade för väder och vind. Blomhållaren har tre armar i olika höjd för den som inte vill böja sig ner.

Sittplatserna är placerade i både strålande sol och i skuggan och skyddet av prydnadsaplarna. Det finns en plats för alla väder. När man sätter sig ner och ser ut över gravsättningsområdets blomsteräng ser man snödropparna, de vita narcisserna eller krolliljorna beroende på årstid och läser samtidigt på diktstenen intill:

”Liljorna på ängen, som är skönare i sin dräkt än kung Salomo i all sin prakt.” (Luk 12:27-28)

Man känner även igen de vackra uppländska blommorna som man så väl minns att man såg och brukade plocka under sin barndom.

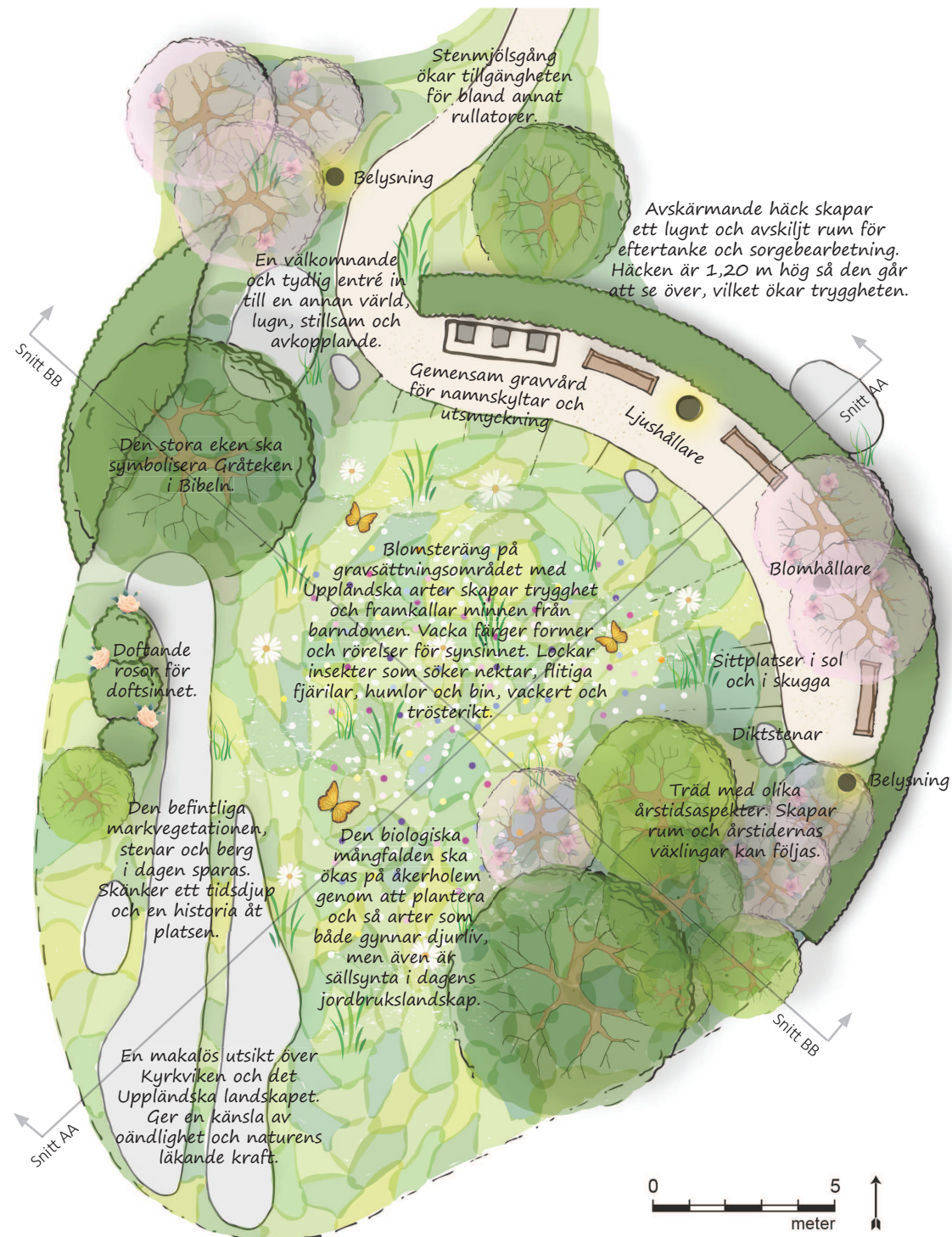
Några av dem har man kanske inte ens sett sedan dess. Fjärilar, humlor och bin söker nektar bland blommorna och en liten fågel tar sig ett bad i fågelbadet på gravvården. Det är fullt av liv här och de gravsatta är en del av det. Det känns tryggt och trösterikt, att livet och kretsloppet går vidare. Här är en plats för minnen, hopp och eftertanke. På den sista diktstenen står det:

”Människan är som gräset och all hennes härlighet som blommor i gräset. Gräset vissnar och blommorna faller av. Men herrens ord består i evighet.” (1 Pet 1:24-25)

Träd med olika årstidsaspekter skapar ett väl omhuldat rum och doften från rosor kan förnimmas. De stora stenhällarna vittnar om att den här platsen har varit här länge och kommer vara kvar här länge till. Genom siktstråken ser man ner över den makalösa vyn ut över fälten, kulturlandskapet, strandängarna och Kyrkvikens vatten, platser där människor har levt och begravts sedan

järnåldern. Det ger en känsla av oändlighet och där i naturen finner man kraft och själslig läkning.

Två olika alternativ för gestaltungsforlaget har övervägts, ett med klippt gräsmatta på gravsättningsområdet och ett med högvuxen äng på gravsättningsområdet. Gestaltungsforlag nummer 1 med den klippta gräsmattan har vissa fördelar vid gravsättningen. Jag har ändå valt att av ett flertal andra skäl, gå vidare med gestaltungsforlag nummer 2, den högvuxna ängen. Diskussionen kring detta förs i diskussionsavsnittet i detta kapitel på sidan 73.

Figur 101. Illustrationsplan över gestaltungsforlaget för askgravlunden på åkerholmen vid Alsike kyrka. Snitten AA och BB presenteras i fig. 102 och 103 på sid. 64 (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

VISUALISERING AV ASKGRAVLUNDEN

Snitt

Var snitten är tagna är utmarkerat på illustrationsplanen (fig. 101 sid. 63). De visar topografin i askgravlunden, storleks- och avståndsrelationer samt hur vegetationen har utvecklat sig om ca 30 år. Det svartfärgade i snitten är det som snitten skär rakt igenom och det gråfärgade står längre bort, ju ljusare desto längre bort.

Snitt AA (fig. 102) går tvärs över askgravlunden från nordöst till höger och sydväst till vänster. Till höger skär snittet igenom den klippta häcken, som skalkfiguren ser över när den står upp. Till vänster om häcken står en bänk och bakom den en ek. Till vänster om skalkfiguren som står på stenmjölsgången skymtar en diktsten fram ur ängsblommorna. I mitten av snittet syns den stora Gråteken bakom gravsättningsområdets blomsteräng och till vänster om den syns en av de befintliga rönnarna bakom stenhällarna. Marken sluttar nedåt åt söder.

Snitt BB (fig. 103) går tvärs över askgravlunden på andra ledden än snitt AA, från sydöst till höger och nordväst till vänster. Snitten korsar alltså varandra i mitten av askgravlunden. Till höger står skalkfiguren ute på vallen utanför askgravlunden. Sedan syns den norra höjdryggen till vänster om skalkfiguren med den lummigare delen av askgravlunden som ska skydda mot oljud från väg 255. Den befintliga stora lönnen står där tillsammans med en vildapel, en ek och några prydnadsaplar. I mitten av snittet är gravsättningsområdets blomsteräng och till vänster skär snittet igenom den stora Gråteken och ett bukettapelbuskage. I bakgrunden syns prydnadsaplarna som står vid entrén till askgravlunden. Marken sluttar i det är snitten innåt mot mitten, för att sen fortsätta söder ut som syns i snitt AA.

Figur 102. Snitt AA efter ca 30 år. Snittet går tvärs över askgravlunden från nordöst till höger och sydväst till vänster. Det svartfärgade i snittet är det som snittet skär rakt igenom och det gråfärgade står längre bort, ju ljusare desto längre bort (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Figur 103. Snitt BB efter ca 30 år. Snittet går tvärs över askgravlunden från sydöst till höger och nordväst till vänster. Det svartfärgade i snittet är det som snittet skär rakt igenom och det gråfärgade står längre bort, ju ljusare desto längre bort (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Perspektiv

Perspektiv över askgravlunden från fyra olika håll. Illustrerar och skapar en känsla och förståelse över hur askgravlunden kommer att se ut.

Figur 104. Perspektiv innifrån kyrkogården ut över minneslunden. Den nya öppningen i kyrkogårdsmuren och den nya belysningen syns i mitten av bilden. I bakgrunden syns askgravlunden som en grön pärla i jordbrukslandskapet, med utsikt ner över Kyrkviken (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Figur 105. Perspektiv mot askgravlunden från där stenvägen viker av från traktorvägen. Vackra belysningsstolpar visar vägen även under årets mörka dagar. Planteringen av bukettapel och ek vid vägrönet visar att här händer det något och tar med askgravlundsens formspråk på vägen mellan kyrkogården och askgravlunden vilket länkar ihop platserna. Tydlighet i gestaltningen skapar trygghet för besökaren (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Figur 106. Perspektiv vid entrén till askgravlunden. Den klippta häcken av häggmispel är en tydlig rumsskapare, men genom att man kan se över den ökar tryggheten. Gråteken ska med åren skapa ett skyddande tak för de som vilar här och blommorna på ången ska påminna om livets förgänglighet, hoppet om paradiset och återuppståndelsen (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Figur 107. Perspektiv söderifrån med vy norr ut upp mot Alsike kyrka. Här ser man blomsterängen, de sparade hällarna och de stora träderna som är rumsbildande. Mot den klippta häcken syns den gemensamma gravvården och ljushällaren. Man ser även att det finns sittplatser i både sol och skugga (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Årstidsaspekter i askgravlunden

Det är viktigt att askgravlunden är vacker året runt, eftersom besökare kommer besöka platsen under årets alla dagar. Askgravlundens topografi och mikroklimat gör det möjligt för både torrängsflora och de mer skuggtåliga arterna att hitta en plats där de trivs.

Vår - mars, april och maj

Vårfloret dominerar på gravsättningsområdets äng. Snödroppe, blåstjärna, nunneört, vitsippa, backsippa och orkidénarciss översållar ängen med ljuvliga blommor. Detta åkompanjeras senare med den skira bladutspickningen, lönnens limefärgade, häggmispelhäckens vita, rönnens gräddiga och prydnadsaplarnas rosa blommor, i maj.

Sommar - juni, juli och augusti

I juni byter ängen skepnad från ett vårfloret till en slåtteräng med traditionella ängsblommor och gräs som finns i trakten. I den lite mer skuggiga delen blommor liljekonvalj och träjonen rullar ut sig. Rosorna och krolliljan blommor och häggmispeln får sina bär. Augusti avslutas med att ängen slås.

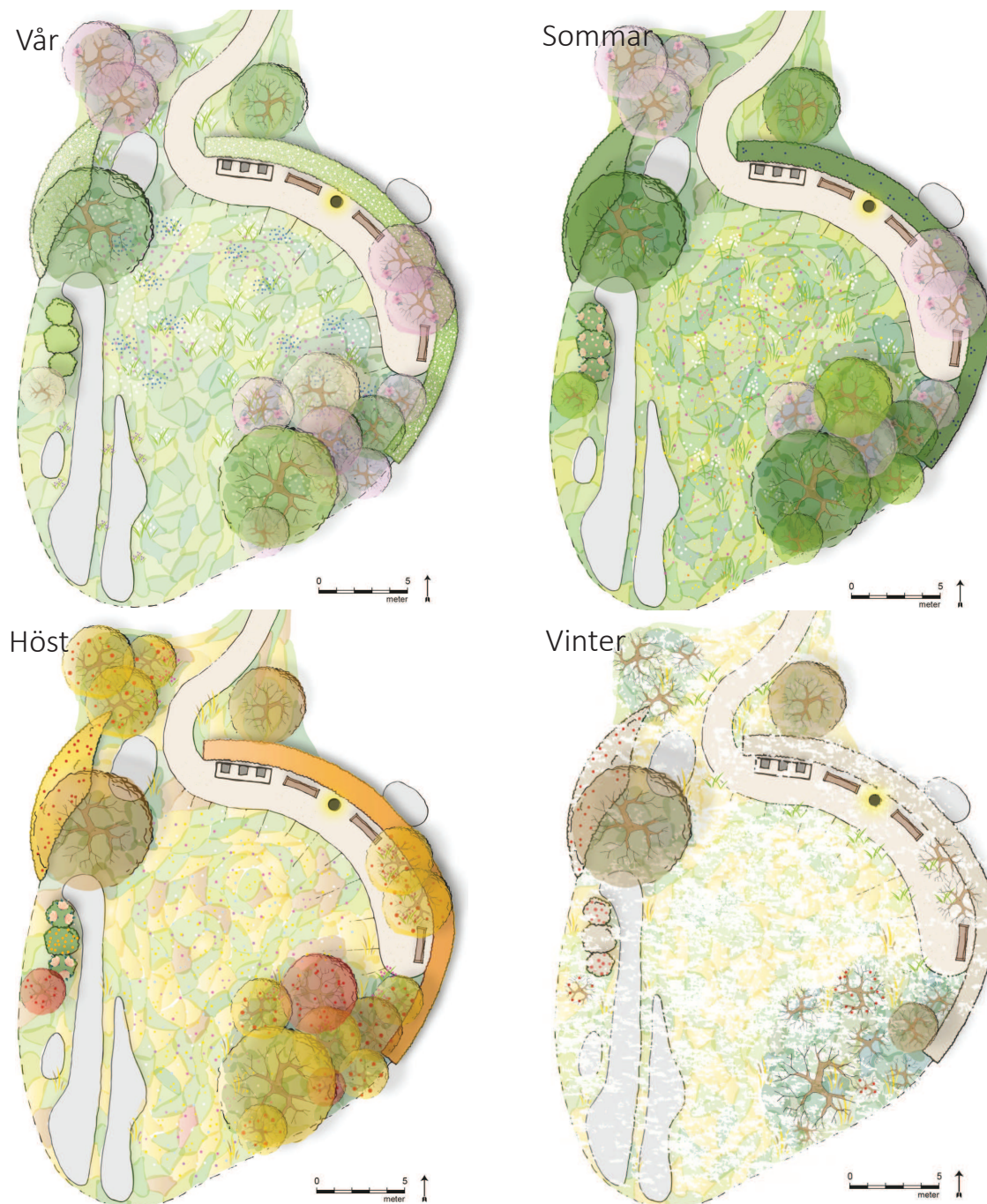
Höst - september, oktober och november

Tidlösa blommor under träden som nu får sina sprakande höstfärger i guld, orange och rött. Några rosor blommor fortfarande och prydnadsaplarna samt rönarna får sina röda frukter och bär.

Vinter - december, januari och februari

Stammar, grenar och växtsätt blir tydliga siluetter, men eken har kvar sina löv länge och behåller rumskänslan. Vackra fröställningar står frostnupna i snön och nypon och rönnbär blir till röda färgklickar. Snödropparna tittar till slut fram ur snön i februari.

Figur 108. Illustrationer över hur askgravlunden kommer att förändras under årets fyra årstider, vår, sommar, höst och vinter (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

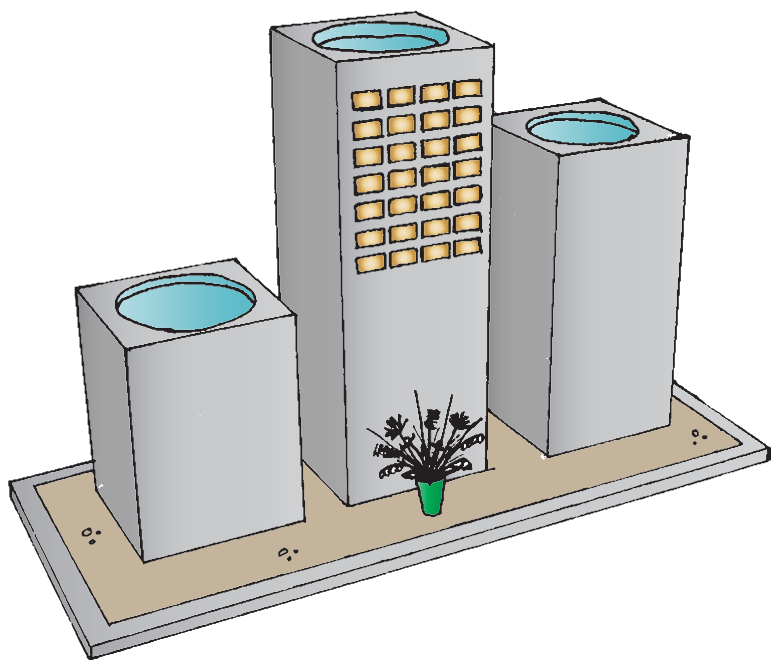

Gravanordningar och konst i askgravlunden

Konst på begravningsplatser och kyrkogårdar hjälper dels betraktaren att framkalla känslor som kan hjälpa denne i sorgebearbetningen. Dels ger det även besökaren något att vila blicken på, känna igen sig i eller aktivera sig med (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 12).

De gravanordningar och konsten som är med i gestaltningsförslaget är den gemensamma gravvården i grå granit, med fågelbad högst upp. Namnplattorna är i mässing med plats för två namn på varje platta. Nedanför kan man sätta blomvaser i sanden. En Gemensam plats för smyckning

med gravljus, skyddad för väder och vind i en ljuslykta (fig. 110). Tre diktstenar med bibelcitats som skapar en aktivitet; att läsa texterna. Samt skapar en igenkänning och väcker känslor, eftersom citaten kan kopplas till platsen och stenarna är från Åkerholmen (fig. 111). Till exempel står texten om gråteken vid eken i askgravlunden och texten om blommorna i gräset vid ängen med blommor och gräs. Samt till sist en gemensam plats för smyckning med snittblommor och gravljus, i armhöjd så att besökaren inte behöver böja sig ner (fig. 112).

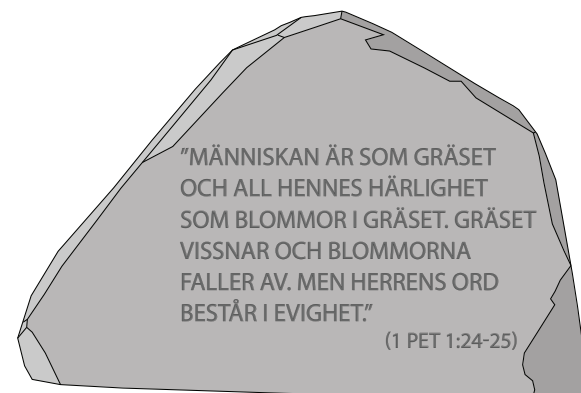
Figur 109. Den gemensamma gravvården i grå granit, med fågelbad högst upp. Namnplattorna är i mässing med plats för två namn på varje platta. Nedanför kan man sätta blomvaser i sanden (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Figur 110. Gemensam plats för smyckning med gravljus, skyddad för väder och vind (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Figur 112. Gemensam plats för smyckning med snittblommor och gravljus. I armhöjd så att besökaren inte behöver böja sig ner (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Figur 111. Diktsten med bibelcitats. Skapar en aktivitet; att läsa texterna. Samt skapar en igenkänning och väcker känslor, eftersom citaten kan kopplas till platsen och stenarna är från Åkerholmen (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

VÄXTVAL I ASKGRAVLUNDEN

I askgravlunden kommer den stora skogslönnen, tre rönnar samt så mycket som möjligt av fåltskiktet sparas. Andra buskar och träd grävs bort, speciellt de rotskottsskjutande arterna så som slån, nypon, hagtorn samt fleråriga rotogräs.

Många av de växter som behålls och planteras in i askgravlunden har symboliska värden på både svenska och engelska. Många har även ett kulturhistoriskt värde i och med att de var vanligare förr i det gamla odlingslandskapet. Vissa arter är sällsynta och andra är viktiga födokällor för fåglar och insekter.

Träd

De träd som ska behållas från åkerholmen idag är en stor skogslönn (*Acer platanoides*) och tre rönnar (*Sorbus aucuparia*).

Skogslönnen (*Acer platanoides*) är ett träd som blir 20-25 m högt, växer i välränerad jord och är kalkgynnad (Bengtsson, 1998, *Stadsträd från A-Z*, sid. 32). Den blommar med limefärgade blommor i maj alldeles innan bladutspringet och får en guldgul höstfärg i oktober. Sveriges största lönn växte i Alsike vid den gamla gästgivargården fram till 1938 och blev 27 m hög med en omkrets på 5,55 m i brösthöjd (Den virtuella floran [online] sökord: lönn)

Rönnen (*Sorbus aucuparia*) är en ljuskrävande pionjärart som uppträder i många olika skepnader, vissa blir 10-15 meter höga träd medan andra bara blir stora buskar. De är kortlivade, oftast blir de inte äldre än 60 - 80 år (Bengtsson, 1998, sid. 144). Rönnen blommar med gräddvita blommor i maj - juni och får orangeröda rönnbär och en orangeröd höstfärg i oktober. Rönnbären är en viktig födokälla för fåglar och sitter

kvar långt in på vintern (Den virtuella floran [online] sökord: rönn).

De nya träden (tab. 2, sid. 69) som ska planteras i askgravlunden är skogsek (*Quercus robur* fk *Ultuna* E), rosenapel (*Malus floribunda*), prydnadsapel (*Malus 'Crittenden'*) och vildapel (*Malus sylvestris*).

Skogsek (*Quercus robur* fk *Ultuna* E) är ett stort och mäktigt träd som kan bli upp till 30 m högt och 25 m brett, men det tar lång tid för den att nå sådana storlekar, även om den växer fortare i början. Ett 10 årigt exemplar är ca 5 m högt och bredden beror mycket på i vilken miljö den växer. Om trädet växer på en öppen och solig plats får den en bred krona och om den växer inne i ett trädbestånd får den en hög och smal krona. För att eken ska utveckla sin karaktäristiska breda krona krävs det alltså att den står öppet och solbelyst. Skogseken har en vid ståndortsamplitud och klarar att växa i allt från styv lera till bergsskrevor. Men bäst utvecklas den på närings- och humusrika jordar med lerinnehåll och tillgång på fukt och solljus. Skogseken tål inte någon konkurrens från andra träd i sin omedelbara närhet, den kan skadas svårt av piskande grenar och stammar från t. ex. ask (Bengtsson, 1998, *Stadsträd från A-Z*, sid. 127-128). Trädet är vindtåligt, men svåretablerat och kräver att den planteras i en stor kvalitet som är minst 3 x omplanterad med klump för att den ska etablera sig. Planteringen ska ske på våren eller sen höst (efter den 15 november) och vattnas under etableringsfasen, jordklumpen får inte torka ut (*Stångbykatalogen 2011-2012*, sid. 86). Vid bland annat entrén till askgravlunden ska det stå en skogsek. Eftersom det är ett träd som förknippas med Alsike, dels genom att det växer stora

bestånd av stora ekar längs med Mälaren i närområdet, och dels genom att ortsnamnet Alsike har två alternativa betydelser och "helgedomen vid ekdungen" är en av dem. Denna ek ska symbolisera Livets träd och Gråteken som Debora blev begravd under i första Moseboken. Den ska planteras med en stor kvalitet för att få upp volymen på planteringen snabbt så att platsen inte känns utsatt.

Rosenapel (*Malus floribunda*) är ett träd som blir mellan 4 - 7 m högt med en paraplyformad krona som är lika bred som trädet är högt. Blommor gör trädet mycket rikligt i maj - juni, knopparna är mörkt rosaröda och blommorna rosa för att sedan övergå i vitt. Frukterna är små och gula (*Stångbykatalogen 2011-2012*, sid. 66).

Prydnadsapel (*Malus 'Crittenden'*) är ett litet kompakt träd som blir omkring 3-5 m högt och lika brett. Den blommar i maj - juni med ljusrosa blommor och rosa knoppar. Frukterna är lysande lackröda och gula och sitter länge in på hösten. Bladens höstfärg är gul (*Hallbergs Plantskola växtkatalog 2013-2014*, sid. 37).

Vildapel (*Malus sylvestris*) är en stor buske eller litet träd som blir omkring 6 - 9 m högt och 5 - 7 m brett. Den blommar i maj - juni med stora vita till rosa blommor och får grön gula, syrliga äpplen på hösten och en gul höstfärg. I sverige växer den vilt och är ganska vanlig i lövskog, skogsbryn och på kulturmark och har funnits här sedan stenåldern (Den virtuella floran [online] sökord: vildapel). Det finns redan några exemplar i askgravlundens närområde. Vildapelns ekologiska värden är höga som föda till faunan och kulturhistoriska värdena beror av att arten funnits i kulturmark sen

sådan lång tid, därför ska det planteras några exemplar i kanten på askgravlundens östra, solbelysta sida.

Buskar

De buskar (tab. 2, sid. 69) som ska planteras i askgravlunden är häggmispel (*Amelanchier spicata* fk *Falun* E), bukettapel (*Malus toringo* var. *sargentii* fk *Eskilstuna* E), jungfruuros (*Rosa x alba 'Alba Maxima'*) och rugosa-ros 'Louise Bugnet' (*Rosa rugosa 'Louise Bugnet'*).

Häggmispel (*Amelanchier spicata* fk *Falun* E) är en buske med smalt växtsätt som blir runt 4 m hög om man inte beskär den. Den blommar med vita blommor i maj - juni tillsammans med ett något kopparfärgat bladutspring. I juli - augusti får häggmispeln blå ätliga bär som är omtyckta av fåglar och i oktober en lysande orange höstfärg. I Uppland har häggmispeln funnits förvildad och naturaliserad sedan 1901 och växer idag till exempel både på hela Uppsalaåsen i trakten, samt på själva åkerholmens södra spets (Den virtuella floran [online] sökord: häggmispel). Häggmispeln ska utgöra häcken på askgravlundens norra sida. Detta eftersom den har egenskaper som liknar slånen som växer där idag i blomning och bär, dessutom finns den redan på åkerholmen, men är inte lika aggressivt rotskjutande som slånen. Häggmispelhäcken fungerar även som ett skydd för fåglar och småvilt. Dock blir häggmispeln för hög obesuren, därför ska den klippas varje vår till 1,2 m höjd. Förutom första året då den ska klippas ner till 0,2 m och därefter få förgrena sig så att häcken blir tät ända nerifrån marken. Häggmispeln ingår i familjen rosväxter och eftersom det idag växer slån, som ingår i samma växtfamilj, där häggmispeln ska planteras så måste jorden

bytas innan den planteras.

Buketapel (*Malus toringo* var. *sargentii* *fk Eskilstuna E*) är en rundad, luftig buske som blir runt 1,5-2 m hög och lika bred. Den blommar rikligt med vita blommor i maj och får rikligt med klarröda små frukter i augusti - september som är omtyckta av fåglar och sitter kvar till långt in på vintern. Höstfärgen är gyllengul och busken utgör ett utmärkt fågel- och småviltsskydd. Den trivs bäst i sol med väl-dränerad och näringsrik jord (*Hallbergs Plantskola växtkatalog 2013-2014*, sid. 134). Buketapeln ska planteras i grupper, både där vägen delar sig vid traktorvägen samt vid entrén till askgravlundens väster om Gråteken.

Jungfruros (*Rosa x alba 'Alba Maxima'*) är en gammaldags buskros som är känd i Europa sedan 1100-talet. I Sverige är det mycket vanligt att hitta den i gamla övergivna trädgårdar och sorten kallas för vit bondros på svenska. Busken blir 2,5 m hög och lika bred om den inte beskärs vilket ska göras sparsamt på vårvintern. Den blommar med kräm vita, fyllda, doftande blommor i juni- juli och får röda nypon. Den är mycket hårdig, skuggtålig, anspråkslös, lättodlad och kan

bli mycket gammal (Gustavsson, *Rosor för nordiska trädgårdar: buskrosor*, 2008, sid. 177).

Rugosa-ros 'Louise Bugnet' (*Rosa rugosa 'Louise Bugnet'*) är en tålig buskros med kraftigt och tätt växtsätt. Den är rotäkta, skjuter inte rotskott och blir omkring 1,5 m hög och lika bred. Den blommar med vita, fyllda, doftande blommor i juli och remonterar senare på säsongen fram till frosten. Knopparna är rosa, bladverket friskt grönt och nyponen orangeröda. Den trivs i sol till skugga, är mycket frisk och hårdig, anspråkslös och lättodlad. Beskrining kan ske antingen genom en lättare urgallring varje vårvinter eller en total förnygring var 3-6 år (Gustavsson, 2008, sid. 328) Louise Bugnet-rosen ska planteras tillsammans med jungfrurosen vid hållarna söder om Gråteken. De ska tillsammans skapa ett rosensnår, vilket är en vanlig syn på åkerholmar och ger på så sätt en natur- och kulturhistorisk förankring, ett pedagogiskt- samt estetiskt värde. Detta rosenbuskage är även mycket lättskött eftersom det inte sprider sig, kräver väldigt lite skötsel, är mycket hårdigt

och anspråkslöst i sina växtplatskrav. Det blommar och doftar dessutom mer än ett nyponrosbuskage och under en längre period vilket är bra för humlor, bin och besökande.

Örter och gräs

Torrängen och torrbacken

Torrängsfloran runt hållarna i askgravlundens sydvästra del och torrängsfloran i den soliga och branta sluttningen i askgravlundens sydöstra del ska bevaras och kompletteras med örtpluggplanter så som kattfot (*Antennaria dioica*), liten blåklocka (*Campanula rotundifolia*), backnejlika (*Dianthus deltoides*), brudbröd (*Filipendula vulgaris*), bergssyra (*Rumex acetosella*), mandelblom (*Saxifraga granulata*) och tjärblomster (*Viscaria vulgaris*).

Den skuggiga dungen

Fältskiktet på den steniga och skuggiga höjdryggen i askgravlundens sydöstra del, där den stora lönnen står, ska bevaras och kompletteras med örtpluggplanter så som midsommarblomster (*Geranium sylvaticum*), gullviva (*Priumula veris*), ängsskära

(*Serratula tinctoria*), rödblåra (*Silene dioica*) och ängsvädd, (*Succisa pratensis*). Samt ormbunken träjon (*Dryopteris filix-mas*) i skrevor mellan stenarna. Träden och buskarna som planteras i den delen kommer bevara den skuggiga miljön och därför krävs det att örterna är skuggtåliga. Rödblåra, gullviva och ängsvädd är omtyckta av humlor och bin, rödblåra även av fjärilar, och skulle bidra till den biologiska mångfalden och det estetiska värdet för platsen. Gullviva och ängsskära är fridlysta arter. Midsommarblomster, gullviva, och rödblåra finns i närområdet (tab. 3, sid. 70).

Blomsterängen

I delen av askgravlundens mellan de båda höjdryggarna med bland annat gravsättningsområdet, ska grässvålen tas bort, buskar, sly och träd dras upp med rötterna (speciellt de rotskottsskjutande arterna så som slån, nypon, hagtorn och fleråriga roträs) berättar Mårten Hammer i en telefonintervju. En magrare mineraljord ska sedan fyllas på och ytan ska jämnas ut så att en jämnt sluttande yta skapas från

Träd och buskar- (Lignoser)

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Blomning	Sol	Skugga	Normal-fuktigt	Torrt	Fåglar	Humlor/ bin	Sällsynt	Finns i området	Kul-turhistoriskt värde	Symbolik
Skogslönn	<i>Acer platanoides</i>	maj	x		x			x		x		
Häggmispel	<i>Amelanchier spicata E</i>	maj-jun	x	x	x		x	x		x		
Prydnadsapel	<i>Malus 'Crittenden'</i>	maj-jun	x		x		x	x				
Rosenapel	<i>Malus floribunda</i>	maj-jun	x		x		x	x				
Vildapel	<i>Malus sylvestris</i>	maj-jun	x		x		x	x		x	x	kärlek, fruktsamhet, livet, upplysning, kunskap, rikedom
Buketapel	<i>Malus toringo</i> var. <i>sargentii</i> <i>fk Eskilstuna E</i>	maj	x		x		x	x				
Skogsek	<i>Quercus robur</i> <i>fk Ultuna E</i>	maj	x		x					x	x	livets träd, gråteken, styrka, mod
Jungfruros	<i>Rosa x alba 'Alba Maxima'</i>	jun-juli	x	x	x		x	x			x	kärlek, Jungfru Maria
Vresros	<i>Rosa rugosa 'Louise Bugnet'</i>	jul-sep	x	x	x	x	x	x				kärlek, Jungfru Maria
Rönn	<i>Sorbus aucuparia</i>	maj-jun	x		x	x	x	x		x	x	siarträd, om det blir mycket rönnbär, blir det en kall vinter

Tabell 2. Tabell över alla träd och buskar i gestaltningsförslaget, tillsammans med blomtid och färg, vilken växtplats de trivs i, om de är viktiga för fåglar, humlor eller bin, om de är sällsynta, om de redan finns i området kring Alsike kyrka, om de är kulturhistoriskt värdefulla, samt vad de symboliserar (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från: Den virtuella floran [online]; Katolik [online] *Maria blommor*; Gustavsson, *Rosor för nordiska trädgårdar: buskrosor*, 2008; *Hallbergs Plantskola växtkatalog 2013-2014*, 2013; Bengtsson, 1998, *Stadsträd från A-Z; Stångbykatalogen 2011-2012*, 2011; Myhr, e-post korrespondens [2013-09-16]).

stenmjölsgången ner mot södra spetsen av askgravlund. Därefter ska geofyterna spridas ut över ytan (se sid. 72) och till slut ett lager med mager växtjord läggas ut över ytan. Därefter planteras örtpluggplantorna i små grupper och en ängsfröblandning sprids över hela ytan. Ytan måste sedan vattnas riktigt under de första veckorna så att den

hålls konstant fuktig. Örtpluggplantorna ger platsen en mer uppvuxen karaktär redan från dag 1, men de är dyrare och vissa arter går inte att få tag på som pluggplantor. Därför är en kombination av de båda planteringssätten en bra medelväg att gå (Mårten Hammer [2013-09-10] telefonintervju). Artsammansättningen på ytan ska vara 60

% örter och 40 % gräs så att ängen står ut från omgivningen som en blomsteräng. Eftersom askgravlund har ett varierande mikroklimat ska det vara en blandning av solkrävande och skuggtåliga arter som kan växa i normalfuktig till torr jord (tab. 3 och 4). Örterna ska även vara omtäckta av fjärilar, humlor och bin för att locka insekter till

platsen. Sällsynta uppländska arter som förr var vanligare när ängarna hävdades måste tas in i askgravlundens växtval, precis som ängsarter som finns i närområdet. Om frö till dessa är svåra att hitta kan hö från platser med dessa arter strös ut över ytan och låta fröa av sig. Detta är viktigt för att säkerställa och öka den biologiska mångfalden i området. Det är

Örter

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Blomning	Sol	Skugga	Normal-fuktigt	Torrt	Fjärilar	Humlor/bin	Sällsynt	Finns i området	Kulturhistoriskt värde	Symbolik
Rölleka	<i>Achillea millefolium</i>	jun-okt	x		x	x	x			x		Kristus rygg, Our Lord's Back, God's Hand, Our Lord's Towel
Kattfot	<i>Antennaria dioica</i>	maj-jul	x			x			(x)	(x)	x	Our Lady's Flower, Ascension Flower
Slåttergubbe	<i>Arnica montana</i>	jun-jul	x			x			x		x	Our Lady's Milk, Mary's Grape
Liten blåklocka	<i>Campanula rotundifolia</i>	jul-sep	x			x				x		Den blå färgen är Jungfru Marias, Our Lady's Thimble, Mary's Bells
Stor blåklocka	<i>Campanula persicifolia</i>	jul-aug	x		x			x		x		Den blå färgen är Jungfru Marias, Our Lord's Slipper
Rödclint	<i>Centaurea jacea</i>	jul-sep	x		x	x	x	x		x		Trinity Flower
Väddclint	<i>Centaurea scabiosa</i>	jul-aug	x		x	x	x	x		x		Our Lord's Pincushion, Hail Mary Stick
Backnejlika	<i>Dianthus deltoides</i>	jun-aug	x			x	x			x		Mary's Pink, Christ's Eye,
Brudbröd	<i>Filipendula vulgaris</i>	maj-jul	x		x	x				x	x	Jungfru Maria bröd
Gulmåra	<i>Galium verum</i>	jun-jul	x		x	x		x		x	x	Jungfru Maria sänghalm, Mother of God's Hair
Midssommarblomster	<i>Geranium sylvaticum</i>	jun-jul		x	x					x		God's Grace Plant
Rödfibbla	<i>Hieracium aurantiacum</i>	jun-jul	x		x				x	(x)		
Flockfibbla	<i>Hieracium umbellatum</i>	jul-okt	x			x	x			x		
Fyrkantig johannesört	<i>Hypericum maculatum</i>	jul-sep	x		x	x				x	x	Mary's Bedstraw, Herb of the Cross
Äkta johannesört	<i>Hypericum perforatum</i>	jul-sep	x		x	x		x		x	x	Mary's Glory, St. John's Herb, Holy Mary's Herb, Christ's Blood
Slåtterfibbla	<i>Hypochoeris maculata</i>	jul-aug	x		x	x				x	x	
Äkervädd	<i>Knautia arvensis</i>	jun-aug	x		x	x	x	x		x		St. Joseph's Buttons
Sommarfibbla	<i>Leontodon hispidus</i>	jul-aug	x		x	x	x					
Prästkrag	<i>Leucanthemum vulgare</i>	jun-jul	x		x	x	x	x		x		
Svartkämpar	<i>Plantago lanceolata</i>	maj	x			x	x			x		
Rödkämpar	<i>Plantago media</i>	maj-jul	x		x		x			x		
Gullviva	<i>Primula veris</i>	maj-jun	x	x	x			x	(x)	x	x	Himlanyckel, Jungfru Marias nycklar, Lady's Fingers, Angel Eyes
Smörblomma	<i>Ranunculus acris</i>	jun-sep	x		x					x		Virgin Mary's Help, Lady's Slipper, Our Lord's Slipper
Äkta ängsskallra	<i>Rhinanthus minor ssp. minor</i>	jun-aug	x		x						x	
Äkta höskallra	<i>Rhinanthus serotinus ssp. vernalis</i>	jun-jul	x		x				x		x	
Ängssyra	<i>Rumex acetosa</i>	maj-jun	x		x		x			x		Cross Flower
Bergssyra	<i>Rumex acetosella</i>	jun-jul	x			x	x			x		Cross Flower, Jesus Christ's Blood
Mandelblomma	<i>Saxifraga granulata</i>	maj-jun	x			x					x	God's Potato, Mary's Saxifrage
Ängsskära	<i>Serratula tinctoria</i>	jul-sep	x	x	x				x			
Rödblåra	<i>Silene dioica</i>	maj-aug	x	x	x		x	x		x		Mary's Rose
Smällglim	<i>Silene vulgaris</i>	jun-aug	x		x		x					
Ängsvädd	<i>Succisa pratensis</i>	aug-sep	x	x	x			x				
Tjärblomster	<i>Viscaria vulgaris</i>	maj-jul	x			x	x			x		

Tabell 3. Tabell över alla örter i gestaltungsförslaget, tillsammans med blomtid och färg, vilken växtplats de trivs i, om de är viktiga för fjärilar, humlor eller bin, om de är sällsynta, om de redan finns i området kring Alsike kyrka, om de är kulturhistoriskt värdefulla, samt vad de symboliserar (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från: Den virtuella floran [online]; Veg tech [online]; SKUD [online]; Katolik [online] *Maria blommor*; Ogräsrådgivaren [online] *Utrötningsshotade ogräs - rödlistade arter*; Achen, 1978; Hammer, telefonintervju [2013-09-10]; Gamberg, e-post korrespondens [2013-08-05]).

även viktigt ur ett natur- och kulturhistoriskt, pedagogiskt samt ett historiskt perspektiv. Det är därför ytterst viktigt att hävda ängen ordentligt med en årlig slåtter i augusti när växternas frön har mognat och sedan låta det slagna höet ligga i någon dag för att låta det fröa av sig. Därefter ska det tas bort så att ingen gödslingeffekt sker.

Örter på ängen

Örter som ska sås och planteras med pluggplantor på askgravlundens äng är: rölleka (*Achillea millefolium*), kattfot (*Antennaria dioica*), slåttergubbe (*Arnica montana*), liten blåklocka (*Campanula rotundifolia*), stor blåklocka (*Campanula persicifolia*), rödklint (*Centaurea jacea*), vädtklint (*Centaurea scabiosa*), backnejlika (*Dianthus deltoides*), brudbröd (*Filipendula vulgaris*), gulmåra (*Galium verum*), midsommarblomster (*Geranium sylvaticum*), rödfibbla (*Hieracium aurantiacum*), flockfibbla (*Hieracium umbellatum*), fyrkantig johannesört (*Hypericum maculatum*), äkta johannesört (*Hypericum perforatum*), slåtterfibbla (*Hypochoeris maculata*), åkervädd (*Knautia arvensis*), sommarfibbla

(*Leontodon hispidus*), prästkrage (*Leucanthemum vulgare*), svartkämpar (*Plantago lanceolata*), rödkämpar (*Plantago media*), gullviva (*Primula veris*), smörblomma (*Ranunculus acris*), äkta ängsskallra (*Rhinanthus minor* ssp. *minor*), äkta höskallra (*Rhinanthus serotinus* ssp. *vernalis*) ängssyra (*Rumex acetosa*), bergssyra (*Rumex acetosella*), mandelblomma (*Saxifraga granulata*), ängsskära (*Serratula tinctoria*), rödblåra (*Silene dioica*), smållglim (*Silene vulgaris*), ängsvädd (*Succisa pratensis*) och tjärblomster (*Viscaria vulgaris*). Av dessa är det ängsskära, äkta ängsskallra och äkta höskallra som troligtvis är svåra att hitta som pluggplantor eftersom de är så pass ovanliga idag och måste därför sås, de andra arterna kan antingen sås eller planteras med pluggplantor.

Gräs på ängen

Gräsarterna som ska sås och planteras med pluggplantor på askgravlundens äng är: Vårbrodd (*Anthoxanthum odoratum*), darrgräs (*Briza media*), luddlosta (*Bromus hordeaceus*), kruståtel (*Deschampsia flexuosa*), ängshavre (*Helictotrichon*

pratense), knippfryle (*Luzula campestris*), ängsfryle (*Luzula multiflora*) och flentimotej (*Phleum phleoides*). Av dessa arter är det vårbrodd, darrgräs, bergslok och flentimotej som kan hittas som pluggplantor, men alla arterna kan sås.

Gräsarterna har valts eftersom de alla har estetiska värden, så som darrgräsets darrande frövipa, frylens doft, vårbroddens höstfärg och flentimotejens vårfärg. Alla finns dessutom redan i närområdet samt sprider sig inte aggressivt utan konkurrerar på lika villkor med örterna. Gräsen har i likhet med örterna lite olika ståndortspreferenser och kommer på så sätt sprida och föröka sig där de trivs som bäst och en variation i ängen kommer att kunna synas. Där det är lite skuggigare kommer till exempel kruståtel och bergslok trivas och där det är full sol och torrt kommer till exempel luddlosta, ängshavre och flentimotej trivas. Flentimotejen är dessutom en sällsynt art med kulturhistoriskt värde som är viktig att ta med.

Geofyter

Med geofyter (lök-, knöl- och rhizomväxter) kan man få en längre blomningsperiod på

året, eftersom flera av dem blommar långt innan perennerna blommar. Vissa geofyter blommar även på hösten och kan på så sätt förlänga blomstersäsongen även åt det hållet.

De geofyter jag har valt för det här gestaltungsförslaget (tab. 5, sid. 72) är arter som de flesta känner igen, tycker om, känner sig trygga med och har minnen till. Det kan skapa trygghet, lugn och kontemplation, något som är viktigt på en begravningsplats. Minnen från barndomens vitsippsbackar kan till exempel dyka upp upp när man ser blommande vitsippor och en positiv känsla infinner sig hos den sörjande besökaren.

Först på året, redan i februari-mars, ska tuvor av vita snödroppar (*Galanthus nivalis*) titta upp ur den tinande marken. Dessa ska symbolisera känslan av hopp, att livet återvänder och att vi går mot ljusare tider. Snödropparna ska planteras i grupper om 5 st, över ytor på 1 dm², grupperna koncentreras till den norra halvan av åkerholmen så de syns från gången och sittplatserna, men en och annan grupp planteras längre bort.

En blandning av tidig blåstjärna (*Scilla bifolia*) och sibirisk blåstjärna (*Scilla siberica*)

Gräs

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Blomning	Sol	Skugga	Normal-fuktigt	Torrt	Sällsynt	Finns i området	Kulturhistoriskt värde	Symbolik
Vårbrodd	<i>Anthoxanthum odoratum</i>	maj-jun	x		x	x		x		
Darrgräs	<i>Briza media</i>	jun-jul	x		x			x		Our Lady's tresses, Our Lady's Hair, Christ Child's Hair, Our Lord's Bread
Luddlosta	<i>Bromus hordeaceus</i>	maj-jun	x			x		x		
Kruståtel	<i>Deschampsia flexuosa</i>	jun-jul	x	x	x	x		x		
Ängshavre	<i>Helictotrichon pratense</i>	jun-jul	x			x		x		
Knippfryle	<i>Luzula campestris</i>	apr-maj	x			x		x		Our Lady's Hair, Our Lord's Beard
Ängsfryle	<i>Luzula multiflora</i>	maj-jun	x		x			x		
Bergslok	<i>Melica nutans</i>	maj-jul	x	x	x	x		x		
Flentimotej	<i>Phleum phleoides</i>	juli	x			x	x	x	x	

Tabell 4. Tabell över alla gräsarter i gestaltungsförslaget, tillsammans med vilken växtplats de trivs i, om de är sällsynta, om de redan finns i området kring Alsike kyrka, samt när de blommar (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från Den virtuella floran [online]; Veg tech [online]; Katolik [online] *Maria blommor*; SKUD [online]).

ska sedan avlösa snödropparna. Blandningen av blåstjärnorna gör så att blomningen varar längre än om endast en art skulle användas, eftersom den tidiga blåstjärnan blommar i mars-april och den sibiriska blåstjärnan blommar i april-maj. Blåstjärnornas lökar blandas 50/50 och sprids ut i grupper om 50 st över ytor på 1 m².

I april kommer vitsippor (*Anemone nemorosa*) och stor nunneört (*Corydalis solida*) att göra blåstjärnorna sällskap. Vitsipporna planteras i grupper om 12 st över ytor på 0,5 m² och de stora nunneörterna planteras i något glesare grupper om 15 st över ytor på 2 m². Den stora nunneörten är tänkt att väva ihop grupperna med blåstjärna och vitsippa så de bildar en matta av blomsterlundskaraktär (fig. 113) i mitten av åkerholmen innan ängens gräs och örter tar över i juni.

Under trädkronorna ska grupper av vitblommade orkidénarcisser (*Narcissus 'Thalia'*) lysa upp i april-maj. Som sedan avlöses av den väldoftande liljekonvaljen (*Convallaria majalis*) i maj-juni. Dessa ska symbolisera de vita blommorna som läggs på graven vid en gravsättning och tillsammans med krolliljorna symboliserar

de även liljorna på ängen i Lukasevangeliet. Orkidénarcisserna ska planteras i grupper om 5 st med ett c-c avstånd på 10 cm, liljekonvaljerna ska planteras i grupper om 15 st över ytor på 1 m².

Vid de solbelysta hållarna ska några tuvor av den torrmarksälskande backsippa (*Pulsatilla vulgaris*) planteras med pluggplantor (se sid. 69), i grupper om 5 st med ett c-c avstånd på 10 cm. På ängen i mitten av åkerholmen planteras krollilja (*Lilium martagon*) en och en jämnt över hela ytan med ett c-c avstånd på 1 m. Deras stänglar ska växa upp som solitärer över ängsfloret i juli och föra tankarna till de övergivna torpargrunder som finns i trakten. Sist på året att blomma är prakttidlösa (*Colchicum speciosum*), som blommar i september-oktober med rosa krokusliknande blommor. De ska planteras utmed gången, vid sittplatserna och under träd i grupper om 5 st med ett c-c avstånd på 10 cm.

Alla lökar och knölar planteras i september, på ett djup tre gånger så stort som löken eller knölens egen höjd. Vid planteringen kan ett lökjärn användas för att ta sig igenom den befintliga grässvålen. Annars kan även grässvålen tas bort på den yta där lökarna eller

Figur 113. Sibirisk blåstjärna, stor nunneört och vitsippa, blommar här tillsammans med fjolårets ormbunkar i en solig lundbacke (Foto: Lovisa Fogelfors, Göteborgs botaniska trädgård [2011-04-20]).

knölarna ska planteras, sedan strös lökarna ut över jorden och planteras, grässvålen ska inte läggas tillbaka. Om marken är packad eller lerig kan planteringsgroparna bottenas med sand innan löken läggs ner och hålet fylls igen. Efter plantering ska jorden tryckas till och sedan vattnas så att rötterna får

kontakt med jorden. Plättarna med bar jord kan sedan användas för att så in ängsfrö i (sid. 71). Vitsippa och liljekonvalj har rhizom och ska tillsammans med backsippa planteras som ängsörterna med örtpluggplantor (se sid.70).

Geofyter

Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Blomning	Sol	Skugga	Normal-fuktigt	Torrt	Sällsynt	Finns i området	Kulturhistoriskt värde	Symbolik
Vitsippa	<i>Anemone nemorosa</i>	apr-maj	x	x	x			x	x	Candlemas Caps, Lady's Nightcap, Mary's Hand
Prakt tidlösa	<i>Colchicum speciosum</i>	sep-okt		x	x					Our Lord's Slipper
Liljekonvalj	<i>Convallaria majalis</i>	maj-jul		x	x			x		Vår frus tårar, obehälsad, Ladder-to-Heaven, Mary's Bells
Stor nunneört	<i>Corydalis solida</i>	apr-maj	x	x	x			x		Our Lady's Hen,
Snödroppe	<i>Galanthus nivalis</i>	feb-apr	x	x	x			x		Renlighet, förnyelse och hopp, Our Lady's Bells, Candlemas Bells Pentecost Flower
Krollilja	<i>Lilium martagon</i>	jul-aug		x	x			x	x	Our Lady's Tears, Jungfrulighet och renhet
Orkidénarciss	<i>Narcissus 'Thalia'</i>	apr-maj	x	x	x					Renhet och oskuld, oskuldens lilja, Angel's Flower
Backsippa	<i>Pulsatilla vulgaris</i>	apr-maj	x			x	x	x	x	Easter Flower, Passion-flower, Easter Bells
Tidig blåstjärna	<i>Scilla bifolia</i>	mar-apr	x	x	x					Fastans blå blomma
Sibirisk blåstjärna	<i>Scilla siberica</i>	apr-maj	x	x	x			x		

Tabell 5. Tabell över alla geofyter i gestaltungsförslaget, tillsammans med vilken växtplats de trivs i, om de är sällsynta, om de redan finns i området kring Alsike kyrka, samt när de blommar (Illustrerad av Lovisa Fogelfors, med underlag från: Den virtuella floran [online]; Veg tech [online]; SKUD [online]; Katolik [online] *Maria blommor*; Lilla fiskaregatan trädgårdsbutik [online])

DISKUSSION KRING GESTALTNINGSFÖRSLAG

Två alternativa gestaltungsforstag

Två olika alternativ för gestaltungsforlaget har övervägts, som tidigare nämnts. Alternativ ett har klipptgräsmattor på gravsättningsområdet och alternativ två har istället en högvuxen äng på gravsättningsområdet.

Gestaltungsforstag nummer 1 med den klippta gräsmattan (fig. 114) har fördelen att vid gravsättningen kan de som gravsätter samt de anhöriga gå ut på gravsättningsområdet utan att det uppstår några synliga trampskador i gräset. Detta gör gravsättningen enklare och mer tidseffektiv, samt riskerar inte den estetiska bilden av en orörd yta. Nackdelen med förslag 1 är att den är mycket mer skötselkrävande, gräsmattan ska klippas varje vecka, vattnas när det är torrt och gödslas på våren för att få den grön och fin. Detta skulle inte bara påverka växtligheten runt gräsmattan och medföra lägre natur- och kulturhistoriskavärden och sämre biologisk mångfald, utan heller inte passa in i platsens atmosfär, kulturlandskapet och i landskapsbilden.

Jag har därför valt att gå vidare med förslag nummer 2 med den högvuxna ängen (fig. 115), eftersom det skulle ge ett högre biologiskt värde om ängen hävdades på traditionellt vis med slåtter. Det skulle även passa bättre in i landskapsbilden och kännas mer naturligt i gestaltungsningen på platsen. Det skulle också ge ett större natur- och kulturhistoriskt värde och knyta an till det traditionella uppländska kulturlandskapet så att besökare skulle känna igen sig och känna sig trygga. Det symboliska värdet blir också högre då ängsfloran bättre än gräsmattan symboliserar Edens lustgård, paradiset, livet och döden, livets förgänglighet och hoppet om uppståndelsen. Det är möjligt att gå runt askgravlunden

och gå in i den söderifrån och på så sätt inte ge upphov till några synliga trampskador i ängen norrifrån även innan ängen är slagen. Från att ängen är slagen i augusti fram till att tjälen kommer är det dessutom möjligt att gå ut på gravsättningsområdet utan risk för trampskador. Man skulle även kunna överväga om det är möjligt att strö ut askan över ängen, då behöver ingen gå ut på gravsättningsområdet vid gravsättningen.

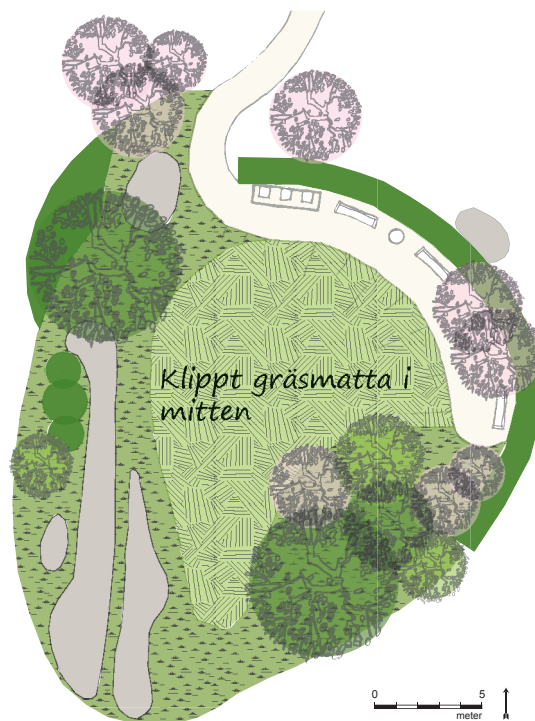
Askgravlunden som den tredje naturen

Gestaltungsningen av askgravlunden på åkerholmen kan ses som ett sätt att skapa en del av den tredje naturen. Den tredje naturen är ett begrepp som bland annat diskuteras av John Dixon Hunt

(*Reading and Writing the site*, 1992, sid. 131-132). Hunt refererar till den gamle romaren Cicero som talar om en andra natur (*alteram naturam*) som han kallade sin tids romerska odlingslandskap, ett landskap av broar, vägar, fält och terrasserade vinodlingar, ett landskap där människan hade introducerat och byggt det som passade henne. Eftersom Cicero talade om en andra natur måste det också ha funnits en första natur, utan mänsklig påverkan, det vi nu kallar vildmarken säger Hunt. Hunt fortsätter sitt resonemang med att referera till italienaren Jacopo Bonfadio som på 1600-talet skrev om trädgårdar som då var högsta mode. Trädgårdar var platser för njutning och skönhet, där

nyttan inte styrde som i odlingslandskapet. I trädgården ville man skapa en natur som sammanlevde med konsten och från dessa båda skapas då en tredje natur (una terza natura). Gestaltungsningen av askgravlunden på åkerholmen kan på ett plan jämföras med ett sådant arbete. Åkerholmen skulle kunna beskrivas som Ciceros andra natur, visserligen inte det gamla romerska men ett svenskt odlingslandskap, och gestaltungsningen som tillförs i gestaltungsforlaget kan vara den syntes som tillsammans med utsmykningsföremålen, gravvårdarna och diktstenarna utgör Jacopo Bonfadios tredje natur.

Figur 114. Skiss över förslag 1- Klippt gräsmatta i mitten (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

Figur 115. Skiss över förslag 2- Högvuxen äng i mitten (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

5. AVSLUTANDE DISKUSSION OCH REFLEKTION

*“Snart alla ängar stå i skrud, Och skogen kläder sig som brud,
När livets krafter blommar. Så kom vår i Jesu namn I folkens
liv, i kyrkans famn, Till alla själs fromma.”* (Psalmboken, 1966,
472:3)

DISKUSSION OCH REFLEKTION

Alsike församling har sedan 1960 sett ett behov av att utvidga kyrkogården. På Alsike kyrkogård finns idag två gravskick, urngrav och kistgrav. Att det finns olika alternativa gravskick är viktigt anser pastoratet, då befolkningen växer snabbt och består av många olika befolkningsgrupper med olika behov och livsåskådningar. Knivsta pastorat vill lägga till ytterligare ett gravskick, i form av en gemensamhetsgrav på åkerholmen söder om kyrkogården.

Målet med detta arbete har varit att ta fram ett välgrundat och genomarbetat gestaltungsförslag för en askgravlund, som är ett gemensamhetsgravskick, på åkerholmen vid den medeltida Alsike kyrka. Gestaltungsförslaget skulle ta hänsyn till och bevara platsens förutsättningar och värden, samt möta behoven hos sörjande och besökande i en askgravlund.

Arbetet har haft tre syften, huvudsyftet var att Knivsta pastorat skulle kunna använda arbetet som förfrågningsunderlag vid ansökan om tillstånd hos Länsstyrelsen och hos Knivsta kommun, för att anlägga en askgravlund vid Alsike kyrka som möter behoven hos boende i församlingen. Dessutom skulle arbetet kunna användas

som en visualisering av gestaltungsförslaget och läsas av en intresserad allmänhet i Knivsta kommun. Slutligen skulle arbetet även kunna användas av Movium, SLU, som ett exempel på en gestaltning av en askgravlund.

För att nå målet med gestaltungsförslaget har arbetet utgått från följande frågeställningar:

1. Vilka värden och förutsättningar finns att ta hänsyn till för gestaltning av en askgravlund på en åkerholme vid en medeltida kyrka?
2. Hur kan man gestalta en askgravlund på en åkerholme, vid en medeltida kyrka, i ett biologiskt och kulturhistoriskt känsligt område i Uppland, och samtidigt bevara områdets olika värden?
3. Vilka behov har sörjande och besökande som bör mötas genom askgravlundens gestaltning?
4. Hur kan man i en askgravlund ta hänsyn till natur- och kulturhistoria, andligt symbolspråk och möta sörjandes och besökandes behov genom design och växtmaterial?

1. Åkerholmens värden och förutsättningar inför gestaltningen av askgravlund

För att svara på den första frågeställningen; vilka värden och förutsättningar finns att ta hänsyn till för gestaltning av en askgravlund på en åkerholme vid en medeltida kyrka, arbetade jag på flera sätt. Jag valde sex fokusområden att undersöka med olika metoder; platsens kulturhistoria, platsens ståndort, floran, gravskicket askgravlund och lagstiftningen för denna, andligt symbolspråk och besökandes behov. Metoderna för undersökningen var litteratur- och arkivstudier, ståndorts- och vegetationsinventering, plats- och rumsanalyser, platsbesök, fotodokumentation samt intervjuer. På detta sätt undersöktes historia, dagens situation och eventuella framtidsplaner för åkerholmen och dess omkringliggande landskap, ståndort och markförhållanden, biologisk mångfald och biotopskyddet för åkerholmar, landskapsbildsskydd i området, begravningsbestämmelser för askgravlundar samt andligt symbolspråk

på begravningsplatser. Med hjälp av resultaten från undersökningarna har jag tagit fram platsens värden och förutsättningar, som jag sedan bland annat byggt gestaltungsförslaget på. De värden och förutsättningar för åkerholmen jag fann genom mina undersökningar, var natur- och kulturhistoriska värden, landskapsbildens värden, pedagogiska värden, gravskicket askgravlunds värden, andliga värden samt rekreationsvärden.

Natur- och kulturhistoriska värden

Bygden runt Alsike kyrka är en mycket gammal jordbruksbygd, bland annat med båtgravar och lämningar av bosättningar från sent 500-tal i grannbyn Tuna (Hjulström & Isaksson, 2005 [online] sid. 44) och med en runsten på kyrkogården, troligen från 1000-talet (Kilström & Estham, 1971, sid. 6). Gamla Alsike by har anor från medeltiden och sedan mitten av 1600-talet ligger Krusenbergs herrgård med sitt herrgårdsskap kring kyrkan (Elsemark, 1991 [online] sid. 3-5).

Traditionell hävd har dock till stor del upphört i landskapet närmast kyrkogården och därmed har den karaktäristiska ängsfloran och faunan blivit fattigare på grund

av igenväxning och mindre intensivt bete, bortsett från Alsikehagen som fortfarande hävdas (Borgegård, 1994, [online] sid. 6-17; Riksarkivet [online] *GEORG: Karta A10:140-141*; Lantmäteriet [online] Historiska kartor. 03-ALS-45 *Laga skifte*. 1895; Lantmäteriet [online] Historiska kartor. Alsike J133-1115b54 *Ekonomiska kartan*. 1952). Att använda sig av den traditionella ängsfloran i gestaltungsförslaget samt hävda den på traditionellt vis genom slätter, skulle öka de natur- och kulturhistoriska värdena samt även de pedagogiska värdena på platsen.

Landskapsbildens värden

Alsikebygden har ett högt landskapsvärde och landskapsbilden måste enligt (*Naturvårdsinventering av Uppsala kommun 1988-1996*. 35, *Alsike socken (ALS)*, 1997, sid. 4-5) skyddas från felplacerad bebyggelse, skogsplantering, energiskogsodling, kraftledning och vägar.

Alsike kyrkogård med omgivande kulturlandskap ligger inom ett allmänt naturvårdsobjekt, men något specifikt naturvårdsobjekt finns inte på själva åkerholmen (fig. 38, sid. 30). (Ahlén, 2007 [online] sid. 136). Värde ligger i den större landskapsbilden (*Naturvårdsinventering*, 1997, sid. 4-5) samt artsammansättningen i området runt omkring (Ahlén, 2007 [online] sid. 136).

Fem vyer från åkerholmen är värdefulla att bevara, mot Alsikehagen med skogsskulle, över kyrkviken, över fälten mot Alsike strandäng, mot Tuna by och mot kyrkan. Två vyer kan ge både insyn och utblick, som

också utgör behov hos besökande, och de kan göras mer skyddade med en halvhög plantering. Dessa vyer ger kontakt med de natur- och kulturhistoriska värdena i det vackra jordbrukslandskapet omkring.

Pedagogiska värden

Åkerholmen har också pedagogiska värden som från början inte ingick i frågeställningen, men som uppmärksammades under arbetets gång. Dessa kan betonas och förtydligas genom små skyltar vid vart och ett av de fem siktstråken. Skyltarna beskriver och förklarar histora, natur och botaniska värden i det omkringliggande landskapet och på själva åkerholmen. John Dixon Hunt (*Reading and writing the site*, 1992, sid. 136) beskriver hur landskapsarkitekten kan läsa trädgården, landskapet och dess historia ur de former och föremål som där förekommer. På åkerholmen kan denna historia göras läsbar för alla besökare genom skyltarna som hjälper till att översätta landskapets former och de processer som där förflutit till idag.

Gravskicket askgravlunds värden

Gravskicket askgravlund är ett gemensamhetsgravskicket, där man inte har separata gravar. Tillstånd för att anlägga en askgravlund omges av lagstiftning, bland annat krävs tillstånd från Länsstyrelsen för nedgrävning av askor, då detta är ett miljöfarligt avfall pga kvicksilverhalten (Miljöbalken (1998:808) 9 kap. 1 §). Detta är vanlig praxis och tillstånd brukar ges eftersom gravplatser måste finnas, om ingenting specifikt hindrar detta lokalt på

platsen. En askgravlund på åkerholmen vid Alsike kyrka förväntas inte utgöra något svårt beslut. Andra liknande begravningsplatser har fått detta tillstånd, t ex Täby södra begravningsplats, Täby kyrkby. Allmänna platser – och hit hör en askgravlund – måste vara tillgängliga för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga (ALM (BFS 2011:5 ALM 2) med stöd av Plan och bygglagen (2010:900) 8 kap. 1 §) Detta innebär exempelvis att gångtor, belysning, skyltning och sitttor i askgravlunden ska anpassas för personer med rullstol och rollator, och för personer med nedsatt syn, hörsel eller kognitiv förmåga för att ge alla människor tillgång till askgravlunden.

Andliga värden

Förutsättningarna för att ha ett andligt symbolspråk på åkerholmens askgravlund undersöktes också. Symbolspråkets betydelse på en begravningsplats och dess förmåga att framkalla en sakral känsla beskriver (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 10-11) och skriver vidare att sten utstrålar trygghet och beständighet, vatten är symbol för liv, växter och färger har olika symbolisk betydelse i många livsåskådningar och att själva kyrkogården är en trädgård som symboliserar Edens lustgård. Många av dessa symboler finns att använda på åkerholmen vid gestaltningen av askgravlunden.

Rekreativvärden

Nära åkerholmen finns promenadstråk med natur- och kulturstigar. På dessa och på själva åkerholmen finns goda möjligheter

till rekreation genom att promenera och att stilla uppleva omgivningarna mer meditativt, som är några av de behov som identifierats för besökare på begravningsplatser (Sandell, 2010, sid. 2).

Att komma fram till ett värde

Att komma fram till det kulturhistoriska värdet av ett landskap eller en historisk plats är en process som beskrivs av Riksantikvarieämbetet, RAÄ (*Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet* [online] 2015). Där definieras kulturhistoriskt värde som att:

“Bestå i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskap om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.” (Riksantikvarieämbetet [online] 2015 sid. 37)

Genom att se på gestaltningen av askgravlunden med hjälp av Riksantikvarieämbetet definition, kan de kulturhistoriska värdena behållas höga i gestaltungsförslaget på åkerholmen som askgravlund. De biologiska värdena på åkerholmen kan också ökas till exempel genom insädd och plantering av uppländsk ängsflora utan att riskera de kulturhistoriska värdena, förutsatt att landskapsbilden inte störs och att vyerna från åkerholmen behålls i gestaltungsförslaget.

2. Att gestalta askgravlunden och samtidigt bevara områdets olika värden

För att svara på den andra frågeställningen i arbetet; hur kan man gestalta en askgravlund på en åkerholme, vid en medeltida kyrka, i ett biologiskt och kulturhistoriskt känsligt område i Uppland, och samtidigt bevara områdets olika värden, använde jag mig av den rekommendation som Riksantikvarieämbetet (RAÄ) nyligen utfärdat kring hur värderings- och urvalsarbete bör utföras vad gäller kulturarv och kulturmiljö (Riksantikvarieämbetet [online] 2015), när detta ska definieras, värderas, prioriteras och/eller utvecklas.

När ett ingrepp som utgör en förändring ska göras i landskapet såsom gestaltningen av en askgravlund på en åkerholme som den vid Alsike kyrka, kan många aktörer komma att bli inblandade och många värden kan komma att diskuteras. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) rekommendation kring hur värderings- och urvalsarbete bör utföras vad gäller kulturarv och kulturmiljö (Riksantikvarieämbetet [online] 2015), kan appliceras på processen med att ta fram gestaltungsförslaget till askgravlunden, för att tydliggöra alla delarna av detta gestaltungsförslag. RAÄ talar om fem aspekter när en värdering eller ett urval av något ur kulturarvet eller kulturmiljön ska göras. Dessa aspekter är kulturhistoriska, sociala, ekologiska, estetiska, och ekonomiska (Riksantikvarieämbetet [online] 2015, sid. 21).

De områden där jag själv letat kunskap

inför gestaltungsförslaget har varit i landskapet där askgravlunden ska gestaltas, i litteraturen, bland människor som möter besökande på begravningsplatser och på befintliga begravningsplatser. Vad jag där har valt att studera för att inhämta information till gestaltungsförslaget har jag delat upp i natur- och kulturhistoria som jag inte helt har skilt åt, men även i lagstiftning, sorgebearbetning, symbolspråk, behov hos besökande och i växtutbudet för möjliga växtval.

Kulturhistoriska aspekter är i detta sammanhang att betrakta företeelser som är resultat av tidigare händelser och utvecklingsförlopp utifrån deras utformning, innehåll, funktion eller betydelse (Riksantikvarieämbetet [online] 2015, sid. 21), och är egenskaper som finns hos exempelvis landskap, miljöer, lämningar, traditioner och ritualer. Egenskaperna kan bedömas efter hur väl de återspeglar utvecklings- och händelseförlopp, tidsperioder, platser, verksamheter och synsätt, samt olika kulturella, religiösa eller filosofiska yttringar med mera (Riksantikvarieämbetet [online] 2015, sid. 21). I gestaltungsförslaget har arbetats med de fakta som inhämtats från litteratur och kartor om historiska och kulturella skeenden som utformat jordbrukslandskapet kring Alsike kyrka. Landskapet visar genom sina lämningar av forntida bosättningar, by och kyrka från medeltiden, torp, gårdar och odlingslandskap från historisk tid fram till idag, herrgård och herrgårdslandskap, mycket tydliga spår av utvecklingsförlopp från många tidsperioder,

både vad gäller utformning, innehåll, funktion och betydelse. I området mera direkt angränsande till kyrkan och kyrkogården finns också tydliga spår av historiska och kulturella verksamheter, traditioner och ritualer, både religiösa och filosofiska. Inför gestaltungsförslaget gjordes efterforskningar vad gäller landskapets, bygdens och kyrkans historia, men också rums- och platsanalyser som beskriver åkerholmens relation till det omgivande landskapet samt en analys av själva åkerholmen och dess förutsättningar. De kulturhistoriska aspekterna kan därmed sägas vara väl undersökta och hänsyn har tagits till dessa i gestaltungsförslaget bland annat genom att bevara åkerholmen som är ett traditionellt element i det uppländska odlingslandskapet. Genom de fem siktstråken som ingår i gestaltungsförslaget, det vill säga vyn mot Alsikehagen med sitt hävdade odlingslandskap och sina fornlämningar, vyn ut över Kyrkviken och dess vikingatida färdväg, vyn över fält och Alsike strandäng som ännu hävdas, vyn där Tuna by med båtgravar skymtas och slutligen vyn mot Alsike kyrka, tas också in många kulturhistoriska aspekter. Själva åkerholmen som odlingshinder, med högvuxen äng som slåttas, är i sig en kulturhistorisk odlingsstradition som bevaras.

Sociala aspekter beskrivs av RAÄ som hur människor förstår, upplever, använder och förhåller sig till kulturarvet. Bedömningar av sociala aspekter kan göras genom metoder som bygger på sociologiska, psykologiska och ekonomiska modeller och kan röra exempelvis attraktiviteten hos besöksmål, hur människor värderar sina upplevelser i landskapsrum

eller sina relationer till egenskaper hos ett landskap eller kulturyttringar. Ett landskap kan hos vissa väcka känslor av obehag och hos andra kännas tryggt. En grupp kan se värden i en viss miljö för att det finns beröringspunkter med den egna bakgrunden eller identiteten, som andra inte uppfattar (Riksantikvarieämbetet [online] 2015, sid. 24).

I gestaltungsförslaget för askgravlunden har hänsyn tagits till sociala aspekter såsom lagstiftningen som slår fast hur och var en askgravlund får anläggas. Andra sociala aspekter har varit hur gestaltungsförslaget för askgravlunden kan stötta de fyra faserna i människors sorgeprocess och sorgebearbetning (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8-9), där möjligheten att närvara vid gravsättningen och namnskyltar kan hjälpa i chockfasens förnekelse. Åkerholmens natur, avskildhet och gestaltningen med välkänd flora och trygga, skyddande träd kan stötta i reaktionsfasens ångest. Sysselsättning i form av promenader, blomsmyckande och betraktande av naturens växlingar kan underlätta bearbetningsfasens accepterande och ljus- och blomsmyckande kan hedra minnet av den avlidne på årsdagar i nyorienteringsfasens liv. Den sociala aspekten, både vad gäller attraktivitet som besöksmål och en miljö som kan ge trygghet, representeras i gestaltungsförslaget. Symbolspråk kan också betraktas som en social aspekt, eftersom det innebär kommunikation mellan människor. Symbolspråket används i gestaltungsförslaget på många olika sätt, genom användande och poängterande av sten som är bestående och tryggt i åkerholmens

håller och i diktstenar, livgivande vatten i urskålningarna på namnplarnas toppar, genom arter och färger i växtvalet, själva gestaltningen som trädgård och därigenom symbol för paradiset (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 10-11). De besökandes behov är också en social aspekt. Gestaltungsförslaget täcker in de behov som identifierats av Sandell (2010, sid. 2) och Bilfeldt (2011, sid. 121) som frid, trygghet, närhet, natur och aktivitet, och som delvis även nämnts av de två muntliga källorna Sörensen (personligt meddelande, [2013-08-14]) och Svärd (personligt meddelande, [2014-06-09]) och till stor del bekräftats vid de platsbesök i minneslundar och askgravlundar som gjorts under arbetets gång. Behoven frid och trygghet bemöts i gestaltungsförslaget bland annat genom askgravlundens avskildhet och genom de träd och buskar som kommer att finnas på platsen, samt genom siktstråket mot Alsike kyrka. Behovet närhet som handlar om att kunna känna närhet till den avlidne, bemöts genom att platsen för askan kan identifieras eftersom man kan vara med vid gravsättningen, men också genom att uppleva naturens eviga kretslopp i askgravlundan i det gamla kulturlandskapet. Behovet av natur möts också genom naturen på platsen, som i gestaltungsförslaget är en otuktad och högvuxen ängsmark.

Hos utbrända personer som rehabiliteras i läketrädgård, har visats ett starkt behov av att vara ensam med naturen, ostörd av andra vad gällde ljud och närvaro, kallat "social quietness", och i en viss fas i tillfrisknandet beskrev dessa personer att kommunikation med naturen hjälpte dem att avsluta vissa mentala processer (Palsdottir, 2014, sid.

61). Detta kan jämföras med människans sorgearbete och de behov som då finns.

Redan tidigare ansåg Searles (1960), att människor i kris kunde finna stöd i enklare relationer än med andra människor och menade ting i naturen såsom stenar, vatten, växter och djur (Searles, 1960, *The nonhuman environment in normal development and in schizophrenia*). Palsdottir (2014) identifierade också i sitt arbete med rehabilitering i läketrädgårdar, fem nödvändiga egenskaper hos en stödjande miljö: *natur, utsikt, fristad, rofylld* och *vidd* (Palsdottir, 2014, sid. 70). *Natur*-dimensionen representerar den inneboende kraften hos naturen som också identifierades av Grahn och Stigsdotter (2010), *utsikt* ger möjligheten till visuell kontroll över landskapet, *fristad* är en skyddad plats (Palsdottir, 2014, sid. 70), *rofyllda* platser karaktäriseras av balans med en blandning av sten, vatten och frodig växtlighet med mjuka färgtoner (vitt, lila, blått, gröna nyanser och grått). *Vidd* representerade en stor, fri och vilsam rymd, som de rehabiliterade beskrev som nödvändig när de handskades med starka känslor och utrymmet i ett hus inte var tillräckligt stort (Palsdottir, 2014, sid. 71). Dessa nödvändiga egenskaper för en miljö som är stödjande i rehabilitering av utbrända personer, kan jämföras med vad en sörjande människa behöver och kommer till stor del kunna upplevas i den gestaltade askgravlundan.

Ekologiska aspekter innebär att miljöer värderas utifrån det biologiska innehållet, bland annat avseende ekologisk funktion, hållbarhet, fortlevnad och

spridningsmöjligheter för olika arter, men också miljöernas komplexitet beträffande artrikedom, även i relation till jämförbara miljöer i samma trakt. Även tillgängligheten och antalet rödlistade arter på platsen räknas in i bedömningen. Kunskaper inom ämnena växtbiologi, zoologi, ekologi, natur- och kulturgeografi, etologi och agrarhistoria är viktiga för ekologisk värdering av det biologiska kulturarvet (Riksantikvarieämbetet [online] 2015, sid. 25). I gestaltungsförslaget har hänsyn tagits till framförallt växtbiologiska, natur- och kulturgeografiska, ekologiska samt agrarhistoriska aspekter i askgravlundan. Den ursprungliga rika ängsfloran i odlingslandskapet behålls och hävdas med slätter, vilket innebär att de sammanhörande insekt- och högre faunasamhällena också gynnas. De ekologiska aspekterna är väl tillgodosedda i gestaltungsförslaget.

Estetiska aspekter är kopplade till upplevelser, bland annat rumsliga, visuella eller akustiska. En värdering utifrån estetiska aspekter handlar om arkitektoniska eller konstnärliga egenskaper. Arkitektoniska egenskaper kan finnas till exempel i miljöer i landskapet och dessas rumskompositioner, planlösningar, proportioner, ljusförhållanden, detaljutföranden och materialverkan. Konstnärliga egenskaper kan finnas i målningar, utsmyckningar, bruks- och prydnadsföremål och röra sig bland annat om komposition, materialval, formspråk, teknik och symbolik. En del av detta omfattas också av den kulturhistoriska aspekten. Vad som är vackert eller estetiskt intressant är subjektivt, men en professionell bedömning kräver seriösa kunskaper inom konst, arkitektur

eller estetik (Riksantikvarieämbetet [online] 2015, sid. 23).

I gestaltungsförslaget täcks den estetiska aspekten genom hela uppbyggnaden av gestaltningen med rumskompositioner, siktstråk, proportioner, former, materialval, växtval och symbolik med mera. En mycket väl täckt aspekt.

Ekonomiska aspekter kan vara exempelvis människors direkta nytta av kulturarvet och kulturmiljön eller utgifter inom den lokala offentliga ekonomin (Riksantikvarieämbetet [online] 2015, sid. 25). Genom gestaltungsförslaget kommer människor att få direkt nytta av kulturarvet, när de besöker askgravlundan med sina kulturhistoriska värden. Eftersom Alsike församling saknar tillräcklig mängd begravningsplats och en askgravlund är platseffektiv, till skillnad från t.ex. en kistgravplats eller urngravplats, kommer denna också den lokala offentliga ekonomin tillgodo. Att ha en högvuxen äng istället för klippt gräsmatta är mindre skötselkrävande och på så sätt billigare i drift. Även den ekonomiska aspekten är tillgodosedd i gestaltungsförslaget.

Sammantaget kan sägas att RAÄs värderingsaspekter för kulturarv och kulturmiljö kan användas för att genomlys ett gestaltungsförslag. Gestaltungsförslaget för askgravlundan uppfyller också tillräckligt många aspekter för att kunna bedömas som ett gott och genomarbetat förslag där kulturarvet inte går förlorat, utan snarare förstärks.

3. Behov hos besökande möts i askgravlundens gestaltning

Den tredje frågeställningen i arbetet var; vilka behov har sörjande och besökande som bör mötas genom askgravlundens gestaltning? Den har jag försökt besvara genom att studera litteratur i ämnet, intervjua personer som möter människor i sorg och besökande på begravningsplatser, samt genom egna platsbesök i minneslundar och askgravlundar. De viktigaste behoven de besökande har på en begravningsplats, visade sig vara *fem; frid, trygghet, närhet, natur och aktivitet* (Sandell, 2010, sid. 2; Bilfeldt, 2011, sid. 122). Några behov som togs upp av andra källor var tillgång till smyckningsplats och sittplatser i avskildhet (Sörenson, personligt meddelande, [2013-08-14]), och behovet att kunna välja gravskick, stillhet och behovet av ett hopp om återseende (Svärd, personligt meddelande, [2014-06-09])

Några exempel på hur behoven hos de besökande möts kommer att vara: *frid* genom valet av plats som är åkerholmen, *trygghet* och *hopp* genom närhet till kyrka och med både skyddande träd, buskar och siktstråk, *närhet* genom tydlig identifiering med namnskylt, *natur* genom platsen, naturlig och planterad växtlighet samt

aktivitet genom promenadmöjlighet, smyckningsmöjlighet och betraktande av naturens egen verksamhet.

I sorgen inbegrips fyra faser, chockfasen, reaktionsfasen, bearbetningsfasen och nyorienteringsfasen (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8-9). Dessa fyra faser var viktiga att identifiera i litteraturen för att kunna bemötas i gestaltungsförslaget.

I chockfasen dominerar känslor av avskärmning, överklighet och förnekelse av dödsfallet (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8) och kan bemötas genom själva gravsättningen, som i gravskicket askgravlund tillåts ske i närvaro av de närstående och då ger ett tydligt avslut. Namnskyltarna i en askgravlund identifierar de avlidna och ger också en tydlighet. På detta sätt kan behoven i chockfasen mötas.

Reaktionsfasen karaktäriseras av gråt, ilska, ångest och depression och den sörjande behöver mycket stöd (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8). En plats som kan ge stöd och lindring i denna fas är avskild, lugn och tyst, där man kan sörja i stillhet, men också få gråta öppet. Ett begrepp för detta är "social quietness", som innebär behovet hos människan av ensamma möten med naturen (Palsdottir, 2014, sid. 61) Vildheten

utgör en kravlöshet utan motprestation, där människan kan känna sig som en del av naturen (Sandell, 2010, sid. 5). En askgravlund på åkerholmen, med årstidernas växlingar och vild flora, avskild från kyrkogård, kyrka och annan bebyggelse kan utgöra en bra plats att kunna få utlopp för sorgen och känna sig som en del av naturen. Den bemöter behoven i reaktionsfasen hos en sörjande människa.

Bearbetningsfasen är då verkligheten börjar komma tillbaka till den sörjande, den avlidne accepteras som död och minnen blir viktiga (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 8). Bilfeldt (2011, sid. 121) skriver i sitt arbete om behov av sysselsättning hon identifierat hos askgravlundsbesökare, att pyssla om platsen, smycka och vårda. Att bara betrakta det som händer på åkerholmen, fåglars och insekters flykt, blommornas niggande i vinden, är också sysselsättning. Möjlighet till utsmyckning och sysselsättning är något jag tar med mig inför gestaltungsförslaget.

I nyorienteringsfasen har den efterlevande gått vidare i sitt liv, men på årsdagar återkommer många minnen. Då blir också utsmyckning vid gravplatsen något väsentligt att kunna utföra. Att minnas och hedra den döde är något Bilfeldt (2011, sid. 121)

har funnit som behov hos besökande av askgravlundar.

Symbolspråkets betydelse på en begravningsplats beskriver (Sörensen & Wembling, 2008, sid. 10-11). Gravstenar och stenar för andra ändamål utstrålar trygghet och beständighet, vatten är symbol för liv, växter, färger och djur har olika symbolisk betydelse i många sammanhang och i många livsåskådningar. Kyrkogården är en trädgård som symboliserar Edens lustgård och människans urhem i Paradiset. Många av dessa symboler planerar jag att använda i gestaltungsförslaget.

Från de fem platsbesöken har inspiration hämtats från flera håll. I minneslundan på Berthåga kyrkogård utanför Uppsala har den befintliga floran behållits och förstärkts med blommande buskar såsom slån och krikon och i norr en tallskog med vitsippor. Gestaltningen kändes naturlig för den uppländska landsbygden, en känsla jag ville ta med mig till mitt eget gestaltungsförslag. I askgravlundan på Lunda kyrkogård inspirerades jag av uppsättningsplatsen för namn på de avlidna, som var en åttkantig granitpelare med en fördjupning upptill för vatten till fåglar och insekter (Fig 80, sid. 52). Platsen skyddades av trädronor och över

kyrkogårdsmuren kunde man se ut över jordbrukslandskapet, vilket kändes mycket fridfullt och likt det vid Alsike kyrka och något jag bestämde mig för att försöka poängtera vid askgravlunden i Alsike.

Besöket i askgravlunden på Norra kyrkogården i Lund gav upplevelsen av massgravfält och ödlig krigskyrkogård (Fig 87, sid. 53) Den öppna, kala och utsatta gestaltningen gav snarast obehag. I detta fall skapades otrygghet och ångest genom gestaltningen, istället för den trygghet och tröst man vill uppnå på en begravningsplats, något jag definitivt vill undvika.

Oxelösunds kyrkogård med både askgravlund och minneslund besöktes i skymningen. Stillheten och dunklet gav en ytterligare dimension av närhet till naturen och ljuset från lyktorna var mjukt och varmt. Det gav en trolsk och mystisk, men behaglig stämning, som blev den viktigaste delen av upplevelsen på platsen. Platsen för namnskyltarna i Oxelösunds askgravlund var tre höga granitpelare placerade i grupp (Fig 88, sid. 54). Smyckningsplatsen för snittblommor var en grusad yta med granitram (Fig 93, sid. 54) med diktstenar intill i form av naturstenblock. Smyckningsplatsen för gravljus liknade en stor lykta (Fig 92, sid. 54). Dessa detaljer har inspirerat mig inför gestaltningen i Alsike.

Täby södra begravningsplats och minneslund

låg i ett landskap som påminner mycket om landskapet kring Alsike kyrka och gav ett hemligt, uppländskt intryck. Många av tankarna jag själv hade stämde precis med hur man hade gjort i Täby. Minneslunden låg på en åkerholme med höga, vackra björkar och ett flertal gravrösen från järnåldern (Fig 99 och fig 96, sid. 55). Man hade arbetat med att behålla känslan av odlingslandskap, genom att ha högt gräs i minneslunden som slogs en gång per år. I gravrösen som hade effektbelysning, växte ormbunkar. Man fick känslan att järnåldersmänniskorna snart skulle komma tillbaka och gav en känsla av trygghet och kretslopp och ett fantastiskt tidsdjup. Sittplatser fanns, med informationsskyltar om platsen och vad man såg ut över (Fig 94 och fig 97, sid. 55). Upplevelsen av landskapet i sin helhet var det jag tog med mig i planerna inför gestaltungs-förslaget i Alsike.

Genom att ha identifierat dessa behov hos besökande i en askgravlund, kan de lättare bemötas i ett genomtänkt gestaltungs-förslag.

4. Design och växtmaterial i askgravlunden med hänsyn till natur- och kulturhistoria, andligt symbolspråk och besökandes behov

Den fjärde frågeställningen; hur kan man i en askgravlund ta hänsyn till natur- och kulturhistoria, andligt symbolspråk och möta sörjandes och besökandes behov genom design och växtmaterial, har jag försökt besvara genom förberedande undersökning av platsens natur- och kulturhistoria, andligt symbolspråk och besökandes behov.

Min intention med gestaltningen är att askgravlunden ska vara en lugn, stilla och avslappnande plats. De ljud som ska höras är fågelkvitter och vindens sus i trädkronorna. Besökaren ska finna andlig ro i avskildhet från omvärlden, ett möte mellan besökaren och den gravsatte i ett rum format av naturen, med utsikt över fälten, Kyrkvikens vatten och vidare ut i oändligheten. Här ska besökaren känna sig trygg i att den gravsatte lever vidare i naturens kretslopp och återföds som en blomma på en uppländsk äng. Man ska kunna sitta här och förundras över naturens stora och små ting, så som fjärilen som fladdrar förbi eller eken som kommer att kunna stå här i hundratals år och skänka

skugga över de gravsatta och deras sörjande anhöriga.

För att uppnå den upplevelsen krävs att askgravlunden har ett avskiljande element mot väg 255 och fotbollsplanen, där människor och trafik rör sig och ett rumsbildande element för att skapa trygghet i det annars öppna landskapet, speciellt eftersom åkerholmen är upphöjd. Kontakten med kyrkan och kyrkogården får dock inte brytas utan förstärkas genom att öppna en gång genom kyrkogårdsmuren. Gången ska dock inte exponera det rofyllda rummet ute på åkerholmen. Inne i askgravlunden ska det finnas sittplatser med rygg- och armstöd och med skydd i ryggen, både i skugga och sol, med utsikt över gravsättningsområdet, Kyrkvikens vatten och kulturlandskapet. Askgravlunden ska ha ett rikt blomsterflor med årstidsaspekter för flera sinnen. Den gemensamma gravvården med namnplattor på de gravsatta, ljushållare samt snittblomshållare ska placeras intill sittplatserna.

Natur- och kulturhistoria

Askgravlunden ska hjälpa till att säkerställa och höja den biologiska mångfalden i området. Och smälta in i landskapsbilden eftersom det gamla jordbrukslandskapet är

landskapsbildskyddat och av riksintresse. Åkerholmar är en kulturhistorisk relik från tiden innan det moderna jordbruket, därför ska känslan av åkerholme i både vegetation och utformning, bevaras och höjas i gestaltungsforlaget, det ger ett tidsdjup åt platsen. Detta ska göras genom växtmaterial som finns naturligt i det uppländska jordbrukslandskapet och har ett högt biologiskt värde för insekter och fåglar samt som viltrefug och biotop för den sällsynta ängsfloran. Detta kräver att ängsfloran slås för hand med lie när ängsväxterna fröat av sig i augusti. Askarna på åkerholmen måste tas bort då de leder av askskottsjukan. Rönnarna sparas för sina biologiska och estetiska värden och den stora lönnen sparas för sitt skyddande och rumsskapande värde. Torrängsfloran som växer runt hållarna på åkerholmens södra del bevaras för sina biologiska, kulturhistoriska och estetiska värden. Även hållarna och åkerholmens topografi ska bevaras eftersom det är på grund av dem som åkerholmen är där den är. Skyltar som förklarar natur- och kulturhistoriska ting och skeenden i området hjälper till att visa på värden besökaren annars inte ser och förstår.

Andligt symbolspråk

Att ta in en andlig dimension i gestaltningen

hjälp besökarna att hitta sina känslor och gå vidare i sorgeprocessen. För att göra detta tas symbolspråket med i växt- och materialvalet, några exempel är grön växtlighet som står för liv, vita liljor på gravsättningsområdet som symboliserar renhet, sanning och fred, men även död och sorg (Achen, 1978, sid 49), en stor ek som symboliserar livets träd (Nationalencyklopedin [online] sökord: symbol) samt stenblock som består i nästintill evighet. Den visuella och fysiskt tillgängliga kontakten med kyrkan ska förstärkas genom siktstråk och genom att öppna muren så att en gång kan leda från kyrkogården till askgravlunden. Andliga dikter eller citat som är kopplade till platsen, miljön, ett visst element och som framkallar igenkänning, minnen, känslor och tankar hos besökaren kan placeras på lämpliga ställen.

Sörjande och besökandes behov

De viktigaste behoven de för besökande på en begravningsplats; frid, trygghet, närhet, natur och aktivitet (Sandell, 2010, sid. 2; Bilfeldt, 2011, sid. 122) samt behovet av ett hopp om återseende (Svärd, personligt meddelande, [2014-06-09]) har jag försökt möta i gestaltningen: frid genom valet av plats som är åkerholmen, trygghet och hopp genom närhet till kyrka och med både skyddande träd, buskar och siktstråk, närhet

genom tydlig identifiering med namnskylt, natur genom platsen, naturlig och planterad växtlighet samt aktivitet genom promenadmöjlighet, smyckningsmöjlighet så som ljushållare och blomhållare samt betraktande av årstidaspekterna och naturens egen verksamhet.

Gången ut till askgravlunden ska gå via kyrkogården för att förbereda besökaren mentalt på mötet med den avlidne. Sittplatserna placeras så man med lätthet kan ta sig förbi med rullator och ha rygg- och armstöd, vara i lämplig sitthöjd, ha plats för en rullstol bredvid samt vara placerade på platser med olika sol- och skuggförhållanden. Askgravlunden ska kännas trygg, avskild och fridfull genom en inramande och lummig vegetation runt gravsättningsområdet i mitten, men behålla de viktiga siktstråken mot Alsikehagen, Kyrkviken, Alsike strandäng, Lill-Tuna och kyrkan, samt möjligheten att kunna se in och ut ur askgravlunden från kyrkogården. Ljudet och synen av väg 255 ska dämpas med en bullerskyddande plantering. Växtmaterialet och miljön ska även visa årstidsvariationer och vara till glädje och tröst alla tider på året med tidiga vårlökar, vårblostande träd och buskar, sommar- och sensommarblostande ängsflora, höstfärgade lövverk samt bär och fröställningar på buskar och träd långt in på

vintern.

En gång i hårt packat stenmjöl leder ut från kyrkogården in till askgravlunden. Gången är 2 meter bred och väl anpassad till rullatorer och rullstolar. När man rundar den klippta häcken och stiger in i askgravlunden träder man in i en stillsam och fridfull värld. Den stora och majestätiska Gråteken välkomnar dig vid entrén. På en diktsten vid vägkanten står:

”Debora, Rebeckas amma, dog och blev begravd nedanför Betel, under en ek som man gav namnet Gråteken.” (1 Mos 35:8)

Sittplatserna är placerade i både strålade sol och i skuggan och skyddet av prydnadsaplarna. Det finns en plats för alla väder. När man sätter sig ner och ser ut över gravsättningsområdets blomsteräng ser man snödropparna, de vita narcisserna eller krolliljorna beroende på årstid och läser samtidigt på diktstenen intill:

”Liljorna på ängen, som är skönare i sin dräkt än kung Salomo i all sin prakt.” (Luk 12:27-28)

Man känner igen de vackra uppländska blommorna som man så väl minns att man såg och brukade plocka under sin barndom.

Några av dem har man kanske inte ens sett sedan dess. Fjärilar, humlor och bin söker nektar bland blommorna och en liten fågel tar sig ett bad i fågelbadet på gravvården. Det är fullt av liv här och de gravsatta är en del av det. Det känns tryggt och trösterikt, att livet och kretsloppet går vidare. Här är en plats för minnen, hopp och eftertanke. På den sista diktstenen står:

”Människan är som gräset och all hennes härlighet som blommor i gräset. Gräset vissnar och blommorna faller av. Men Herrens ord består i evighet.” (1 Pet 1:24-25)

Träd med olika årstidsaspekter skapar ett omhuldat rum och doften från rosor kan förnimmas. De stora stenhällarna vittnar om att den här platsen har funnits här länge och kommer vara kvar här länge till. Genom siktstråken ser man ner över den vida vyn över fälten, kulturlandskapet, strandängarna och Kyrkvikens vatten, platser där människor har levt och begravts sedan järnåldern. Det ger en känsla av oändlighet och där i naturen finner man kraft och själslig läkning.

Slutord

Vad blev mindre bra

Mina egna intryck efter att arbetet har gjorts är att arbetet blev väldigt stort, eftersom jag gjorde det så brett. Men jag ville verkligen kolla ALLT ordentligt och det blev till slut lite för mycket.

Vad blev bra, vad har jag lärt mig

Det har varit kolossalt intressant att läsa och lära mig om Alsike sockens historia, som är min hembygd. Det har gett mig förståelse för hur livet var under många tidsperioder förr.

Det var mycket bra att ha haft kontakt med en kyrkojurist för att förstå lagstiftningen för begravingar och gravskick. Det var inte lätt att läsa sig till själv.

Jag lärde mig att den andliga symboliken inte var riktigt lika viktig som jag trodde i början. Det var bra att jag till slut tog med vad det sista vilorummet representerar och att ha haft kontakt med en präst, för det gav mig bättre förståelse för symboliken och vad besökarna på gravplatserna har för behov. Det hade jag inte förstått först.

Mycket bra var att jag gjorde platsbesöken, de var viktiga, det hade jag inte trott från början. De gav hands-on-tips, då hade jag också läst mycket och förstod vad olika detaljer i gestaltningen betydde.

Jag är också nöjd med hur själva gestaltningen blev, även om man alltid kan göra mer.

Jag har även lärt mig var jag kan hitta information om alla ämnen som jag har gått igenom i det här arbetet, vilket gör att nästa gång jag gör ett gestaltningsförslag så kommer det att gå mycket fortare.

Vad skulle jag gjort annorlunda

Nästa gång jag gör ett gestaltningsförslag behöver jag inte göra det så stort. Jag kommer att avgränsa mer.

Figur 116. Blomsterbukett (Illustrerad av Lovisa Fogelfors).

6. REFERENSER

“Den blida vår är inne, Och nytt blir jordens hopp. Ny fröjd får varje sinne, Nytt liv får varje knopp. Hur livligt solen strålar, Hur majestätiskt mild För dödliga hon målar Odödlighetens bild.”
(Psalmboken, 1966, 471:1)

OTRYCKTA KÄLLOR

Arkiv

Landsarkivet i Uppsala, Alsike kyrkoarkiv, kartor:

- Ola/3. *Handlingar angående kyrkogården 1909 - 1978*
R/0006:00001. Karta öfver 1:o, ett område för utvidgning af Alsike sockens kyrkogård. 1907. Jansson, Konrad
R/0006:00002. Plan för ordnande av Alsike kyrkogårds område [Osignerad]. 1909.
R/0007:00001-00004. Alsike kyrkogård, Uppsala kommun. Utvidgning av kyrkogård, grundundersökning. 1991. Bjerking Ingenjörbyrå AB
R/0008:00002. Karta över Alsike Kyrkogård i Alsike socken, Stockholms län. 1947. Pavell, Gunnar

Muntliga källor

- Gamberg, Marit. E-post korrespondens [2013-08-05]
Hammer, Mårten. Telefon [2013-09-10]
Myhr, Ulla. E-post korrespondens [2013-09-16]
Svärd, Per-Johan. Intervju [2014-06-09]
Sörensen, Ann-Britt. E-post korrespondens [2013-08-14]

ELEKTRONISKA KÄLLOR / INTERNET

- Ahlén, Ingemar (red.) (2007) Faunan och floran på Krusenbergs i Uppland [online] Uppsala: Centrum för biologisk mångfald. Tillgänglig via: <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift14.pdf> [2013-05-30]
Alsike kloster [online] Tillgänglig via: <http://alsikekloster.org/> [2013-07-30]
Borgegård, Sven- Olov (1994) Markanvändningen i Krusenbergs [online] Tillgänglig via: <http://www.krusenbergs.org/kultur/fok.pdf> [2013-09-26]
Carlsson, Evert (1960) Vi i Alsike [online] Tillgänglig via: <http://www.krusenbergs.org/kultur/via.pdf> [2013-08-12]
Den virtuella floran [online] Tillgänglig via: <http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html> [2013-10-08]
Digitalt museum [online] Upplandsmuseet. Sökord: Alsike. Tillgänglig via: <http://www.digitaltmuseum.se/search?query=Alsike&js=1> [2013-07-31]
Elsmark, Inge (1991) Krusenbergs - en krönika med bilder [online] Tillgänglig via: <http://www.krusenbergs.org/kultur/fan.pdf> [2013-10-03]
Elsmark, Inge (1999) Torphistoria från Krusenbergs [online] Tillgänglig via: <http://www.krusenbergs.org/kultur/torp.pdf> [2013-09-26]
Eniro [online] Tillgänglig via: <http://www.eniro.se/> [2013-08-01]
GET [online] Lantmäteriets digitala kartmaterial. Tillgänglig via: <https://maps.slu.se/get/> [2013-09-27]
Hjulström, Björn & Isaksson, Sven (2005) *Tidevarv i Tuna* [online] Stockholm: Arkeologiska forskningslaboratoriet. Tillgänglig via: http://www.academia.edu/307326/Tidevarv_i_Tuna._Arkeologiska_undersokningar_i_Tuna_by_Alsike_sn_Uppland [2013-09-19]
Jordbruksverket [online] TUVÅ. Tillgänglig via: [\\storage-al.slu.se\student\\$\lofo0001\Downloads\tuva_export.htm](http://storage-al.slu.se/student$lofo0001/Downloads/tuva_export.htm) [2013-09-27]
Katolik [online] Mariablommor. Tillgänglig via: http://www.katoliknu.se/html/artcl_mariablom.htm [2015-08-03]
Lantmäteriet [online] Historiska kartor. Tillgänglig via: <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html> [2013-05-30]
Lilla fiskaregatans trädgårdsbutik [online] Tillgänglig via: http://lillafiskaregatanstradgardsbutik.e-line.nu/servlet/us_pyrw?wts.PAGE=h_ix3.htm&p=H [2013-10-08]
Lund kommun [online] Norra kyrkogården. Tillgänglig via: <http://www.lund.se/Medborgare/Bygga-bo--miljo/Parker-och-natur/Parker-i-Lund/Parker-i-centrala-Lund/Grona-rum/21-Norra-kyrkogarden/>
Nationalencyklopedin [online] Tillgänglig via: <http://www.ne.se/> [2013-07-30]

- Ogräsrådgivaren [online] Utrotningshotade ogräs- rödlistade arter. Tillgänglig via: <http://ograsradgivaren.slu.se/> [2013-09-26]
Oxelösund församling [online] Oxelösund kyrkogård. Tillgänglig via: <http://www.oxelosundsforsamling.se/kyrkogards-och-fastighetsforvaltningen/>
Riksantikvarieämbetet [online] *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. 2015. Tillgänglig via: <http://www.raa.se/app/uploads/2015/04/RA%C3%84-Plattform-Kulturhistorisk-v%C3%A4rdering-och-urval-version-20150119.pdf>
Riksantikvarieämbetet [online] Fornsök. Tillgänglig via: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> [2013-07-30]
Riksarkivet [online] GEORG. Tillgänglig via: <http://jordebok.ra.se/browse/index.php?anr=A10:Framsida> [2013-09-24]
Sabel, Ellinor (2006) Arkeologisk landskapsanalys och prospektering av bebyggelseämningar och gravfält vid Alsike hage [online] Stockholm: Arkeologiska forskningslaboratoriet. Tillgänglig via: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:189482/FULLTEXT01.pdf> [2013-09-19]
SMHI [online] Normal andel snö av

årsnederbörden, medelvärde 1961-1990. Tillgänglig via: <http://www.smhi.se/klimatdata/meteorologi/nederbord/1.4172> [2013-09-27]

SMHI [online] Normal uppmätt årsnederbörd, medelvärde 1961-1990. Tillgänglig via: <http://www.smhi.se/klimatdata/meteorologi/nederbord/1.4160> [2013-09-27]

SMHI [online] Vindstatistik för Sverige 1961-2004. Tillgänglig via: http://www.smhi.se/polopoly_fs/1.1895!meteorologi_121-06%5B1%5D.pdf [2013-08-12]

Svenska kyrkan [online] Tillgänglig via: <http://www.svenskakyrkan.se/> [2013-07-31]

Svensk Kulturväxtdatabas (SKUD) [online] Tillgänglig via: <http://www.slu.se/sv/centrumbildningar-och-projekt/skud/> [2013-10-08]

Sveriges geologiska undersökning (SGU) [online] Kartgenerator. Tillgänglig via: http://maps2.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html [2013-07-30]

Sveriges geologiska undersökning (SGU) [online] Uppsala- från istid till nutid. Tillgänglig via: <http://www.sgu.se/sgu/sv/geologi/jordtacket/filmer.html> [2013-09-27]

Temagruppen [online] Täby södra begravningsplats. Tillgänglig via: <http://www.temagruppen.se/Referenser/Kyrkogard/Taby-begravningsplats/>

Upplandia [online] Alsike. Tillgänglig via: <http://www.upplandia.se/bilder/Alsike/index.html> [2013-09-18]

Veg tech [online] Ängsväxter. Tillgänglig via: <http://www.vegtech.se/markmiljoer/angsprodukter/> [2015-08-03]

TRYCKTA KÄLLOR

Achen, Sven Tito (1978). *Symboler omkring oss: från prästkragen till zodiaken*. Stockholm: Norstedt

Bengtsson, Rune (1998). *Stadsträd från A-Z*. Alnarp: Movium

Bibeln. (1999). Örebro: Libris

Bilfelt, Johanna (2011). *Askgravlunden - ett undersökande arbete med utgångspunkt i efterlevandes behov och ett gestaltungs-förslag för Flädie kyrkogård*. Alnarp: SLU

Bucht, Eivor (red.) & Bengtsson, Rune (1992). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp: MOVIMUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv.

Curman, Sigurd & Asplund, Karl (1912) *Sveriges kyrkor - Uppland. Bd. IV. H.I. Erlinghundra härad. Konsthistoriskt inventarium*. Uppsala: Uppsala Universitet

Den svenska psalmboken: av Konungen gillad och stadfäst år 1937; Den svenska evangelieboken. (1966). Lund: Gleerup

Edqvist, Rakel (2009) *Berthåga kyrkogård*. Kandidatarbete. Uppsala: SLU

Gustavsson, Lars-Åke (2008). *Rosor för nordiska trädgårdar. Buskrosor*. [Ny, omarb. och utök. utg.] Stockholm: Natur och kultur

Hallbergs Plantskola växtkatalog 2013-2014. (2013) Nossebro: Rydins Tryckeri.

Handbok för begravningsverksamheten 2013. [20., rev. uppl.] (2013). Stockholm: Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation

Hunt, John Dixon (1992) *Reading and writing the site* i Swaffield, Simon (red.) (2002). *Theory in landscape architecture: a reader*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania

Höök Patriksson, Kristina (red.) (1998). *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvården*. Jönköping: Statens jordbruksverk

Jonsell, Lena & Aronsson, Mora (red.) (2010). *Upplands flora*. Uppsala: SBF-förlaget

Kilström, Bengt Ingmar & Estham, Inger (1971). *Alsike kyrka*. Uppsala:

Klintborg Ahlklo, Åsa (2001). *Mellan trädkrans och minneslund: svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*. Alnarp: Movium

Lundin, Tom (1982). *Sorg och sorgereaktioner: en studie av vuxnas reaktioner efter plötsliga och oväntade dödsfall*. Diss. Uppsala : Univ.

Lundquist, Kjell (1992) *Från beteshage till trädgård - kyrkogårdens historia*, i Bucht, Eivor (red.) & Bengtsson, Rune (1992). *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Alnarp: MOVIMUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv.

Naturvårdsinventering av Uppsala kommun 1988-1996. 35, Alsike socken (ALS). (1997) Uppsala: Uppsala kommun

Pálsdóttir, Anna María (2014). *The role of nature in rehabilitation for individuals with stress-related mental disorders: Alnarp Rehabilitation Garden as supportive environment*. Diss. (sammanfattning) Alnarp, Sverige : Sveriges lantbruksuniv., 2014

Sandell, Angela (2010). *Kyrkogården - plats för de döda, kraft åt de levande*. Alnarp: Movium, SLU

Searles, Harold F. (1960). *The nonhuman environment in normal development and in schizophrenia*. New York: International Univ. Press

Stångbykatalogen 2011-2012. (2011)

Svala, Catharina (2010). *Kyrkogårdsmuren: kultur och konstruktion*. Alnarp: MOVIMUM

Swaffield, Simon (red.) (2002). *Theory in landscape architecture: a reader*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania

Sörensen, Ann-Britt & Wembling, Mona (2008). *Minnenas trädgård: om kyrkogårdens form och växter*. Höganäs: Ed. Andersson AB

Sörensen, Ann-Britt (red.) (2005). *Begrepp i begravningsverksamheten 2005*. Alnarp: Movium

Wahlberg, Mats (red.) (2003). *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI)

Wall, Bruno (2000). *Gravskick i förändring: tradition och visioner*. Stockholm: Svenska kyrkans församlingsförbund

Åkesson, Lynn (red.) (2006). *Inför döden*. Höganäs: Edition Andersson

Lagar

ALM (2011). (BFS 2011:5 ALM 2)

Begravningslagen (1990). Stockholm. (SFS 1990:1144)

Kulturmiljölag (1988). Stockholm. (SFS 1988:950)

Miljöbalken (1998). Stockholm. (SFS 1998:808)

Plan- och bygglagen (2010). Stockholm. (SFS 2010:900)

7. BILAGOR

“Den blida vår är inne, Och nytt blir jordens hopp. Ny fröjd får varje sinne, Nytt liv får varje knopp. Hur livligt solen strålar, Hur majestätiskt mild För dödliga hon målar Odödlighetens bild.”
(Psalmboken, 1966, 471:1)

ORDFÖRKLARINGAR

För att underlätta för läsaren kommer här några korta förklaringar på ord som jag använder i arbetet, eller som är bra att få ett grepp om för att lättare förstå mitt arbete. Jag har själv stött på ord under arbetets gång som antingen har varit så ålderdomliga att jag inte har vetat vad de betytt eller olika ord som har betytt samma sak.

Orden står i bokstavsordning och som källor har jag använt *Begrepp i begravningsverksamheten 2005* av Sörensen, *Gravskick i förändring* av Wall, Begravningslagen (1990:1144), Begravningsförordningen (1990:1144) samt Nationalencyklopedin [online].

Allmängravar, linjegravar och allmännavarvet

Ett äldre gravsättningssystem som togs ur bruk 1964. Allmängravar var för de som inte hade råd att köpa sig en familjegravplats med gravrätt. De gravsattes istället i en löpande följd, oftast längs med kyrkogårdsmuren, och när linjen eller varvet var fullt så började man om igen (Sörensen, 2005, sid. 5). Uppgrävda ben lades i benhuset.

Askgravlund

En askgravlund är ett gemensamt gravområde utan gravrätt där man gräver

ned askor. Det ska finnas en gemensam plats för namnskyltar och smyckning så som blommor och ljus. De anhöriga får här närvara vid gravsättningen av den dödes aska och får på så sätt veta var denne är gravsatt. Makar ligger vanligtvis inte tillsammans och kyrkogårdsförvaltningen står för skötseln (Sörensen, 2005, sid. 6).

Askgravplats

En askgravplats är en gravplats för askor som upplåts med gravrätt, men med restriktioner på hur gravvården får se ut och vad du får smycka den med. Kyrkogårdsförvaltningen står för skötseln, som gravrättsinnehavaren betalar för. Makar kan här vila tillsammans (Sörensen, 2005, sid. 5).

Begravning

Ett samlingsbegrepp för alla de åtgärder som krävs från att en person har avlidit till att den har gravsatts (Sörensen, 2005, sid. 7).

Begravningsplats

Det område som är anordnat och har tagits i anspråk för att förvara avlidnas stoft eller aska, så som kyrkogårdar, minneslundar, kolumbarier, urnmurar eller andra gravområden. Det finns två typer av

begravningsplatser, allmänna och enskilda. De allmänna är anordnade av församlingar i Svenska kyrkan, kommuner eller av det allmänna. De enskilda är anordnade av andra trossamfund, organisationer eller privatpersoner. På de allmänna begravningsplatserna kan det finnas särskilda gravplatser som är invigda för andra religioner (Sörensen, 2005, sid. 3; Begravningslagen 1990:1144, 1 kap. § 1.).

Benhus

Benhus, eller ossuarium, var en liten byggnad som förr fanns på Sveriges kyrkogårdar. I benhusen förvarades människoben som hade grävts upp på grund av omgrävningar av tidigare gravar, för att ge plats åt nya. Benen förvarades synligt och fenomenet förekommer fortfarande i syd- och mellaneuropa för att spara plats (Nationalencyklopedin [online] sökord: benhus). Alsike kyrka hade sitt benhus i sydöstra hörnet av den gamla kyrkogården och man kan fortfarande se det på kartan från 1907 (fig. 18, sid.23).

Biologisk mångfald

Biologisk mångfald är ett brett uttryck och betyder allt från biodiversitet, artrikedom,

genetisk variation inom arter till mångfald av ekosystem. 1992 skrev Sverige på konventionen om biologisk mångfald vid Riokonferensen, vilket betyder att Sverige ska arbeta för att skydda alla naturligt förekommande arter inom sina gränser (Nationalencyklopedin [online] sökord: biologisk mångfald och konventionen om biologisk mångfald).

Familjegrav

En äldre benämning på en gravplats där innehavaren köpte sin grav (köpegrav). Den var avsedd för kistor eller urnor och kunde upplåtas med gravrätt för all framtid eller bara för en viss tid (Sörensen, 2005, sid. 5).

Församling

En församling är en kyrklig lokalenhet inom Svenska kyrkan. Församlingen har som uppgift att själv eller tillsammans med fler församlingar sköta lokala frågor så som gudtjänster, undervisning, församlingsarbete, löner, underhåll av kyrkor och andra byggnader samt anläggandet och skötseln av begravningsplatser (Nationalencyklopedin [online] sökord: församling).

Gemensamhetsgravar

Gemensamhetsgravar är de gravskick som har gemensamma gravområden och inte enskilda gravplatser, så som minneslund, askgravlund och kistminneslund (Sörensen, 2005, sid. 5).

Gravkarta

Huvudmannen ansvarar för att det på gravkartan anges med nummer var alla begravningsplatser är lokerade. På gravkartan ska huvudmannen även ange var det finns gemensamma gravområden utan bestämda gravplatser, så som minneslundar och kistminneslundar (Begravningslagen 1990:1144, 2 kap. § 5).

Gravkvarter

Ett gravkvarter är en avdelning med flera gravplatser på begravningsplatsen. Gravkvarteren är inritade på gravkartan (Sörensen, 2005, sid. 5).

Gravplats

En plats för gravsättning som har en gravrätt och är inritad på gravkartan. Gravplatsen kan ha plats för flera gravar, så som en familjegravplats (Sörensen, 2005, sid. 4).

Gravrätt

Detta är den rätt som uppstår när en ny gravplats på en begravningsplats upplåts av den som förvaltar begravningsplatsen (huvudmannen) till någon för gravsättning. Gravrätten är från och med år 2000 vanligtvis tidsbegränsad till 25 år, om inte en efterlevande tar på sig ansvaret till att bli gravrättsinnehavare och förlänger tiden. Om en efterlevande finns som vill och kan ta på sig ansvaret för graven så tecknas ett gravbrev och personen blir gravrättsinnehavare.

Gravrättsinnehavaren har rättigheten att bestämma vem som ska gravsättas i graven och vid varje ny gravsättning så förlängs gravrätten med 25 år. Gravrättsinnehavaren har också rättigheten att bestämma hur utformningen och utsmyckningen ska se ut på gravplatsen, om det inte strider med begravningsplatsens regler om god gravkultur. Men gravrättsinnehavaren har även skyldigheten att ansvara för att graven är skött. Skötseln kan man stå för själv eller betala för och få den skött av kyrkogårdsförvaltningen. När de 25 åren har gått och gravrätten löper ut så kan gravrättsinnehavaren välja att förlänga gravrätten, om gravrätten inte förlängs så övergår gravplatsen till huvudmannen (Sörensen, 2005, sid. 4; Begravningslagen 1990:1144, 7 kap.).

Gravskick

Gravskicket är det sätt som den avlidne är gravsatt i. Det kan vara i en kista i en kistgravplats eller kistminneslund, i en urna i en urngrav, som aska nedgrävd i en minneslund, askgravlund eller askgravplats, eller som aska utspridd i en minneslund, över hav, sjö, naturmark eller fjäll (Sörensen, 2005, sid. 5).

Gravsättning

Gravsättning är när kistan, urnan eller askan placeras i en bestämd gravplats, i ett gravsättningsområde eller när aska strös ut i en minneslund eller på annan plats, så som t. ex. havet, men då med tillstånd av Länsstyrelsen (Sörensen, 2005, sid. 5; Begravningslagen 1990:1144, 1 kap. § 1. och 5 kap. § 5.).

Gravsättningsområde

Det område på begravningsplatsen som är avsatt för nedgrävning av askor eller kistor utan bestämd gravplats, som i minneslundar, askgravlundar och kistminneslundar (Sörensen, 2005, sid. 5; Begravningslagen 1990:1144, 1 kap. § 1.).

Gräskyrkogård

Denna typ av kyrkogård växte fram i och med att maskiner för effektiv gräskötsel kom ut på marknaden. Stora, sammanhängande, klippta gräsytor separerade med gångar, häckar eller buskage är karaktäriserande för den här typen av kyrkogård. Bruno Wall kallar det för vår tids representant av parkkyrkogård (Wall, 2000, sid. 8).

Hemman

Ett hemman är en äldre benämning på en jordbruksfastighet. På 1500-talet var ett hemman en gård som kunde försörja en bondfamilj, men på grund av nyodling av mark och sen uppdelning av fastigheten efter några generationer, så kallad hemmansklyvning, så kunde ett hemman under 1700- och 1800-talet innehålla fyra eller fler gårdar (Nationalencyklopedin [online] sökord: hemman).

Huvudman

Den kommun, församling inom Svenska kyrkan eller kyrkliga samfällighet som är ansvarig för begravningsverksamheten på orten. Huvudmannen är skyldig att anordna allmänna begravningsplatser för de folkbokförda inom deras geografiskt avgränsade förvaltningsområde och de folkbokförda där är skyldiga att betala en begravningsavgift för begravningsverksamheten (Sörensen, 2005,

sid. 3; Begravningslagen 1990:1144, 1 kap. § 1. och 9 kap. § 2.).

Härad

Häradena (som innan 1300-talet benämndes hundarena i Svealand) var mindre rätts- och förvaltningsområden i landskapen, så som Uppland. Landskap var så sent som fram till domstolsreformen 1971 indelad i häraden med häradsrätter och häradsting. Alsike låg i Ärlinghundra härad (äldre stavningar: Erlingshundra härad och Arlendahundäri) och tinget låg i Märsta strax öster om Sigtuna (Nationalencyklopedin [online] sökord: härad, häradsrätt, häradsting och Ärlinghundra härad).

Kistgrav

Kistgraven är den plats det tar för att gräva ner en kista. Kistgraven skall vara så djup att den kan täckas med minst en meter jord när kistan är nedsänkt (Sörensen, 2005 sid. 5).

Kistminneslund

En kistminneslund är ett gemensamt gravområde utan gravrätt för nedgrävning av kistor. Det ska finnas en gemensam plats för smyckning så som blommor och ljus, men inga namn. De anhöriga får inte närvara vid gravsättningen och gravsättningen blir på så sätt helt anonym. Makar ligger inte tillsammans och kyrkogårdsförvaltningen står för skötseln (Sörensen, 2005, sid. 6).

Kulturlandskap

Det landskap som genom mänsklig aktivitet har omvandlats eftersom de naturliga, biologiska och geologiska processerna har blivit påverkade. Det kan handla om ett odlingslandskap, ett urbant landskap eller ett industrilandskap, beroende på vilken

markanvändning människan har haft. Vidare kan även dessa kulturlandskapstyper delas in efter sin produktion, odlingslandskap kan t. ex. delas in i jordbrukslandskap, beteslandskap och skogsbrukslandskap (Nationalencyklopedin [online] sökord: kulturlandskap).

Kyrkogård

En kyrkogård är en begravningsplats som ligger intill en kyrka (Sörensen, 2005, sid. 3).

Landskapskyrkogård

En landskapskyrkogård är utformad till att efterlikna odlingslandskapet runt omkring sig, till exempel Berthåga kyrkogård i Uppsala. Naturtyper som ängsmark, hagmark, lövängar och skogsdungar används ofta på landskapskyrkogårdar som gravsättningsområden för spridning eller nedgrävning av aska, då de har ett lägre skötselbehov än den klippta gräsmattan (Wall, 2000, sid. 9).

Lägenhet

Lägenhet är i det här fallet en äldre benämning för en mindre fastighet utan egen mantalsbeteckning som bildats genom avstyckning eller avsöndring (Nationalencyklopedin [online] sökord: lägenhet).

Minneslund

En minneslund är ett gemensamt gravområde utan gravrätt där man strör ut eller gräver ner askor. Det ska finnas en gemensam plats för smyckning så som blommor och ljus, men inga namn. De anhöriga får inte närvara vid gravsättningen och gravsättningen blir på så sätt helt anonym. Makar ligger inte tillsammans och kyrkogårdsförvaltningen

står för skötseln (Sörensen, 2005, sid. 6).

Parkkyrkogård

Parkkyrkogårdarna växte fram efter 1815 i och med att kungen manade församlingarna att bygga nya kyrkogårdar utanför städerna pga de sanitära olägenheterna inne i städerna. Utformningen var i början enkel och hade en öppen planlösning där kyrkogårdens kvarter delades in med hjälp av ett enkelt gångsystem som ofta var kantat med trädalléer (Wall, 2000, sid.7)

Pastorat

Ett pastorat består av en eller flera församlingar och är tjänstgöringsområdet för pastoratets kyrkoherde (Nationalencyklopedin [online] sökord: pastorat). Alsike ligger i Knivsta pastorat och kyrkoherde där är Anders Johansson (Svenska kyrkan [online] sökord: Knivsta pastorat).

Skifte

Skifte är en äldre benämning på fasighetsbildning genom uppdelning av mark. På medeltiden användes olika variationer av tegskifte, så som forn-, hammar-, bol- och solskifte. Byarnas gemensamma gården delades upp mellan gårdarna i smala remsor, tegar, av åker och äng och brukades individuellt men i en för byn gemensam årsrytm. På 1700-talet började den medeltida skiftesindelningen ifrågasättas och lagar som skulle rationalisera och effektivisera jordbruket började ta form. 1749 kom storskiftet, en jorddelningsreform där byarnas åker och äng omskiftades till färre men större tegar per gård, 1803 kom enskiftet då varje gård som begärde enskifte skulle skiftas och endast ha ett enda stort och sammanhängande skifte. Detta medförde att

byar började splittras pga utflyttningstvånget gårdarna som begärde enskifte hade till sina nya skiften. Den sista jorddelningsreformen kom 1827 med laga skifte, den byggde på enskiftet men om en gård i en by begärde laga skifte så skulle alla gårdar i byn skiftas, inte bara den som begärt skiftet, och all mark skulle skiftas (Nationalencyklopedin [online] sökord: skifte, tegskifte, storskifte, enskifte och laga skifte).

Socken

En socken är Svenska kyrkans minsta territoriella enhet. Socknarna i Sverige kom till mellan 1100- och 1200-talet när landet kristnades och är grunden till dagens kommuner. I Uppland kan de dock ha övertagit en förkristen territoriell indelning. 1862 blev socknarna både borgliga och kyrkliga kommuner, men det upphävdes 1952 i och med kommunindelningen (Nationalencyklopedin [online] sökord: socken).

Stiglucka

En stiglucka är en typ av ingång till kyrkogårdar som användes flitigt på medeltiden. Den är utformad som en liten byggnad med portvalv, med port eller med trappsteg som man behövde stiga över, därav namnet. Detta var för att djuren som gick fritt i landskapet inte skulle ta sig in på kyrkogården (Nationalencyklopedin [online] sökord: stiglucka).

Urgravplats

En gravplats för en eller flera urnor. Den upplåts med gravrätt och gravrättsinnehavaren har ansvar för skötseln. En urngravplats fungerar som en vanlig kistgravplats men är i regel mindre eftersom en urna tar mycket mindre

plats än en kista (Sörensen, 2005, sid. 5).

Urn- och askgrav

Den plats det tar att gräva ner en urna eller en aska (Sörensen, 2005, sid. 5).

Åkerholme

Enligt Jordbruksverket så är en åkerholme en yta på mindre än 0,5 ha, som på grund av att den haft något slags hinder, så som t. ex. berg i dagen, en kulle med väldigt stenig mark eller en kulle med väldigt branta sidor, har hindrat uppodlingen på den platsen. Åkerholmar innehåller ofta fornlämningar, naturliga gräsmarker och rester av slåtteräng vilket bidrar till en kulturhistorisk och varierad landskapsbild med hög biologisk mångfald. På grund av detta är åkerholmar som ligger i åker- eller betesmark idag skyddade i naturvårdslagen 21 § (Höök Patriksson, 1998, *Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvården*, sid. 45).